

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN KAFKASYA
JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ: 1988-2020**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Osman AĞIR

Hazırlayan
İlkay GÜNEL

MALATYA 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN
KAFKASYA JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ:
1988-2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. OSMAN AĞIR

HAZIRLAYAN
İLKAY GÜNEL

MALATYA 2022

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Osman AĞIR danışmanlığında hazırladığım “**Dağlık Karabağ Sorununun Kafkasya Jeopolitiğine Etkisi: 1988-2020** ” başlıklı bu tezdeki tüm bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını onurumla doğrularım.

İlkay GÜNEL

ÖNSÖZ

Bu çalışma Dağlık Karabağ sorununun tarihsel sürecini, nedenlerini, sorunun çözümü noktasında ortaya atılan çözüm yaklaşımlarını ve çalışmanın asıl amacı olan Dağlık Karabağ sorununun Güney Kafkasya Jeopolitiğine nasıl etki ettiğini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın başlangıç noktasından yazım aşamasına kadar olan süreç içerisinde bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, her bir veriyi benimle birlikte detaylı inceleyen ve değerlendirmelerini yaparak çalışmanın güvenilirliğine büyük katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Sayın Osman AĞIR'a ve hocalarıma teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde her zaman yanımda olan her türlü destek ve motivasyonu sağlayan, beni asla yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarım; Mehmet İrfan ÖTER, Mustafa GÜLTAŞ ve Vugar SAVZALIYEV'e teşekkür ederim.

Tüm ömrüm boyunca bana inanmaktan vazgeçmeyen sevgili anneme, babama ve her şart altında benimle olan, inandığım değerlere sonsuz destek veren sevgili eşim Ülkü GÜNEL ve kızlarım Dolunay GÜNEL ile Öykü Umay GÜNEL'e teşekkür ederim.

ÖZET

Güney Kafkasya kültürel ve doğal zenginlikleriyle önemli coğrafyalardan biridir. Zibingnev Brezinski'nin, dünya egemenliği için mücadele edilen satranç tahtası olarak nitelediği Kafkasya, Avrasya'nın stratejik açıdan önemli bir parçasıdır. Birçok tarihçi Kafkasya'yı zenginliğinin yanı sıra "çatışma coğrafyası" olarak da tanımlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden devletlerle birlikte Kafkasya yeniden cazibe merkezi haline gelmiş ve tarih boyunca var olan etnik çeşitlilik küresel güçlerin çıkar kavgaları sonucunda yerini etnik çatışmalara bırakmıştır. Yıllarca barış içinde yaşayan, kültürel zenginlikleri ve yaşam tarzları ile sürekli etkileşim halinde olan bu insanlar zamanla rekabetin oluşturduğu ortam içinde dostluklarını düşmanlığa dönüştürmüşlerdir. Bu çatışmaların en önemlisi Güney Kafkasya'nın merkezi konumunda bulunan Dağlık Karabağ sorunudur. Dağlık Karabağ sorunu Kafkasya'da son iki yüzyılda en önemli sorunlardan biri olmakla birlikte Güney Kafkasya'nın jeopolitiğini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Dağlık Karabağ, Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynaklarının yanı başında olması nedeniyle birçok jeopolitik planların konusu olmuştur. Bu çalışmada, bölgenin jeopolitik önemi klasik jeopolitik bağlamında ele alınmıştır. Meydana gelen gelişmeler sonucunda bölgesel aktörlerin Güney Kafkasya'ya yönelik çıkarları doğrultusunda, sorunun küresel düzlemde çekişme alanı haline gelmesi de eleştirel jeopolitik perspektifinden incelenmektedir. Ayrıca İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın gelecekte Güney Kafkasya jeopolitiğini nasıl şekillendireceği üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununun 21. yüzyılda Güney Kafkasya'daki jeopolitik sonuçları ve bölgedeki jeopolitik değişimin yansımaları konusunda literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Jeopolitik, Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan.

ABSTRACT

South Caucasus is one of the important geographies with its cultural and natural riches. The South Caucasus, which Zibingnev Brezinski describes as the chessboard for world domination, is a strategically important part of Eurasia. Many historians have defined the Caucasus as a "geography of conflict" as well as its wealth.

With the disintegration of the Soviet Union, the Caucasus has become a center of attraction again with the states that declared their independence, and the ethnic diversity that has existed throughout history has been replaced by ethnic conflicts with the conflicts of interest of global qewcultural riches and lifestyles, turned their friendship into enmity in the environment created by competition over time. The most important of these conflicts is the Nagorno-Karabakh problem, which is in the center of the South Caucasus. The Nagorno-Karabakh problem has been one of the most important problems in the last two centuries in the Caucasus and has a significant impact on the geopolitics of the South Caucasus.

Nagorno-Karabakh, Caspian Basin and Central Asia have been the subject of many geopolitical plans as it is next to energy sources. In this study, the geopolitical importance of the region is discussed in the context of classical geopolitics. As a result of the developments that have taken place, in line with the interests of the regional actors towards the South Caucasus, the problem that has become an area of contention at the global level is also analyzed from a critical geopolitical perspective. The study also focuses on how the Second Nagorno-Karabakh War will shape the South Caucasus geopolitics in the future. This study also aims to fill the gap in the literature on the geopolitical consequences of the Nagorno-Karabakh problem in the South Caucasus 21th year and the reflections of the geopolitical change in the region.

Keywords: Caucasus, Geopolitics, Nagorno-Karabakh, Azerbaijan, Armenia.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
1.GİRİŞ.....	1
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: JEOPOLİTİK VE KAFKASYA	5
2.1. Jeopolitik Kavramı	6
2.2. Kafkasya	9
2.3. Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği	10
2.4. Güney Kafkasya'da Jeopolitik Rekabetin Aktörleri.....	12
2.5. Güney Kafkasya'da Siyasi Yapı	14
3.DAĞLIK KARABAĞ SORUNU.....	16
3.1. Dağlık Karabağ'ın Tarihi	16
3.2. SSCB Öncesi ve SSCB'nin Kuruluş Döneminde Dağlık Karabağ	18
3.3. Bolşevik İhtilali ve Sonrası Dağlık Karabağ	22
3.4. SSCB'nin Dağılması Sonrası Dağlık Karabağ	25
4. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNU'NDA YAŞANAN GELİŞMELER VE SONUÇLARI	30
4.1. Rusya Federasyonu'nun Sorunu Kontrolde Tutma Çabası	30
4.2. Bölge Devletlerinin Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımı	35
4.3. Dağlık Karabağ Savaşında Uluslararası Aktörlerin ve Güvenlik Örgütlerin Rolü	36

4.3.1. Türkiye	37
4.3.2. ABD	39
4.3.3. İnan	41
4.3.4. Ermenistan.....	42
4.3.5. Azerbaycan	43
4.3.6. AB	44
4.3.7 NATO	45
4.3.8. AGİT.....	45
5.ATEŞKESİN İMZALANMASI VE 1992-2020 ARASI DÖNEM.....	49
5.1. 1992-1999 Arası Dönem.....	49
5.2.1999-2004 Arası Dönem.....	51
5.3. 2006-2020 Arası Dönem.....	53
6.İKİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI (VATAN MUHABERESİ)	57
6.1. Uluslararası Aktörlerin İkinci Dağlık Karabağ Savaşına Yaklaşımı	57
6.2. Dağlık Karabağ Savaşı Sonunda “Üçlü Bildiri Anlaşması”	58
7.GÜNEY KAFKASYA’YA YÖNELİK JEOPOLİTİK ÇIKARLAR.....	61
7.1. Rusya’nın Güney Kafkasya’ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları.....	61
7.2. Azerbaycan’ın Güney Kafkasya’ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları	63
7.3. Ermenistan’ının Güney Kafkasya’ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları	64
7.4. Bölgedeki Diğer Aktörlerin Güney Kafkasya’ya yönelik Jeopolitik Çıkarları	65
SONUÇ	68
KAYNAKLAR.....	71

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1. Güney Kafkasya	5
Harita 2.2. Güney Kafkasya Jeopolitiği	12
Harita 2.3. Dağlık Karabağ	14
Harita 3.1. Petro'nun Vasiyeti.....	19
Harita 3.2. İşgal ve Göç Haritası	28
Harita 4.1. Transkafkasya Ülkeleri ve Rusya.....	33

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AP	: Avrupa Parlamentosu
AGİK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı.
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi.
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu.
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu.
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi.
EUH	: Ermen Ulusal Hareketi.
İTAR	: Sovyet Rus Haber Alma Ajansı.
KP	: Komünist Partisi.
KPMK	: Komünist Partisi Merkezi Komitesi.
MK	: Merkezi Komite.
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TASS	: Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

1.GİRİŞ

Coğrafya üzerine geliştirilen politika bilimi olarak ele alınan jeopolitik, tarihi akış içerisinde dünya hükümranlığı için hangi bölgelerin kontrol edilmesi gerektiğı veya ulusların yayılmasına gerekçe olarak coğrafi nedenler üzerine yoğunlaşmıştır. Coğrafi bölgelerin kontrolü ile dünya egemenliğini sağlanmayı amaçlayanlar, Kafkasya bölgesini de elde tutmanın yollarını aramışlardır. Zengin kaynaklara ve güçlü ekonomik potansiyele sahip olan Güney Kafkasya, Avrasya'nın en zengin bölgelerinden biri olmasının yanı sıra batı ile doğunun en uç noktalarını birbirine bağlayan köprü niteliğindeki coğrafyasıyla da jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir.

Kafkasya Türk tarihinin incelenmesi konusunda önemli tarihi ve kültürel kaynaklara ev sahipliğı yapan bölgelerden biridir. Özellikle İslamiyet'in bölgeye gelişi Kafkasya'nın jeopolitiğine çok önemli katkılar sağlamıştır. Bölge aynı zamanda Avrupa'yı Asya'ya bağlayan köprü görevi görmesi nedeni ile önemli bir hamle yeri olmuş, büyük kültürel ve etnik kavgalara da ev sahipliğı yapmıştır. Bazı tarihçiler tarafından "çatışma coğrafyası" olarak da nitelendirilen bölgenin en önemli sorunlarından biri Kafkasya'nın merkezi konumunda bulunan Dağlık Karabağ sorunudur. Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali ile başlayan Dağlık Karabağ sorunu uzun süre uluslararası toplum tarafından çözüme kavuşturulamamıştır. 19. yüzyılda belirginleşen sorun 20. yüzyılda da devam etmiş ve içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar çözümlenememiştir. SSCB'nin dağılması sonrası tekrar ortaya çıkan ve geçmişi yüz yıl öncesine dayandığı söylenen bu sorun Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgaliyle başlamıştır. Bu işgal sonucunda yaşanan göçler Güney Kafkasya jeopolitiğinin de değişmesine sebep olmuştur.

Jeopolitik bakımdan Azerbaycan, Ermenistan ve İran arasında bir alana sahip olan Dağlık Karabağ; Rusya Federasyon'u, Türkiye Cumhuriyeti ve Gürcistan ile de komşu durumundadır. Özellikle yeraltı kaynakları bakımdan zengin olması Dağlık Karabağ'ın önemini azımsanmayacak derecede arttırmaktadır (Güler M. 2022.04.04. Dağlık Karabağ Sorununun Arka Planı Nedir? Dünya Bülteni.

<https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum-1/daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-h479332.html>).

Çalışma, Dağlık Karabağ sorununun Güney Kafkasya jeopolitiğini nasıl etkilediğini konu edinmesi olup Dağlık Karabağ sorununun Güney Kafkasya'nın jeopolitiğine etkileri, tarihi bir bütünlük içerisinde ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı Dağlık Karabağ sorunun Güney Kafkasya Jeopolitiğini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada Dağlık Karabağ'ın işgaline giden süreç ve sonrası ele alınmaktadır. Çalışmada, 1. ve 2. Dağlık Karabağ savaşları incelenerek bölgenin savaş sonrasında nasıl bir değişim yaşadığı saptanmaktadır. Diğer yandan küresel ve bölgesel güçlerin, Dağlık Karabağ sorununa yönelik tutumları, bölgeye yönelik planları araştırılmakta ve sorunun bu güçlerin yaklaşımı üzerinden mi oluşturulduğu, yoksa aktörlerin dış politika hamlelerinin mi soruna yön verdiği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu aktörlerin sorunun çözümüne katkıları da incelenmektedir. Bu nedenle çalışmada, Dağlık Karabağ sorunu Jeopolitik açıdan iki şekilde incelenmiştir. Sorunun jeopolitik önemi *klasik jeopolitik* bağlamında ele alınmaktadır. Meydana gelen gelişmeler sonucunda bölgesel aktörlerin Güney Kafkasya'ya yönelik çıkarları ise *eleştirel jeopolitik* perspektifinden incelenmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum analizi yöntemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Güney Kafkasya jeopolitiğinde Dağlık Karabağ'ın önemi ortaya konulmaktadır. Ardından sorunun çözümü noktasında atılan adımlar ve alınan sonuçlar değerlendirilmektedir. Ayrıca; 2. Dağlık Karabağ Savaşı'nın gelecekte Güney Kafkasya jeopolitiğini nasıl şekillendireceği üzerinde de durulmaktadır. Güney Kafkasya jeopolitik açıdan küresel ve bölgesel aktörlerin dikkatini cezbeden önemli bir konuma sahiptir. Söz konusu aktörler bölgenin kontrolünü daima ellerinde tutmak istemektedirler. Bu çalışmanın hipotezi; küresel ve bölgesel aktörlerin bölgenin kontrolünü Dağlık Karabağ sorununun çözümsüzlüğü ile sağladığı ve jeopolitik çıkarlarını bu sorun etrafında şekillendirdiği iddiası üzerine kurulmuştur. Dağlık Karabağ sorunu, sorunun tarafı olan küresel aktörlerin soruna farklı bakış açılarına rağmen tek tip tutum sergilediği ender örneklerdendir.

Dağlık Karabağ sorunu üzerine yapılan araştırmaların ekseriyeti konuyu tarihsel bağlamda ele aldığı için pek çok çalışma jeopolitik değerlendirmelerden yoksundur. Güney Kafkasya jeopolitiği üzerine sınırlı düzeyde yapılan çalışmalar ise

genellikle Kafkasya’da jeopolitik denge ve enerji eksenli olmuştur. Nitekim *Mitat Çelikpala* (2011:289) “Güney Kafkasya’da Yeni Jeopolitik Denge” başlıklı çalışmasında Kafkasya jeopolitiğini farklı açıdan ele almaktadır: “Sovyetler Birliği’nin dağılması son yüzyılı şekillendiren önemli olayların başında gelmektedir. Sovyetler Birliği’nin çöküşü uluslararası sistemi yeniden tanımlanması dünya sahnesine yeni oyuncuların çıkışı ve 1. Dünya savaşının bitimiyle buz tutmuş jeopolitik mücadelenin yeniden sahnelenmeye başlaması gibi sonuçlarda doğurmuştur. SSCB’nin dağılması sonrası ortaya çıkan yeni devletlerle büyük jeopolitik oyunun yeniden sahnelenmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu devletler ile birlikte nerdeyse bir asra yakın jeopolitik değerlendirmeler durgunluktan harekete geçmiş ve Güney Kafkasya tekrar jeopolitik merkez haline gelmiştir”. Bu çalışmasında Çelikpala, Kafkasya’nın Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte jeopolitik değerlendirmelerin boyut değiştirdiğine işaret etmiştir. Bu ifadesinden Kafkasya’nın jeopolitik mücadele sahası haline geldiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine sorunlar da baş göstermeye başlamıştır.

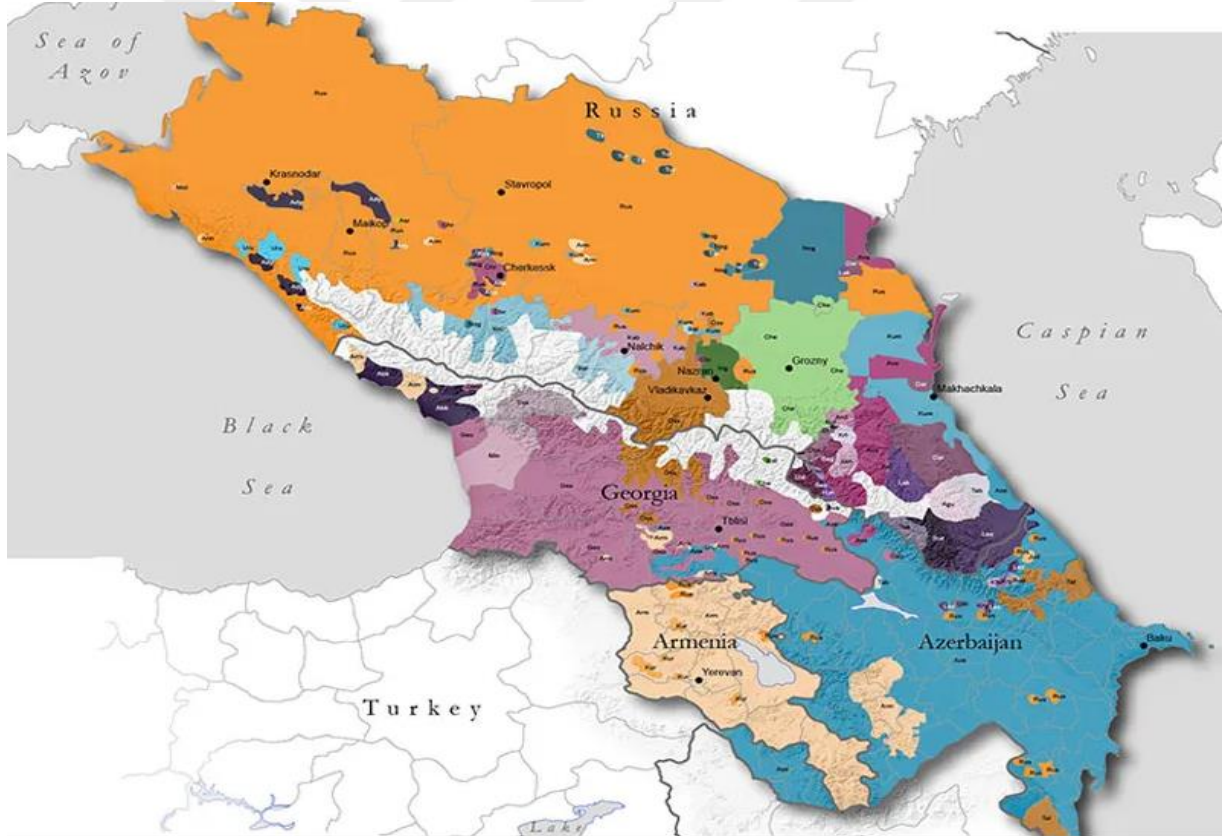
Bölgedeki büyük devletlerin temel hedefleri, sorunun çözümsüzlüğüne neden olarak bölgedeki varlıklarını pragmatik açıdan devam ettirmektir. Özellikle; Rusya bu sorunu kullanarak bölgedeki hegemonyasını güçlendirmek istemiştir. *Kamer Kasım* (2011:327) bu durumu “Güney Kafkasya; Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji” çalışmasında şöyle özetlemektedir; “Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Rusya’nın, bağımsızlığını kazanan Kafkasya Devletlerinin etnik sorunlarını kendi hegemonyasını kurmak için kullanması bölgesel istikrarsızlığı süreklileştirdiği gibi çeşitli enerji projelerinin uygulanmasını da geciktirmiştir. Buna bağlı olarak Rusya, Azerbaycan petrolünün kendi topraklarından taşınmasını istemiş bunun üzerine rekabet ortamı oluşturarak Ermenilerin işgaline destek vermiş ve böylece Kafkasya’nın en önemli sorunu olan Dağlık Karabağ sorununun uzamasına ve çözümsüzlüğüne sebep olmuştur”. Bunun sonucunda Dağlık Karabağ sorunu, çözümün samimi olarak arzu edilmediği bir ihtilaf haline gelmiştir. Öte yandan; *Araz Aslanlı* “Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara Tehdit: Karabağ Sorunu” çalışmasında sorunun çözüme kavuşmasındaki önemli engellerden birinin de iki ülkenin kamuoyu arasındaki çatışan bakış açısı olduğunu vurgulamaktadır.

Bunun yanı sıra özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Dağlık Karabağ sorununun kökenini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan, *Elçin Ahmedov'un* "19. yüzyılın ikinci yarısında Rus-Ermeni Blokunun Karabağ'da Ermeni Devleti Kurmak Planları" başlıklı analizinde Dağlık Karabağ sorununun bugüne kadar neden çözümlenmek istenmediği, Ermenistan'ın etnik temizlik ve saldırganlık politikası ve Ermenilerin temel amacı olan Azerbaycanlıları topraklarından kovmak ve kendilerince uydurdukları "Büyük Ermenistan" devletini kurma hayallerinden bahsetmektedir. Ayrıca, *Bahadır Mümin Özaslan'ın* "Kanayan Yara Karabağ", *Rasim Ekşi'nin* "Şanlı Tarihi, Acı Talihi Karabağ", *Uğur Burç Yıldız'ın* "Avrupa Birliği'nin bölgesel ihtilaflara yönelik politikaları: Abhazya ve Güney Osetya, Batı Sahra, Dağlık Karabağ, İsrail-Filistin ve Transdinyester," *Cavid Kasımlı'nın* "Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine", *Tayyar Arı'nın* "Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine", *Cavid Veliev ve Araz Aslanlı'nın* "Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji", *Ramiz Mehdiyev'in* "Dağlık Karabağ: Kaynakların Diliyle Tarih", *Aydın Mirzazade'nin* "Karabağ Düğümü", Dağlık Karabağ'ın tarihini anlatan *Tofig Mustafazade'nin* "Karabağ Hanlığı" çalışmaları ve eserlerinde Dağlık Karabağ'da günümüze kadar yaşanan gelişmelerden bahsedilmekte ve Güney Kafkasya'da yeniden sergilenmeye başlayan bu büyük oyunla birlikte yeni jeopolitik hâkimiyet mücadelesi anlatılmaktadır. Çalışmada Kafkasya Jeopolitiği ve Dağlık Karabağ sorunu üzerine bilimsel makaleler ve internet kaynaklarından da yararlanılmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: JEOPOLİTİK VE KAFKASYA

Coğrafi koşulların politika üzerine etkilerinin incelenmesiyle coğrafi şartların getirdiği zorluklara dayanarak “coğrafi politika yapma sanatı” olan jeopolitik, belirli bir coğrafyada güç ve çıkar arasındaki ilişkiyi ifade eden bir bilim dalıdır (TDK). Güç ve çıkar gibi anlamı büyük olan unsurların, sınırlar ve coğrafi bütünlük ile doğru orantılı olduğu 19. ve 20. yüzyıllarda farklı biçimlerde ele alınmış olması jeopolitik değerlendirmelerin doğasında bir takım temel değişimlere işaret etmektedir. Küreselleşme kavramının güç ve çıkar mücadelesine farklı bir boyut ve jeopolitik bilim dalına yeni bir bakış açısı kazandırdığı günümüz çekişmelerin en bariz göstergesidir.

Harita 2.1. Güney Kafkasya

Kaynak: Gürcistan Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2022.08.08 Kafkasya Bölgesi, (<https://www.gurcistanderneği.org.tr/kafkasya/>)

Harita 2.1. de görüldüğü gibi Güney Kafkasya, Avrupa, Asya, Afrika kıtaları olan üç Kıta'nın birleşme noktası ve Anadolu'nun bir uzantısı konumundadır. Güney Kafkasya, Karadeniz güzergâhı ile Avrupa içlerine, Hazar denizi güzergâhı ile Asya

kıtasına gidebilme imkânı sağlamaktadır. Ayrıca; güney-kuzey ve doğu –batı istikametlerine ve kıtalara bir bağ oluşturan ve kıtaları birbirine kavuşturan bir merkez konumundadır. Bölgeyi Güney Kafkasya, Transkafkasya ve Kuzey Kafkasya’ya bölen Kafkasya Dağları, daha çok alanında Pirene Dağları ile karşılaştırılmıştır. Çünkü Kafkasya’da ulaşım zordur. Ulaşım ve diğer zorlu koşullar bölge halkının yalnızlaşmasına, böylece yabancılara karşı güvensizlik ortamı oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumun tek avantajı ise düşmanlara karşı bölgenin işgalinin zor oluşudur. Güney Kafkasya’yı bu kadar önemli kılan en önemli üç öge ise;

- Jeostratejik anlamda Orta Asya’ya giriş kapısı olması,
- Orta Asya’dan Batı’ya bir geçit ve pazar yeri olması,
- Önemli ölçüde petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olmasıdır (Mirzayev, 2015:6).

Burada iki husus oldukça önemlidir. Birincisi, dünya düzenine yön veren büyük devletlerin Kafkasya’ya olan ilgisi 20. yüzyılda daha da artmıştır. Küresel güçlerin bölgeye artan ilgisi özellikle Güney Kafkasya’da etnik çatışmaları daha da tetiklemiştir. İkincisi ise Güney Kafkasya devletlerinin Jeopolitik konumları arasındaki fark daha da belirginleşmiştir. Bölgede üç ülkeden biri olan Ermenistan Rusya’nın egemenliği ve kontrolü altına girmiş, Azerbaycan bağımsız siyasetini geliştirerek batı eğilimli politikalar izlemiş, Gürcistan ise bölgenin jeopolitik öncüsü olmayı hedeflemiştir. Çalışmada jeopolitik hedeflerin anlaşılabilir olması adına jeopolitik kavramının açıklanması yerinde olacaktır.

2.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik, siyasi coğrafyadan doğan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı devletlerin ulusal güçlerini ve dış politikadaki tutumlarını belirlemede en önemli faktörlerden biridir. Jeopolitik Kavramı, Yunanca torak anlamına gelen ‘geo’ ile politika anlamındaki ‘politeia’ kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Yerel ya da uluslararası seviyede politika ve coğrafya arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Politik siyaset ve toprak siyaseti kavramını ifade etmek için bu kelime geopolitik şeklinde kullanılmaktadır. Bir bilim dalı olarak Batıda 19. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmış ve siyasal bilim dallarına katılmıştır. Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel jeopolitiği ‘devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasında ilişkileri

inceleyen bilim' şeklinde jeopolitik ismini kullanmadan tanımlamıştır. Bu tanımın adı Rudolf Kjellen tarafından "jeopolitik" olarak konulmuştur. Rudolf Kjellen, Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel'in 1897'de yayılan Politische Geographie(Politik Coğrafya) kitabından etkilenmişti. Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik, coğrafi oluşum veya mekân içinde bilimsel olarak devletin incelenmesidir. Devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Yılmaz, 2009:61).

Jeopolitik kelimesinin henüz evrensel olarak kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur. Çeşitli kaynaklarda muhtelif tanımları bulunmasına karşın TDK, jeopolitiği "Bir toplum bilimi olarak coğrafya, nüfus, ekonomi vb.'nin bir devletin politikası üzerinde bulunan etkisi, bir devletin bir bölgeye uyguladığı politika ile o yerin coğrafyası arasında bulunan ilişki ve bir devletin saldırgan nitelikte bulunan genişlemesi ile ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı göstermeye yönelik uyguladığı siyasi öğretisi" olarak tanımlamaktadır. Bir ulusun diğer uluslar üzerindeki güç ve bu güç üzerinden siyasi baskı oluşturması belli bir süre sonra o ulusun coğrafi unsurlarının da kullanılmasına yönelmiştir. 15. yüzyılda başlayan, dünyanın tarihini değiştiren coğrafi keşifler ve 16. yüzyılda yaşanan Otuz Yıl savaşlarından sonra Avrupa coğrafyasında ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte jeopolitik düşünce yeni bir bilim dalı olarak yerini almıştır (Erşen E. Küresel Çalışmalar, 2021.12.09, Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler, <https://kureselcalismalar.com/jeopolitik-ve-uluslararasi-iliskiler/>).

20.yüzyılda temelleri atılan coğrafi konum ile politika arasındaki doğru orantılı ilişkiyi inceleyen jeopolitik yüz yıllardır harp tarihinde uygulanmaktadır (İşcan, 2004:49). Bu coğrafi özelliklerin önemi stratejik açıdan geliştirilerek politikaların bu sayede görünürlük kazanması, bir ülkenin konumunun güç merkezlerine ya da çatışma alanlarına yakınlığının coğrafi özellikler bağlamında değerlendirilmesi, güvenlik politikalarını da doğrudan etkileyen bir sebep olmuştur. Ortak bir kültürü paylaşan bir toplumun, siyasi pencereden bakıldığında ulus niteliği kazanabilmesi için ilk koşul üzerinde hâkimiyet sağlayabileceği bir kara parçasına sahip olmasıdır. Buna göre, ulusal güç elde eden devletlerin emperyalist politikaları jeopolitik çıkarlarının bir aracıdır. Bu açıdan jeopolitik, bu hâkimiyet mücadelesi içinde doğrudan hükmetmeye yönelen bir kavram olarak da ifade edilir. Kısaca;

jeopolitik, devletlerin küresel sistem içerisindeki kendi konumlarını güç merkezleri ya da çatışma bölgeleri karşısında tanımlamaları üzerine biçimlenmiş bir bilim dalıdır (Atay, 2016:147).

Jeopolitik unsurlar ise değişen ve değişmeyen olarak ikiye ayrılır. Değişmeyen unsurlar; devlet veya bölgenin hudutları, işgal edilen alan ile coğrafi karakteri yani ada, kıta, kenar ya da kıta içi devlet olma durumudur. Değişen unsurlarsa devletlerin askeri, siyasi, iktisadi, sosyokültürel, bilimsel ve teknolojik gibi yapılarıdır. Günümüzde değişen unsurların belirlenmesinde diplomatik ilişkiler daha çok ön planda olmaktadır. Çünkü devletler birbirleriyle siyasi, ekonomik, askeri, sosyokültürel, ticari vb. gibi ikili ilişkilerin sağlanmasında diplomatik yöntemlere başvurmaktadır. Bu anlamda coğrafi unsurlarla birlikte, ekonomik, siyasi, askeri ve sosyokültürel değerlerin oluşturduğu yapı, hem uluslararası ilişkiler alanındaki diplomatik gelişmeleri hem de devletlerin iç politikalarının belirlenmesinde önemli bir faktör olmuştur (Daban, 2016:21).

Diğer yandan jeopolitik, kendi içinde de başlıklara ayrılmaktadır. Bu başlıkların en önemlilerinden biri çalışmanın da odak noktası olan eleştirel jeopolitiktir. Eleştirel jeopolitik ilk kez 1980 yıllarında Gearoid O'Tuathail ve Simon Dalby tarafından tanımlanmıştır. Bu yaklaşım 1960 sonrası "eleştirel dönüş" eğiliminden etkilenmiştir. Bu etkilenmeyle birlikte Eleştirel jeopolitik, işleyen bir düzenin dışında jeopolitik coğrafya ve alan ile insan ilişkisinin aslında belirli bir kurucu faktör, yani güç tarafından bir çıkar doğrultusunda yapıldığı savunulmuştur (Akın, 2021:9). Robert W. Cox, Eleştirel Jeopolitiği, "siyasal karar alıcılara kendi hükümet politikalarını üretme konusunda ideolojik ve bilimsel temeller sağlayan bir araç olarak" nitelendirmektedir (Atmaca, 2011:161). Yani siyasi karar vericiler politikalarını üretmek ve faaliyete geçirmek için bir bahane üretirler ve bu ürettikleri bahaneyi ideolojik temellere dayandırıp güçlü hale getirdikten sonra düşüncelerini harekete geçirirler. Bu durum ile birlikte eleştirel jeopolitik, soğuk savaş sonrası uluslararası ilişkilerin çok kutuplu bir hal almasıyla daha belirgin hale gelmiştir.

Dünya'nın soğuk savaş sonrası yeni bir sürece girmesiyle birlikte jeopolitik algı da değişmiş ve sınırlardan farklı olarak bir anlam kazanmıştır. Bu anlamla birlikte klasik jeopolitik siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve özellikle teknolojik değerleri ön

plana almış ve tanımını geniş bir alan üzerinden değerlendirmiştir. Bu değerlendirme sonrası jeopolitik eleştirel yaklaşımlar ile yeni bir alan oluşmuştur. Bu alanda jeopolitik, ulus-devlet ve milli sınırlar yerine bireysel olarak tanımlanmış ve toplumların çatışma konusuna vurgu yapılmasıyla yeni bir yaklaşım meydana gelmiştir. Bu yaklaşımla birlikte Eleştirel jeopolitik uluslararası ilişkiler alanında yerini almıştır. Genel olarak sorunların çözümüne yoğunlaşan Eleştirel Jeopolitik kavramını, dünya politikasına yön veren savaş ve barış olgusu biçimlendirmektedir. Kavram, savaş ve barış sonucunda kazanılan toprakları haklı göstermek amacıyla savunulan tezlerin meşruiyetini sorgulamaktadır. Bu nedenle savunulan söylemlerin oluşturduğu siyasi argümanlara odaklanan ve jeopolitik gerçekleri söylemlerde araştırmak gereklidir. Bu durum jeopolitiğin devletin irrasyonel tutumlar sergilemesine yol açmaktadır. Bu nedenle karar vericiler gerçekliğin hangi zeminde hangi bilgiyle doğrulandığına odaklanmalıdır. Coğrafyanın üzerindeki devlete sunduğu tehdit ve getirdiği fırsatların güç ile açıklanması, ülkelerin konumlarından kaynaklanan eşitsizliklerin de sebebinin yine coğrafyaya indirgenmesidir. Hâkimiyet olgusunun dış politika okumalarında klasik ve eleştirel bağlamdaki yaklaşımlarla jeopolitik üzerinden açıklanmaya çalışılması da bu açıdan önemlidir (Atay, 2016: 149-155).

2.2. Kafkasya

Kafkasya batısında Azak, güneyinde Karadeniz ve güneydoğusunda Kafkasya Dağları ile çevrili, Karadeniz çizgisi boyunca taş devri ve yontma taş devrine ait çağlardan izlere rastlanan geniş bir alana sahiptir (Altınanıt, 2014:24). “Kafkas” ve “Kafkasya” adı ilk defa eski Yunan tarihçilerinden Aiskhylos’un M.Ö. 490 yılında yazdığı, “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” isimli eserinde anılan “Kafkasos Dağı” deyiminde rastlanmıştır. Karadeniz ile Kuban ırmağı arasındaki sıradağların batı kesiminin kuzeyindeki yerli halkın milli adı olarak “Kafkas” deyimini, eski Yunanca yazılı yerli efsanelerden M.S. 430 yılında Kartel-iber (Tiflis çevresi) alfabesine çevrilen destani Kartel-İber (Gürcistan) tarihi Kartlis-Çkhovreba geçmekte ve “Lekan” (Dağıstan’daki Lekler ve Lezgiler) kavminin batı komşusu olan halkın ataları bu isimle anılmaktadır. Bölgeye Kafkasya isminin, Dağıstan yerlileri tarafından M.S. 479 yılından itibaren verildiği bilinmektedir. Eski Arap coğrafyacıları tarafından

“Cebelü'l Elsan/Diller Dağı” da denmektedir. İran düşüncesine yakın olan İlk Müslüman coğrafyacılar, bölge ile ilgili olarak Babil dönemine kadar gitmişler ve uygar güney ile karanlık kuzey arasındaki ünlü Kaf Dağının bulunduğu bölge olarak tanımlamışlardır. Arapların, “Mavera-i Kafkasya”, Avrupalıların, “Transkafkasya” ve Rusların “Zakafkasaya” olarak bahsettikleri Kafkasya, Büyük Kafkas Sıradağlarının güneyinde yer alan, tarihi bir bölgedir. Coğrafi ve siyasi açıdan “Sirkafkasiyon (Circarucasia)” ve “Transkafkasya (Transcaucasie)” şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya bölgesinin doğusu Asya, batısı ise Avrupa kıtaları içinde ele alınmaktadır (Mirzayev, 2015:5). Tamamı Avrupa kıtasında kalan Kuzey Kafkasya Bölgesinde ise yedi tane otonom cumhuriyet bulunmaktadır. Güney Kafkasya ile karşılaştırıldığında daha oturmamış, daha fazla etnik sorunu olan ve daha istikrarsız bir bölgedir. Güneyinde ise küçük de olsa, dünya siyasetinde daha iddialı devletler yer alır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, siyasi açıdan Avrupa ve dünya siyasetinin içinde Kuzey Kafkasya ülkelerine göre çok daha aktiftir. Güney Kafkasya’ya ayrıca Transkafkasya da denir (Atlas İ. Kasım 2020, Kenar Kuşak ve Yol: Rusya’nın Transkafkasya Politikası, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kenar-kusak-ve-yol-rusyanin-transkafkasya-politikasi>).

Dünyanın en önemli coğrafyalarından bir olan ve “Bereketli Altın Kuşak”ta yer alan Kafkasya, Türk Medeniyet Tarihi içinde önemli yerlerden biridir. Kafkasya kıtalararası göçün gelişimine katkıda bulunan en önemli bölgelerin başında gelir. Dünya tarihi boyunca birçok ırkın hayatı ve ölümü olan Kafkasya’ya adının kimler tarafından verildiği bilinmemektedir. Buna rağmen tarih boyunca değişik kökenli birçok ırkın bir arada yaşaması ve çoklu etnik yaşamın asırlar boyu devam etmiş olması Kafkasya’yı önemli kılan özelliklerden biridir (Dursun, 1993:158).

2.3. Güney Kafkasya’nın Jeopolitiği

Güney Kafkasya, kuzeyinde Don Nehir’i ağzı, Maniç Çukurluğu ve Kuma ağzı hattından, güneyinde Aras ve Kars Platosuna kadar uzanan ve doğal sınırlarını batıda Karadeniz, doğuda ise Hazar Denizi’nin oluşturduğu Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bölgenin adıdır. Doğu Batı arasındaki ekonomik bağlantıyı sağlarken asırlar boyunca sahip olduğu enerji kaynaklarıyla da büyük devletlerin üzerinde rekabet ettiği önemli bölgelerden biri olmuştur. Özellikle küresel liderlik

çatışmasının alanı haline gelen orta doğunun Güney Kafkasya'ya yakın olması ve nükleer güç olmayı hedefleyen devletlerin varlığı bölgenin önemini daha da arttırmaktadır (Yıldız, 2018: 8-9-10).

Güney Kafkasya bölgesinin dağlık olması ulaşımı zorlaştırdığı gibi, burada yaşayan halkın soyutlanmasına, kültürel bakımdan karışık kimlikli bir coğrafyanın oluşmasına neden olmuştur Ayrıca bu durum düşmanlar tarafından bölgenin işgalini zor kılmıştır. Ancak Güney Kafkasya halklarının sosyokültürel yapısı diğer medeniyetlerle yakından ilişki kurmasını sağlamış ve bugün Kafkas kültürünün meydana gelmesinde diğer medeniyetler olan Türk, Hun, Hazar, Kıpçak, Yunan, Roma, Bizans kolonileri, Orta ve Ön Asya'dan gelen medeniyetler önemli rol oynamışlardır. Kafkasya'da yerli halk daha çok dağlık kesimlerde dışarıdan göç eden halklar ise güney ve kuzey kesimlerinde yaşamışlardır. Ayrıca Kafkasya din, dil, etnik gruplar açısından dünyanın en zengin kültürüne sahip bölgelerinden birisidir. Bu etnik çeşitlilik günümüz Güney Kafkasya'sını da şekillendirmektedir. Rusya'nın politikaları sonucu bu etnik gruplar zaman zaman çatışma haline de girmiştir (Bingöl, 1998:4).

20. yüzyıl sonuna kadar büyük güçlerin mücadele alanı olan Güney Kafkasya, özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile yeni bir ivme kazanmıştır. Bölge doğal yapısı ile birçok medeniyetin göç yolu olmuştur. Bu göçler bölge halklarının siyasi tarihin şekillenmesinde önemli etken olmuş ve bölgede derin izler bırakmıştır. Bugün itibari ile Güney Kafkasya sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, güvenlik ve kültürel anlamda farklı siyasi zenginliğe de sahiptir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Güney Kafkasya'da kurulan Rusya'nın hâkimiyeti 1918-1920 yılları istisna olmakla birlikte 20. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. 1917 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince; Rusya'nın Güney Kafkasya'dan çekilmesinden sonra Kafkasya üyeleri 23 Şubat 1918'de "Maveray-ı Kafkas Komiserliği"ni kurmuştur. Ancak komiserliğin bir kısım üyesi arasında ciddi görüş ayrılıkları yaşanmış ve bunun üzerine 22 Nisan 1918 'de "Kafkasya Bağımsız Federe Devleti" kurulmuştur. 19. yüzyılın sonundan itibaren küresel çıkarlar gereği çatışan devletler siyasi politikalarını biçimlendirirken aynı zamanda Güney Kafkasya'da etnik unsurları da yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Bu dengeler Güney Kafkasya'yı çatışma, rekabete açık ve istikrarsız bir bölge konumuna taşımıştır (Cabbarlı, 2017:53). Kafkasya'nın jeopolitik konumu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce ve sonra çok farklı olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede büyük boşlukların oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Güney Kafkasya, Orta Asya petrol ve doğal gaz yataklarının batıya ihraç edilmesinde bir pazar yoludur. Aynı zamanda Asya'nın sadece petrol ve doğal gaz değil, Türk Cumhuriyetlerinin ihtiyaçı olan denizlere ağılmasıdaki en kestirme istikamettir.

2.4. Güney Kafkasya'da Jeopolitik Rekabetin Aktörleri

Tarihi üç bin yıl ötesine dayanan Kafkasya, çoğunluk ve farklı etnik grupların çatışmalarına sahne olmuş ve bu çatışmalar sonucunda bugünkü çok karmaşık bir yapı halini almıştır. Bu karmaşık durum zamanla farklı etnik grupların birbirlerine denge siyaseti gözetmesine yol açmış ve Güney Kafkasya coğrafyasında değişken bir dinamik yapı oluşmuştur. Bu dinamik yapı bölge devletleri ile küresel unsurları da çekmiş ve Güney Kafkasya jeopolitik rekabet alanı haline gelmiştir.

Harita 2.2. Güney Kafkasya Jeopolitiği

Kaynak: Alpar G. Kafkasya Jeopolitiği ve İnan Tarihinin Gizli şifreleri, 2022.03.29, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/kafkasya-jeopolitigi-ve-iran-tarihinin-gizli-sifreleri-kose-yazisi-18707>

Harita 2.3.1 de görüldüğü gibi Güney Kafkasya doğu-batı arasında denge konumundadır. Güney Kafkasya'nın bu konumu jeopolitik rekabeti kaçınılmaz kılmıştır. Bölgenin jeopolitik rekabet haline gelmesinin en önemli sebebi, Kafkasya'da yaşayan yerel halkların politik yapılanmalarıdır. Bu yapılanma sonucunda Kafkasya'da dört önemli aktörden söz edilebilir. Kuzey Kafkasya'yı hâkimiyeti altına alan Rusya. Güney Kafkasya'da ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dır. Özellikle SSCB'nin dağılması sonrası bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerarasındaki mücadele Kafkasya'da meydana gelen 'jeopolitik rekabetin' belirleyici unsuru olmuştur. Bağımsızlıklarını kazanan ve Güney Kafkasya'da söz sahibi olmak isteyen bu ülkeler birbirleri arasındaki ilişkileri inşa ederken ilk olarak ilişki güvensizlik üzerine kurulmuştur. Bu güvensizlik ortamı zamanla birbirini yok etme anlayışına, büyük yıkımlara ve tarifsiz acılara yol açmıştır (Çelikpala, 2011-295-296).

Bu tarifsiz acılara yol açan ve bu bölgedeki devletleri bu yıkıma sürükleyen aktörlerin başında; Rusya, ABD ve AB gelmektedir. Bu devletler, aynı zamanda çıkarları doğrultusunda bu hâkimiyet mücadelesi oyununu yöneten küresel aktörlerdir. Çünkü ABD, büyük güç ve askeri güç adı altında kendini tanımlayarak bölgedeki zengin enerji kaynaklarını kontrol etmek istemiştir. Diğer taraftan Avrupa Birliği ise bölgeye daha farklı yaklaşmış, ekonomik ve ticari faaliyetleri çoğaltmakla yeni pazarlar hedeflemiştir. Bu devletler bölgenin en önemli sorunlarından olan Dağlık Karabağ ihtilafı üzerinden bölgede var olmaya ve sorun üzerinden rekabet etmeye çalışmışlardır.

Kafkasya jeopolitiğinin tarihi incelendiğinde özellikle Güney Kafkasya bölgesinin, Türkiye, Rusya ve İran tarafından da zaman zaman kontrolde tutulmaya çalışıldığı ve jeopolitik açıdan rekabet yaşandığı bilinmektedir. Bölgenin etnik ve dini çeşitliliği ve Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan arasında geçilemez bir alan durumunda olması gibi bazı nedenler bölgede jeopolitik siyasi ilişkileri daha karmaşık hale getirmiştir. Günümüzde de Türkiye'nin Ermenistan ile yaşadığı sorunlar, Azerbaycan ile ilişkilerindeki ivme ve Gürcistan içindeki Abhazya ile Osetya'nın Rusya dışında hiçbir ülke tarafından tanınmaması Güney Kafkasya jeopolitiğinin diğer bir karmaşık boyutudur. Bu durum içerisinde Azerbaycan için en önemli sorunlar biri enerji güvenliği bir diğeri enerji pazarı ve Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgali altında

bulunmasıdır. Burada bölgenin en önemli aktörü olan Rusya'nın da hedefi enerji, güvenlik, savunma ve jeopolitik araçlarla bölgenin kontrolünü sağlamaktır. İran'ın temel amacı ise bu konjonktürde Türkiye'nin Türk dünyası ile bağıını tamamen koparmak olmuştur (Çamaş T.

21.03.2022,Amkasam/Ahkacam,<https://www.ankasam.org/karabag-savasi-ekseninde-yeni-kafkasya-jeopolitigi/>).

Güney Kafkasya'nın Türkiye için önemi sadece enerji ve yeraltı kaynaklarına ulaşmak değil aynı zamanda diğer Türk Devletleri ile kara ve demir yolları ile birlikte yakın ilişkilerin kurulması en az enerji kadar önemlidir. Çünkü bu yolların Türkiye'ye kapanması ile birlikte bölgede Türkiye için büyük kayıplara sebebiyet verecek ve Türkiye sadece kaybetmekle kalmayacak diğer güç merkezleri olan Rusya, ABD, İran ve Avrupa Birliği bölgede güçlenerek Türkiye karşıtı bir baskı oluşturacaktır. Fakat Türkiye'nin etkisini bölgede hissettirmesiyle birlikte bölgede güven ortamı sağlanacak, ticaret genişleyecek ve bununla birlikte Güney Kafkasya devletlerinde ekonomik, kültürel faaliyetlerde iyileşecek ve bölgede refah ortamı oluşacaktır.

2.5. Güney Kafkasya'da Siyasi Yapı

Harita 2.3. Dağlık Karabağ

Kaynak: İşitez A. Kaskasya Pespektifinde, 2022.03.22 ABD-Rusya ve “Soykırım” Meselesi (<http://ahmetisitez.blogspot.com/2016/07/kafkasya-perspektifinde-abd-rusya-ve.html>).

Güney Kafkasya Siyasi yapısını incelediğimizde, Rusya; 89 özerk cumhuriyet, özerk bölge, oblast ve kraydan oluşmaktadır. Rusya'ya bağlı Kuzey Kafkasya'da, yedi özerk cumhuriyet yer almaktadır. Bu bağlamda, Kafkasya bölgesinde, üç bağımsız cumhuriyet, dokuz özerk cumhuriyet ve üç özerk bölge bulunmaktadır. Bölgenin İdari yapısı şöyledir;

Bağımsız Cumhuriyetler;

Azerbaycan Cumhuriyeti

Gürcistan Cumhuriyeti

Ermenistan Cumhuriyeti

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Azerbaycan'a bağlı)

Acaristan Özerk Cumhuriyeti (Gürcistan'a bağlı)

Abhazya Özerk Cumhuriyeti, (Gürcistan'a bağlı)

Adıgey Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Dağıstan Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

İnguşya Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Kabartay Balkar Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Karaçay Çerkez Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu'na bağlı)

Özerk Bölgeler ise;

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi,

Güney Osetya Özerk bölgesi (Gürcistan'a bağlı)'dir.

3.DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

Azerbaycan'ın son otuz yılda en önemli problemi Dağlık Karabağ'da devam eden Ermeni İşgali meselesidir. Ermeniler tarafından gerçekleştirilen söz konusu işgal sonucu bir milyonu aşkın insan göç etmiştir. Bu insanlar bugün ülkenin çeşitli bölgelerinde çadırlarda yaşamaktadırlar. Bu gerçeklik göz önünde tutularak bu bölümde “ Dağlık Karabağ Bölgesi'nin tarihi, SSCB öncesi ve sonrası Dağlık Karabağ ve Bolşevik İhtilali sonrası Dağlık Karabağ'ın durumu üzerinde durulacaktır.

3.1. Dağlık Karabağ'ın Tarihi

Dağlık Karabağ sorunu kökleri çok eski tarihlere dayanan ve günümüzde halen bir sorun olarak devam eden dünyanın önemli sorunlarından biridir. Sorunda tarihsel perspektif incelendiğinde 1813 yılında Çarlık Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan Anlaşması ile bölgenin demografik yapısının değişmeye başladığı görülmektedir. Bu anlaşma ile Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmüş ve İrevan ve Nahcivan hanlıkları hariç Aras Nehri'nin kuzeyi Çarlık Rusya'ya bırakılmış, güneyi ise İran ile birleştirilmiştir. Sonrasında Çarlık Rusya ile İran arasında imzalanan 1828 Türkmençay Anlaşması ile Rusya kendi politikalarını uygulama noktasında sağlam zeminler yakalamıştır. Bu anlaşma ile Nahcivan ve İrevan Rusya hâkimiyetine girmiştir. Bu hâkimiyet 1829 Edirne Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Yapılan anlaşmalar ile Türk nüfusu iki 'ye ayrılmıştır. Bunu üzerine Rusya'nın Osmanlı ve İran'daki Ermenileri bölgeye yerleştirmesiyle tarihi sorun başlamıştır (Bozkuş, 2021:56)

Ermenilerin bu bölgeye yerleştirilmesiyle bölgede çekişme ve rekabet alanı oluşmuş ve Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler bölgenin hâkimiyeti ve Dağlık Karabağ için mücadele etmeye başlamışlardır. Dağlık Karabağ, tarihi ve kültürel açıdan Azerbaycan devleti için çok önem arz eden bir bölgedir.

Dağlık Karabağ, dünya tarihinin başladığı yer olarak bilinir. Azerbaycan'ının Fuzuli Kentinde bulunan ve ilk insan meskenlerinden birisi olan mağara tarih öncesi yerleşim alanı olarak bilinen altı oyuk kompleksinden biridir ve M.Ö 250 yıllarında Dağlık Karabağ bölgesinde Oğuzların Üçoklar Boyundan olan Arsaklar, M.S. 1.

yüzyılda Kafkasya Türk Alpanları, 2. yüzyılda Romalılar, 3. yüzyılda Sasaniler, 6. yüzyılda Hun Türkleri ve 7. yüzyılda Hazar Türkleri hükmetmişlerdir. 7. yüzyıldan sonra Dağlık Karabağ İslam kuvvetlerinin yönetimi altına girmiştir. 642-645 yılları arasında Arap İslam Orduları, 646 yılında ise Müslüman Oğuzlar hükmetmeye başlamıştır (Cheterian, 2008:69).

11. yüzyıldan itibaren Dağlık Karabağ bölgesi Büyük Selçuklu Devletinin akımına uğramış. 1064 yılında Gürcistan seferi dönüşü Alpaslan ve oğlu Melik Şah bölgeyi ilhak etmiştir. 1396 yılında Kıpçak seferinden dönen Timur'un orduları burayı işgal etmiş ve 15. yüzyıldan sonra bölge Akkoyunluların yönetimi altında kalmıştır. 18. yüzyılda Karabağ Hanlığı kurulmuş ve artan dış saldırılar sonucunda yönetimler değişse de bölge bağımsızlığını koruyabilmiştir (Aliyev, 2006:15).

18. yüzyıl sonlarında Çarlık Rusya'nın Kafkasya da yayılmacı politikasını uygulamaya başlaması ile birlikte ilk olarak Karabağ Hanlığı işgal edilmiş ve diğer hanlıklarda Çarlık Rusya'nın Himayesine girmiştir (Neciyev, 2011:2). Bölgedeki nüfusunun %65'ini Azerbaycan Türkleri oluştururken, Ermenilerin nüfus oranı %35'tir. Fakat Çarlık Rusya'nın, Osmanlı ile arasında kendisine yakın bir hristiyan devleti kurma çabasıyla bölgeye Anadolu'dan ve İran'dan bir milyon civarında Ermeni göçü olmuştur. Bu göçler sonucunda Ermeniler çoğunluğu ele geçirmiş ve böylece Ermeni Bölgesinin kurulması sağlanmıştır. 1. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nde bulunan bölge Osmanlı'nın savaştan yenilerek ayrılması ile İngiltere'nin kontrolüne geçmiş ve İngilizler de Dağlık Karabağ'ın kontrolünü bu dönemde Azerbaycan'a bırakmıştır (İnsani Yardım Vakfı (İHH), 2021.11.06, 22. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı www.ihh.org.tr /).

Bölgede çoğunluğu ele geçiren Ermeniler, Hristiyanlığı kullanarak 17. yüzyıldan beri “ Büyük Ermenistan” hayalini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu tutum ilk olarak Hristiyanlık misyonunu olarak doğu yönünde genişletmek isteyen Papa'nın istekleri ve ardından Kafkasya'daki jeopolitik çıkarlarını güçlendirmeye çalışan Rusya'nın planları ile paralellik göstermektedir. Kafkasya politikası 1. Petro ile başlamış ve Petro'nun jeoekonomik çıkarları sağlama düşüncesi 19. yüzyılda daha geniş bir şekilde devam etmiştir. Petro'nun bu politikasında tek ve en önemli hedefi, etnik ilişkileri düzenlemektir. Bu amaçla Güney Kafkasya'da Azerbaycan Türklerinin

yaşadığı bölgelere başka yerlerden getirilen Ermenileri yerleştirerek demografik yapıyı değiştirme politikası uygulamıştır. Böylece bölgeye yerleştirilen Ermeni ailelerin sayısının artırılması 20. yüzyıldan itibaren Azerbaycanlılara karşı saldırgan tavırların uygulanmasına ve Dağlık Karabağ sorununun yavaş yavaş doğmasına yol açmıştır. Rusya'nın bu bölgede jeopolitik çıkarlarının gerçekleşmesi için ideolojik bir temel oluşturan 1. Petro'nun nezdinde Rusya tarafından tanınan ve desteklenen "Karabağ Ermenilerinin Kararlı Kurtuluş Hareketi" çok önemli bir rol oynamıştır (Paşa, 2021:5).

Rusların bu politikası aynı zamanda Türkiye ile Azerbaycan Türkleri arasında Hristiyan bir duvar oluşturmayı da amaçlamaktadır. Bölgenin demografik yapısının değişmesi aynı zamanda Rusya'nın çıkarları doğrultusunda şekillenmesine de neden olmuştur. Bu nedenle günümüzde halen Rusya'nın güdümlü politikalarını uygulamakta olduğunu söylemek mümkündür. Ancak politikalar Rusya'nın yararına olmakla birlikte bölge ülkeleri açısından da birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar arasında yaşanan çatışmalarda sivillerin hayatını kaybetmesi ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çatışmaların bölge üzerinde sadece askeri değil ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Sovyetler Birliği sonrası zor bir dönemden geçen Güney Kafkasya, ülkelerinin gelirlerinin önemli bir kısmını silahlanma ve askeri konulardaki yatırımlara harcamaları barış ve istikrarın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır (Askeroğlu S. 2021.11.23, İran Araştırma Merkezi, Dağlık Karabağ'da Kırılğan Ateşkesin Geleceği, iramcenter.org). Bu kapsamda Dağlık Karabağ sorununun ana kökeninin incelenmesi önemlidir.

3.2. SSCB Öncesi ve SSCB'nin Kuruluş Döneminde Dağlık Karabağ

Kafkasya 16. yüzyılın başlarında etnik kimliğin farklı olduğu birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Bu halkların birçoğu devletler şeklinde yaşamıştır. Ancak Kafkasya'da yabancı ve işgalci güçlere karşı birleşik ve güçlü bir devlet olmamıştır. Kafkasya halklarının birçoğu, halen orta çağ feodalite yönetim sistemine dayalı kurullarla yaşamışlardır. Bu nedenle tarihte bir birliktelik ve birleşme durumu söz konusu olmamıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda Kafkasya'da bir siyasi karışıklık söz konusu olmuştur. Bu karışıklık döneminde kuzeyden gelen güçler büyük tehdit oluşturmuştur. Kuzeyden gelen bu güç ise Moskova Knezliği etrafında birleşen Rus Devleti olmuştur.

Rusya bu dönemde yayılcı politikalara ve işgallere başlamıştır. Bu yayılcı politikasıyla Rusya'nın amacı Doğu Batı ticari ilişkileri çoğaltmak ve sıcak denizlere inmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda 1. Petro Avrupa kıtasının yaşlı olduğunu ve Tanrı'nın Avrupa'yı yönetme görevini kendisine verdiğini vurgulamıştır. Hatta yaşamında bunu kendisi elde edemese bile sonraki yöneticilere vasiyette dahi bulunmuştur (Alpar G. Stratejik Düşünce Enstitüsü,2022.03.29, Kafkasya Jeopolitiği ve İran Tarihinin Gizli Şifreleri (<https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/kafkasya-jeopolitigi-ve-iran-tarihinin-gizli-sifreleri-kose-yazisi-18707>)).

Harita 3.1. Petro'nun Vasiyeti

Kaynak: Alpar G. Stratejik Düşünce Enstitüsü,2022.03.29, Kafkasya Jeopolitiği ve İran Tarihinin Gizli Şifreleri <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/kafkasya-jeopolitigi-ve-iran-tarihinin-gizli-sifreleri-kose-yazisi-18707>).

1. Petro'nun vasiyetini işaret ettiği haritada görüldüğü üzere Rusya'nın öncelikli hedefi Kafkasya olmuş, 17. yüzyılda Osmanlı'nın zayıflaması ile Kafkasya'daki işgallerine başlamıştır. 17. yüzyılın sonlarında Ruslar, Osmanlıya karşı ittifak yarışına girmişlerdir. Fakat 1. Petro burada amacına ulaşamamış, Rusya İsveç'le

başlattığı “Büyük Kuzey Savaşı” sırasında sınır güvenliğini sağlamak için Osmanlı ile İstanbul Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile beraber Azak Kalesi Rusya’ya devredilmiştir. Rusya Karadeniz’de kendisine güçlü bir yer edinmiş ve 1. Petro Hazar denizine yönelmiştir. 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Osetler Rusların korunması altına girmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine Rusya Karadeniz çevresindeki tüm toprakları ele geçirmeyi hedeflemiştir. Bu durum Osmanlı ile savaşı kaçınılmaz kılmış ve 1768 yılında Osmanlı Rusya’ya savaş ilan etmiştir. Yapılan savaşta Osmanlı yenilmiş ve 1774 yılında Küçük Kaynarca anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte ilk defa Rus gemilerine Karadeniz’e girme imkânı verilmiş ve böylece Rusya, Osmanlı ile toprak paylaşımından sonra Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya işgallerini planlamaya başlamıştır (Hüseyinov, 2020:28-52-53).

Kafkasya’da genişleyen Rusya, Kafkas halkları için çok büyük bir tehdit oluşturmuştur. Rusya için Hazar Denizi de jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir. Brzezinski, Hazar Denizi civarı ve Azerbaycan’ın jeopolitik konumu için şu sözleri kullanmıştır; “ Azerbaycan’ın büyük enerji kaynakları bölgenin küçüklüğüne bakılmaksızın jeopolitik olarak büyük önem arz etmektedir. Hazar Denizi, Orta Asya’nın zengin petrol kaynaklarının havuzu niteliğini taşımaktadır ve bu nedenle Hazar denizi petrol rezervlerinin Rus kontrolü altında olması gerekmektedir. Rusya’nın bu bölgede kontrolü olmadığı takdirde Azerbaycan Orta Asya’daki enerji kaynaklarını batı pazarlarına iletebilecek önemli transit ülke konumuna sahip olacaktır”. Rusya bu durumu kendi lehine çevirmek için çaba sarf etmiştir. Batı ise Rusya’nın bölge zenginliklerini ele geçirmesini istememiştir. Eski ABD Dışişleri Başkanı James Baker’in dediği gibi “Yeni Büyük Oyun” başlamıştır. Sonrasında gerçekleşen Ekim Devrim’i ile oluşan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Kafkasya’daki çıkarlarının gerçekleştirilmesinde bir sonraki aşamanın başlangıcını belirleyecektir (Karımova, 2019:9-10-11).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Rusya İmparatorluğu’nun 1917’de “Büyük Ekim Devrimi” ile yıkılmasından sonra aynı topraklar üzerinde kurulan ve 1991’e kadar varlığını koruyan Sovyetler Birliği ya da SSCB olarak da bilinen devlettir. Sovyetler Birliği Vladimir İlyiç Lenin’in başkanlığındaki Bolşevik Partisi 1917’de iktidarı ele geçirmeye başlamıştır. İktidarı ele geçirdikten sonra devrimin gerçekleştiği sırada Rusya 1. Dünya Savaşında itilaf devletlerinin safında yer almıştır.

Bolşevik Partisi'nin ilk önemli icraatı ise Brest Litovski Antlaşması ile Rusya'yı savaştan çekmek olmuştur (Tarihi Olaylar, 2021.12.02, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB) <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sovyet-sosyalist-cumhuriyeti-birligi-sscb-310/>).

Savaştan çekilen Sovyetler Birliği kuruluş amaçlarındaki politikalarına yönelmiştir ve 1920 yıllarında Kızıl Ordu'ya Lenin ile Stalin'den Kafkasya'yı bolşevikleştirme emri gelmiştir. Bolşevikleştirme emrini alan kızıl ordu; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi devletleri tarihe gömmüştür. 28 Nisan 1920 yılında Bakü'ye giren Kızıl Ordu, Karabağ ve Zengezur'dan Ermenilerin çekilmesini, emretmiştir. Daha sonra 1 Aralık 1920'de, Rusya Komünist Partisi'nin Kafkasya sorumlusu başkanlığında topraklanan Azerbaycan, Ermenistan temsilcilerine Azerbaycan Temsilcisi Neriman Nerimanov, Zengezur, Nahcivan ve Dağlık Karabağ bölgelerini Ermenistan'a bırakarak etnik kavgalara artık son verdiğini ilan etmiştir. Ancak bu karar sadece Ermeni Bolşeviklerini etkilemek için alınan bir karardır. Daha sonra 1921 Temmuz'unda Rusya Komünist Partisi başkanı Stalin, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcilerinin olduğu toplantıda fikir değiştirerek Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olarak tanımlamıştır. Ayrıca toplantıda Laçini'de Azerbaycan'a bağlayarak Dağlık Karabağ'la Ermenistan'ın ilişkisini tamamen kesmiştir (Mustafayev, 2013:56).

Bu karar ile Dağlık Karabağ'ın hukuki çerçevede Azerbaycan'ın bölünmez bir parçası olduğu resmen kabul edilmiştir. 19 Temmuz 1921'de Neriman Nerimanov'un Azerbaycan Merkez İcra Komitesi Başkanlığına yazdığı bir raporda Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın bir toprağı olduğunu ifade etmiştir. 1921 Ekim'inde Dağlık Karabağ'ın sınırlarının tespiti için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir ve komisyon çalışmaları sonucunda Dağlık Karabağ'ın 24 Temmuz 1923 tarihinde Azerbaycan'a bağlanması kesinleşmiştir. Komisyon Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'dan bir koridor ile ayrılması için karara varmıştır. Bu kararın amacı ise ileride Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı ilhak edeceği düşüncesidir. Zaten Moskova'nın kararını Ermenistan yönetimi hiçbir şekilde kabul etmemiştir (BBS News Türkçe, Dağlık Karabağ Neden Önemli, 2021.12.07 Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı? , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024>)

Sovyetler Birliği'nin kurulması sürecinde verilen bu kararlar ile aslında meselenin üzeri sadece kısa bir süreliğine örtülmüştür. Yalnız Sovyetler Birliği'nin kuruluş döneminde ve kuruluşundan sonraki dönemde de Rusya'nın izlediği politikalar sorunun sürekli tırmanmasına yol açmıştır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içinde Ermenistan yoğunluğunun yaşıadığı yerlerde siyasi sınır çizilerek özerk bir yapıya dönüştürülmesiyle, gelecekte nüfusun etnik yapısının Ermeniler lehine dönüştürecek politikalar geliştirilmesine ve sorunun sürekli taze kalmasına neden olmuştur. Hatta ileriki yıllarda özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Ermenistan bölgesindeki Azerbaycan Türklerinin büyük bir kısmına zor kullanarak Azerbaycan'a göç ettirmiştir. 145 000 kişilik göç yolculuğunda bu sayının üçte biri hastalık ve açlık nedenlerinden hayatlarını kaybetmişlerdir (Aslanlı, 2015:161-162).

3.3. Bolşevik İhtilali ve Sonrası Dağlık Karabağ

Sosyal Devlet olan SSCB'nin kurulması sürecinde ekonomik ve siyasal temellerin atılmasını sağlayan, Ekim Devrimi, Vladimir Lenin'in "ekmek, barış ve özgürlük" söylemi altında gelişmiş bir harekettir. 1905 Rus Devrimi'nin devamı niteliğinde olan bu ihtilal özellikle Rusya coğrafyasında Petrograd şehrinde kıvılcımlarını yaymaya başlamış ve daha sonrasında tüm dünyanın kaderini değiştirecek 20. yüzyılın en önemli siyasal ve toplumsal olaylarından biri olarak kabul edilmiştir (Ağır, 2019:330).

Rusya'da ihtilal ilk kez 1905 yılında Japon-Rusya savaşı esnasında yaşanmıştır. Yönetimin iç ve dış siyasetinin yarattığı huzursuzluğu azaltmak ve çarlık rejimine büyük bir tehdit oluşturan işçi sınıfının kontrolünü sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Çarlık rejimi tarafından görevlendirilen Papaz G.A. Gapon işçilerin örgütlenmelerinin önüne geçilmesi için çabalarken bir yandan da işçilerin ekonomik çıkarlarını da korumakla da ilgileneceğini öne süren konuşmalar gerçekleştirmiştir. Papaz G.A. Gapon işçi taleplerini yönetime iletmiş ve yönetim tarafından talepler reddedilmiştir. Karışıklık ve çıkan iç kargaşadan sonra 1. Dünya Savaşı sürecinde yıpranma sürecine giren Çarlık rejimi, 1917 yılında da tamamen yıkılmıştır. İktidarı ele geçiren Bolşevikler zamanla saygınlık elde ederek Petrograd varoşlarındaki işçileri kontrol altına almıştır. Vakit kaybetmeden ordu içindeki propagandalarını hızlandırarak güven sağlamışlardır (Çakıroğlu, 2017:11).

Ekim devrimi sonrası güven sağlayan Bolşevikler, Bakü yönetim kurulunu ele geçirmişlerdir. Azerbaycan ve Kafkasya'nın diğer bölgelerindeki partiler ile çekişme içine girmiştir. Bu nedenle kurulan Özel Kafkasya Komitesi'nin girişimleri sonucunda Kafkasya'da faaliyet gösteren partilerin katılımları ile bir konferans düzenlenmiştir. Düzenlenen konferansta partiler Bolşevikler'in egemenliğini kabul etmediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Kafkasya Komiserliği kurma konusunda karar almışlardır. Kafkasya Komiserliği her ne kadar Bolşevik Hükümetini tanımadığını söylese de ilişkileri koparamamış ve Bolşevikler'in bir kurumu olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Kafkasya'da 26 Kasım 1917 tarihinde kurucu meclis seçimleri gerçekleşmiştir. Kurallara göre Altmış bin oya sahip belde temsilci çıkarma hakkına sahiptir. Bu kurala dayalı seçim sonucunda Menşevikler 11, Müsavat 10, Taşnaksütyun 9, Müslüman Sosyalist Gurup Partisi 2, Bolşevikler, Eserler, Himmet ve İttihat partileri birer temsilci çıkarabilmişlerdir. Seçim sonuçlarına göre Menşevikler, Müsavatçılar ve Taşnaklar'ın adı geçen bölgede daha fazla nüfus sahibi oldukları kanıtlanmıştır. Ancak 18 Ocak 1918 tarihinde toplanan Kurucu Meclis Bolşevikler tarafından feshedilmiştir. Meclisin feshi üzerine demokratik Rusya için çaba sarf eden partiler hüsrana uğramışlardır. Kısaca Ekim devriminden sonra her ne kadar hilelere başvurarak Bakü ve birçok yerde iktidarı ele alan Bolşevikler Kafkasya da ve Azerbaycan da bunu başaramamışlardır. Bu nedenle Çarlık Rusya dönemi boyunca elde bulunan Kafkasya'yı kaybetme tehlikesi ile yüz yüze kalmışlardır. Fakat Güney Kafkasya Rusya için hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı Rusya bu kaybı göze alamamıştır. Çünkü Rusya'nın Kafkasya'nın doğal zenginliklerine ve Bakü'nün petrolüne ihtiyacı vardır. 1. Dünya Savaşından yeni çıkan Bolşevikler, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan ancak bu şekilde kurtulabileceklerdir (Ekici, 2017:267-268-269).

Bu sıkıntılı durum sonrasında Bolşevikler silahlı faaliyetlerini arttırmıştır. Komutan Sornarkom'un kurduğu silahlı kızıl birlikler Ruslardan ve Ermenilerden oluşmaktadır. Kızıl birliklerde ittifak yapan Ermeniler ve Ruslar çıkarlarını en iyi Bolşeviklerin koruyacakları kararını almıştır. Ermenistan'da Menşevikleri destekleyen Daşnak Azerbaycan'da Bolşevikleri desteklemektedir. Çünkü silah ve güç Azerbaycan'da Bolşeviklerin elindedir. Türk ordusunun Kafkasya'da ilerlemesinden çekinen Ermeniler için Bolşevikler tek çaredir. 24 Mart'ta Bakü limanına,

müslümanları korumak için gelen birlikler orada silahsızlandırılmıştır. Çatışmalar günden güne şiddetini arttırmış ve 30 Mart günü Sovyetler Birliği yönetimi devrimcilerle mücadele etme bahanesi ile müslüman mahalleleri bombalamıştır. Bu durum karşısında hareketlenen Kızıl Ordu'ya Kadet Partisi, Menşevikler ve Daşnak Partisi destek vermiştir. Bu destek sonrası katliamlar başlamıştır. Ermenilerde bu durumu fırsat bilip Müslüman mahallelerinde masum insanları öldürmeye başlamışlardır. Bu üç günlük süre zarfında 13.000'den fazla Azerbaycanlı Türk katledilmiştir. Katliamlardan sonra Bolşevikler Bakü'nün tek gücü haline gelmiştir. Türkler yönetimden tamamen uzaklaştırılmıştır. Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde Türk faaliyetleri durdurulmuştur. Sonrasında Gence 'den yola çıkan Müslüman birlikler Bakü'nün sınırına kadar gelmişlerdir. Bakü yönetimi, Türklerin gelmesinden çekindikleri için İngiltere'yi Bakü'ye davet etmiştir. İngiltere davet üzerine şehre gelerek Bakü'de Sovyet rejimine son vermiştir. Sonrasında Osmanlı Türkleri'nin gelmekte olduğunu öğrenen İngiltere şehri terk etmiştir. Türkler Bakü'yü teslim almıştır. Azerbaycan topraklarının bütünlüğünü önemini vurgulayan Türkler Mondros Ateşkes imzalanması sürecinde Türk birlikleri Bakü'den ayrılmak zorunda kalmıştır. İngiltere bunun üzerine tekrar Bakü'yü kontrolü altına almıştır. En nihayetinde Kızıl Ordu, Bakü'ye' 1920 Nisan'ında girerek idareyi kurmuştur. Kızıl Ordu ile bölge sovyetleştirilmiş ve Kafkaslarda Bolşevik idaresi tamamen kurulduktan sonra Karabağ, Nahcivan ve Zengezur'un durumu Moskova tarafından belirlenmeye başlamıştır. Özellikle Dağlık Karabağ, özerk bölge ilan edilerek 1923 Temmuz'unda Azerbaycan'a bağlanmıştır. Zengezur ise Ermenilere verilmiştir (Tunç, 2014:73-74).

Ermenilere Zengezur'un verilmesi ile Azerbaycan'ın bölgelere ve Türkiye'ye kara bağlantısı tamamen kopmuştur. Sonraki süreçte, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra Ermenistan sınırları içinde yaşayan Türkler Azerbaycan'a göç ettirilmiştir. Bunun üzerine Sovyetler Birliği göçlerle ilgili "Göç Şartları" kararı almıştır ve karar doğrultusunda göçler bir plan şeklinde yürütülecektir. 3 aşamada yürütülecek olan kararda yüz bin Azerbaycan Türkü'nün göç ettirilmesi kararına varılmıştır. Verilen bu karara Azerbaycan'dan hiç itiraz gelmemiştir, sadece göç ettirilen köylülerin Bakü sınırına yerleştirilmesi talebinde bulunulmuştur. Bu talep karşılıksız kalmış ve süreç boyunca 145 bin Azerbaycan Türkü göç ettirilmiştir. Göç'e mecbur bırakılan Türkler göç sırasında birçoğu hastalıktan birçoğu ise açlıktan ölmüşlerdir. Ermeniler birçok

köyün ve yerleşkenin boşaltılmasından sonra bir takım Ermeni örgütleri Ermenilerin birleştirilmesi düşüncesini dillendirmeye başlamıştır ve Ermenistan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Sekreteri Arutyunov, Stalin'e, bir mektup yazarak Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesini ve Azerbaycan'ın Komünist Partisi Sekreteri Bağirov'un bu konu ile alakalı görüşlerini öğrenmek istemiştir. Bağirov, bu öneriyi olumlu bulmuş fakat aynı şekilde Türklerin yoğunlukta olduğu Dağıstan gibi bölgelerinde Azerbaycanlılara verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Ermenistan, Büyük Ermenistan hayallerine ters düştüğü için bu konuyu tamamen kapatmıştır (Aslanlı, 2015:43-44-45).

3.4. SSCB'nin Dağılması Sonrası Dağlık Karabağ

Dünya'nın en karışık coğrafyalarından biri olan Kafkasya, SSCB'nin dağılması ile yeni bir döneme girmiştir. Bir asra yakın Sovyetler Birliği'nin egemenliği altında yaşayan Kafkasya, bağımsızlığına kavuşabilecek midir? Aslında bu sorunun cevabı yok gibidir, çünkü Kafkasya da elliden fazla etnik kimlik, bağımsızlığı için mücadele etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rusya'nın himayesinden kurtulan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan hemen bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra Azerbaycan ile Ermenistan arasında 19. yüzyıldan beri devam eden Dağlık Karabağ sorunu tekrar alevlenmiştir. Sorunlar devam ederken dağılan Sovyetler Birliği'nin ardından Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur. Kurulan BDT yani bir diğer ismi ile Rusya Federasyonu(RF) için değişen bir şey olmamış ve Sovyetler Birliği'nin ardından politikalarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Çünkü Rusya Federasyon'u Güney Kafkasya'yı kapsayan üç ülke ile bir Kafkasya Federasyonu gerçekleştirme düşüncesi vardır. Bu da Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nden kalma zihniyetin değişmediğini gösteren en önemli doktrinlerden biri olmuştur. Rusya, Güney Kafkasya ile bağlantılarını eskisinden daha güçlü hale getirmek istemektedir. Bunun için bölgedeki iki rakibinden biri Türkiye, bir diğeri ise İran'dır. İran, Türkiye kadar çekinilecek bir rakip değildir. Çünkü Türkiye, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya halkları ile ortak tarihi mirasa sahiptir (Karaca, 2015:131-132-133)).

Rusya'nın desteğini hisseden ve Türkiye'yi tehdit olarak gören Ermenistan kendi milli ordusunu kurmak için harekete geçmiştir. Bu sırada sınırları içinde bulunan

Rus askerini bir güvenlik unsuru olarak görmüşlerdir. Güvenliğini sağlayan Ermenistan, Meclisine de savunma hakkında kanunu kabul ettirmiş ve milli ordu için her şeyi hazır hale getirilmiştir. Kabul edilen kanun ile Rusya ordusunda görev yapan Ermenistan askerleri milli orduya çağrılmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan ise 1991 yılında seferberlik ilan ederek ordu kurma kararı almıştır. Bir kıvılcım bekleyen Ermenistan bunu bir tehdit olarak algılamış ve savaş ilan etmiştir (Gözlek, 2008:111).

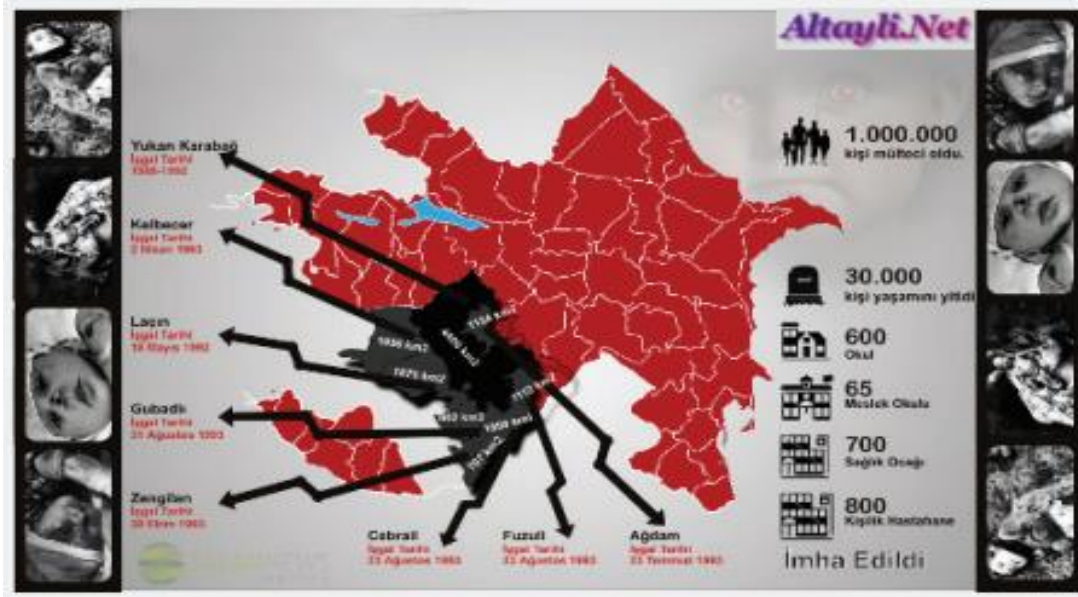
Rusya'nın da istediği gibi olmuştur. Çünkü Ermenistan ile Azerbaycan arasında etnik çatışmalar Rusya Federasyonu'nun kullanmak istediği politikardan biridir, diğer bir politikası ise bu çatışmalardaki boşluktan yararlanarak Hazar Denizindeki enerji kaynaklarının kendisi üzerinden batıya geçişini kolaylaştırmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek için Rusya, bölgedeki etkisini arttırmak istemektedir. Rusya etkisini arttırmak için iki hedefi vardır; ilk hedefi, Hazar Denizi ve çevresindeki Rusya'nın çıkarlarını korumaktır, ikinci hedefi ise gücünü hissettirerek bölgeyi etkisi altına almaktır. SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası sistemde güç yapısının kendi aleyhine gelişmesi nedeniyle Sovyet devletlerine karşı "Yakın Çevre Doktrini" geliştirmeye başlamıştır. Çünkü özellikle 1992 yıllarından sonra Amerika Birleşik Devletleri, bölgede etkin hale gelmesi ile birlikte bölgede ki devletlerarasında da denge politikası izlemeye başlamıştır. Bunu üzerine bölgede saflar belli olmaya başlamıştır, Azerbaycan ve Gürcistan Batılı Devletlerle ilişkilere önem vermiştir, Ermenistan ise yayılcı politikalarını başarıya ulaşma düşüncesi ile Rusya Federasyonu'na yakınlaşmıştır (Keskin, 2015:53-54-55)

Herkes tarafını belli ettikten sonra Dağlık Karabağ bölesi hareketlenmeye başlamıştır. Ermeniler kendilerince bir karar ile referandum yaparak Dağlık Karabağ'ın kendi içinde bir bağımsız cumhuriyete dönüşmesi için harekete geçmiştir. Bu referandumda Azerbaycan Türkleri oy kullanmamıştır ve seçime dahi gitmemişlerdir. Referandumun ardından Hankendi Ermeniler tarafından saldırıya uğrayarak yoğun top atışlarına maruz kalmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan tam bağımsızlığını elde etmek için bir referandum düzenlemiştir. 29 Aralık 1991 yılında halkın %87'si evet oyu ile tam bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti onaylamıştır. Azerbaycan yetmiş yıl sonra yeniden tam bağımsız bir ülke olmanın sevincini yaşamıştır. Referandum sonrası 30 Ocak 1991 yılında AGİT Dışişleri Bakanlığı düzeyinde toplanmıştır. Katılan ülkeler arasında Bağımsız Devletler Topluluğu'nun

10 bağımsız ülkesinden biri de Azerbaycan'dır. 1991 Ocak ayının son günlerinde Ermenistan saldırılarını arttırmıştır. İran bu noktada arabuluculuk yapmak istemiş fakat Bakü, İran'ın tarafsızlığına güvenmediği için çözüm önerisini kabul etmemiştir. Çatışmalar gittikçe alevlenmiştir. Çatışmalar sürerken görülen manzaralar karşısında insanı dehşete düşüren Hocalı katliamı gerçekleşmiştir (İbadov,2007:111-137-141).

1991 Ekim ayında Ermenilerden oluşan silahlı birlikler şehri abluka altına almıştır ve abluka sonrası Dağlık Karabağ Hocalı 'da elektrik kesintileri başlamıştır. 1992 Ocak'tan sonra Hocalı'da elektrik tamamen kesilmiş ve şubat ayından itibaren abluka yoğunlaşmıştır. Şehir her gün ağır silahlarla bombardımana tutulmuştur. Azerbaycan'ın herhangi bir yardım gönderemediği Hocalı, Ermeni birliklerin kuşatması altında kalmıştır ve temel ihtiyaç malzemelerinden yoksun bir hale getirilmiştir. Hocalı Katliamı olarak belirlenen olay 25 Şubat 1992 gecesi başlamış Ermeni silahlı birlikleri, Hocalıdaki sivil halka saldırmıştır ve gönüllü sivil birliklerin güçsüz savunması karşısında Ermeni birlikler herhangi bir zorlukla karşılaşmadan katliama girişmişlerdir. Altmış üç çocuk, yüz altı kadın, yetmiş yaşlı toplam Altıyüzonüç kişi vahşice öldürülmüş, dörtyüzseksenyedi kişi sakat kalmış ve binikiyüzyetmişbeş kişi ise alıkonulmuştur. Sivillere karşı yapılan bu haince vahşice saldırılar, uluslararası toplumda da yer tutmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye ve Rusya'nın anında soruna müdahil olmasıyla taraflar arasında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT) toplanmıştır (Eyvazlı,2019:159-160).

Harita 3.2. İşgal ve Göç Haritası

Kaynak:(Yılmaz, 71-90)

24 Mart 1992’de Helsinki’de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Dışişleri Bakanları Konseyi, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Beyaz Rusya’nın Minsk kentinde devletler ile görüşmeler başlamıştır. Minsk sürecinin başlamasının ardından 8 Mayıs 1992’de Ermenistan, Şuşa’yı Laçını’de işgal etmiş ve işgal sonrası görüşmelerde uzlaşma sağlanamadığı için tasarı, karara dönüşmüştür. Başarı sağlanamasa da barış umudunu doğuran AGİT süreci geleceğe ışık tutmuştur. Ardından 20 Şubat 1993’te Roma’da Azerbaycan, ABD, Rusya, Ermenistan temsilcileri ve Minsk Konferansı Başkanı Rafaelli’nin katıldığı Roma görüşmeleri başlamıştır. Görüşmeler çok olumlu geçmese de en azından ateşkesin sağlanması için bölgeye gözlemcilerin gelmesi için uzlaşmaya varılmıştır. Fakat uzlaşma sonrasında 27 Mart 1993’te Ermenistan tarafından Ermenistan ile Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’ni bağlayan koridordan birisi olan Kelbecer Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. 30 Nisan 1993’te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kelbecer’in işgalini kınayan, işgalin kayıtsız şartsız sona erdirilmesini öngören kararı 15 üyenin oybirliği ile kabul etmiştir. 3 Mayıs 1993’te Rusya Devlet Başkanı Yeltsin’in öncülüğünde Rusya, Türkiye ve ABD, AGİT süreci çerçevesinde bir barış girişimini başlattıklarını açıklamışlardır. Azerbaycan ve Ermenistan’ın AGİT çerçevesinde barış görüşmelerinin devam ettirilmesini öngören tekliflerini Azerbaycan kabul etse de Ermenistan kabul etmemiştir. 1993 son Azerbaycan ve Ermeni çatışması,1994

imzalanan ateşkes anlaşmasının Ermeniler tarafından birçok kez ihlal edilse de ateşkese uyulmuş ve 1995 yılı sonu itibari ile sürekli savaş hali son bulmuştur. Fakat sorunun çözümü noktasında bugüne kadar hatta 2. Dağlık Karabağ savaşına kadar görüşmelerde kesin bir sonuca ulaşılamamıştır (Aslanlı A. aa.com AGİT, 2021.12.01, Minsk Gurubu Nasıl Oluştı Ne İşe Yaradı,<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-agit-minsk-grubu-nasil-olustu-ne-iseyaradi/2008339>).

4. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNU'NDA YAŞANAN GELİŞMELER VE

SONUÇLARI

Soğuk savaşın bitmesiyle dünya genelinde etnik çatışmalar artmıştır. Bu çatışmalar uluslararası gündemi bir hayli meşgul etmiştir. İşte bu çatışmaların en önemlisi Dağlık Karabağ çatışmasıdır. Bu bölümde, uluslararası kuruluşların, büyük güçlerin en üst düzey yetkililiklerin girişimleri ve açıklamaları, Rusya-Azerbaycan – Ermenistan ve Rusya- Avrupa ülkeleri çerçevesinde konuya ilişkin çerçeveler, özellikle AGİT Minsk Grubunun sorunun çözümüne yönelik attığı adımlar, Türkiye ve İran'ın soruna yaklaşımı ve Ermenistan ilişkilerine yönelik attıkları adımlar, Dağlık Karabağ sorununun çözüm sürecinde ABD'nin ciddi katkıları yapacağına dair iddialar ve Rusya Federasyonu'nun arabuluculuk üslenerek attığı adımlar ve sorunu kontrolde tutma çabasından bahsedilecektir.

4.1. Rusya Federasyonu'nun Sorunu Kontrolde Tutma Çabası

Dağlık Karabağ meselesi sadece Azerbaycan ve Ermenistan arasında cereyan eden bir sorun olsa da bir süre sonra bölgede küresel çekişme ve güç savaşı haline dönüşmüştür. Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki meselede önemli bir yere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeniden toparlanmaya çalışan ve bölgede gücünü hissettirmek isteyen Rusya, Dağlık Karabağ sorununu uluslararası politikasının bir aracı olarak görmüş ve bölgeyi kendi hegemonyası altında tutmak istemiştir. Rusya'nın bu düşüncesindeki en önemli destekçisi ve işbirlikçisi Ermenistan'dır. Rusya Dağlık Karabağ sorunun çözümünde her iki taraf arasında adaletli bir politika izliyormuş gibi görünse de aslında her zaman Ermenistan'ın yanında olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni ise Ermenistan'ın Hıristiyan olması yani Rusya ile din ve mezhep kardeşi olmasıdır. Hatta Vladimir Putin'e yıllarca danışmanlık yapan Aleksandr Dugin, Rus Jeopolitiği eserinde bu durumu şu şekilde yazmıştır; “ Ermeniler, hem hristiyan olmaları hem de Rusya ile aralarında mevcut olan jeopolitik bağlarını muhafaza etmeleri gibi vasıflarından dolayı Rusya için önemlidir. Ermenilerin ve Ermenistan'ın Rusya için önemini belirleyen şeyler sadece bunlar da değildir. Türkiye'nin muhtemel bir Orta Asya'ya veya Azerbaycan'a yönelik yayılcı politika izlemesi durumunda Türkler mutlaka Dağlık Karabağ'dan ve

Ermenistan'dan geçmek zorunda kalacaklardır. Türkleri Avrasya'dan uzak tutacak olan yegâne güç Rus destekli Ermenistan olacaktır” demiştir (Demir, 2018: 60).

Güney Kafkasya da üç önemli unsur olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Rusya için büyük önem taşımaktadır. Dünyanın önemli enerji ve ticaret yolları buradan geçmektedir. Bu kadar önem arz eden bu coğrafya da Rusya'nın kendi çıkarlarını ve nüfusunu korumak Rusya için yaşamsal öneme sahiptir. Rusya Güney Kafkasya'nın en önemli sonunu olan Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunun kontrolden çıkmasına izin vermeyerek sorunu bu güne kadar dengede tutmak istemiştir (Yılmaz S. “Rusya'nın Dağlık Karabağ İçin Çözüm Planı Ne? 2021.12.31, ikirturu.com/jeo-strateji/rusyanin-daglik-karabag-icin-cozum-plani-ne).

Rusya'nın bölgeyi kontrol etmek ve sorunu kendi istediği gibi dengede tutmak için Minsk Grubundaki temsilcisi Kazimirov, 1994 yılında ateşkes imzalandıktan sonra Bakü'yü, Erivan'ı ve işgal altındaki Hankendi'yi ziyaret ederek burada olumlu görüşmeler gerçekleştirmiş ve görüşmelerde ateşkesin daha güçlenmesini ve Büyük Siyasi Anlaşma'nın imzalanmasını istemiştir. Bu anlaşma ile Rusya bölgede ki askeri gücünü arttırarak Sovyetler Birliği'ndeki gibi bölgeyi kendi kontrolüne almak istemiştir. Bu düşünceye Avrupa karşı çıkmıştır. Özellikle ABD Rusya'nın yeniden bölgeyi etkisi almasını açıkça reddetmiştir. Bu itirazlar yerini bulmuş ve Moskova'da gerçekleşen Büyük Siyasi Anlaşma ile ilgili görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Daha sonra 1995 yılı Şubat ayında Moskova'da Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ Özerk Oblastı(DKÖB) Ermenileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde Azerbaycan'a eski DKÖB Ermenilerinin temsilcilerinin katılması için baskı yapılmıştır. Azerbaycan bu baskı karşısında DKÖB, Ermenilerin ancak taraf olabileceklerini dile getirmiştir. Ermeniler ise bu teklife yanaşmamış ve sonuç olarak Moskova görüşmeleri de başarısız olmuştur (Aslanlı, 2015:93-94).

Moskova görüşmelerinin başarısız olunmasından sonra 20 Eylül 1994 yılında “Yüzyılın Antlaşması” imzalanmıştır. İmzalanan “Yüzyılın Antlaşması” Azerbaycan'ın batıda ki duruşunu da sağlamlaştırmıştır. 30 yıl sürecek olan bu anlaşma ile bölgedeki büyük sorunların bir an önce çözüme kavuşmasını isteyen Avrupa, önceliği bölgedeki Rusya hegemonyasını azaltmak istemiştir. Avrupa'nın

bölgeye ilgisinin arttığını gören Rusya ise Ermenistan ile bir anlaşma yapmış ve Ermenistan’da bir Rusya üssü bulundurulması kararı almıştır. Bununla birlikte Aliyev döneminde ABD merkezli politikaların, Rusya tarafında ılıman bir etki oluşturmuş ve Dağlık Karabağ konusunun tekrar masaya yatırılması Azerbaycan tarafında önemli bir başarı olarak görülmüştür. Özellikle Vladimir Putin döneminde Dağlık Karabağ sorununun çözümü, hız kazanmıştır. Putin’e kadar olan dönemde Azerbaycan ile olan ilişkiler bazı nedenlerle olumsuz seyretmiştir. Devletlerin karşılıklı atışmaları Rusya’nın baskıcı tutumu Azerbaycan’ın birçok konuya sertçe müdahalesi diyalogsuz bir dönemi beraberinde getirmiş ve Putin’in devlet başkanı olması ile birlikte bu sert süreç yerini yumuşak bir sürece bırakmıştır. Putin, Dağlık Karabağ sorununun diyalogla çözülebileceğini dile getirerek sorunda yeni bir beyaz sayfa açmıştır. Özellikle Putin’in Azerbaycan’a ziyareti sorunun çözümü noktasında önemli bir gelişme olmuştur (Ata, 2010:78-79).

Putin’in ziyareti sonrası olumlu bir hava esmiştir. Fakat Putin’in bu ziyaretinin altında yatan sebepler vardır. Rusya bölgeyi elinden bırakmak istememekte ve planladığı politikasını gerçekleştirmek için uğraşmaktadır. Rusya’nın bölge ile ilgili politikalarından en önemlisi Transkafkasya politikasıdır.

Harita 4.1. Transkafkasya Ülkeleri ve Rusya

Kaynak: (Atlas İ. Kasım 2020, Kenar Kuşak ve Yol: Rusya'nın Transkafkasya Politikası, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kenar-kusak-ve-yol-rusyanin-transkafkasya-politikasi>)

Transkafkasya politikasının en önemli hedefi sıcak denizlere ulaşmaktır. Özellikle NATO'nun doğuya doğru genişleme ve bölgedeki küçük devletlere kalkan olma politikası Rusya'yı "Güney Doktrinini" uygulamaya sevk etmiştir. Rusya'nın bu politikaya ulaşmasındaki ilk hedefi Azerbaycan ve Ermenistan'a baskılarını artırarak bölgedeki nüfusunu korumak olmuştur. Özellikle, Dağlık Karabağ sorunda Türkiye, İran ve küresel güçler olan ABD, AB, Çin'in soruna karışmalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya bu sorunu bölge içinde kendi barışçıl yöntemleri ile halletmek istemiştir. Bunu ise kendisine destek vermeyen hükümetleri bir şekilde indirerek ve kendisini destekleyen yönetimlerle yoluna devam etmek istemiştir. Rusya bu sert politikaları Putin iktidara gelene kadar devam etmiş ve Putin'in iktidara gelmesi ile politikalarını güven üzerine kurmak istemiştir. Güven üzerine kurulan politikalar

yerini zamanla ekonomik politika stratejilerine bırakmıştır. Putin bölgede aktif dış politika izlemeye başlamış Hazar denizi zenginliklerinin Avrupa'ya ulaştırılması için projeler geliştirmiştir. Azerbaycan ise bu projelerin içinde yer almış ve Rusya'nın Azerbaycan'ı yanında tutması bölgedeki tüm ilişkileri değiştireceği düşüncesi ile Rusya Azerbaycan ile olan ilişkilerine özen göstermiştir (Ünal, 2019:559-560-561).

Azerbaycan'ın Rusya için önemi giderek artmaya başlamış ve Dağlık Karabağ sorununda Karabağ güvenlik çözüm modelleri tartışmaya başlamıştır. Özellikle Rusya'nın 3+1,3+2 ve 4+0 modeli ile Kafkasya'nın Rusya tarafından dizayn edilmesi modeli sunulmuştur. Bu modelle Rusya, Sovyetler Birliği dönemindeki hâkimiyetini tekrar sağlamak istemiştir. Aslında Rusya Karabağ sorununu çözmek için bu modeli temsil eden Azerbaycan ve Ermenistan liderlerini bir araya getirmiş ve modeli uygulama aşamasına getirmiştir. Bu modelde her defasında Ermenistan'ın yaramaz bir çocuk gibi davranması bu modelin işlerliğini azaltmıştır. 3+2 modelinde, Rusya ve İran'ın düzenleyici rolü ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın üç ülkesi ile bir çözüm üretmek olmuştur. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin olmadığı bir Dağlık Karabağ sorununun çözümünü düşünmek imkânsızdır. Rusya'da bu gerçeğin farkına varmış ve 3+3 olarak açıklanan güvenlik modeli ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bölgenin üç ülkesi ile Türkiye, İran ve Rusya önderliğinde bölgenin güven ortamına kavuşması sağlanmak istenmiştir. Yalnız bu model Güney Kafkasya'da rekabet halinde olan Türkiye ve Rusya'nın tamamen anlaşmasına bağlıdır. Rusya'nın çıkarlarına ters düştüğü için bu modelde sürdürülememiştir. Rusya'nın çıkarlarını gerçek anlamda karşılayan model ise 4+2 modelidir. Aleksandr Zasohov (Kuzey Osetya Lideri) tarafından öne sürülen bu model ise yeni bir politika çizgisi öngörmektedir. Bu model ile Kafkasya'nın güvelik problemini dört devlet ile çözebilecektir. Bu devletler Rusya, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile diğer gurup olan Türkiye ve İran'dır. Bu model Rusya'nın bölge hegemonyasını sürdürmesi için en iyi modeldir. Çünkü bu modelde Türkiye ve İran menfaat sahibi ülke olarak gösterilmektedir. Hâlbuki önceki modellerde Güney Kafkasya bölgesinde güvenliğin gerçekleşmesinin bu bölgenin güvenlik konularında menfaat sahibi ve eşit olan bütün yürütücülerin karşılıklı diyaloğuna bağlı olduğunu göstermektedir. Gerçekte bu modelde Rusya, Güney Kafkasya bölgesinin güvenlik konularına öncelikle yaklaşmaya gayret etmiştir. Şüphesiz bu sorun bölgenin bağımsız devletleri tarafından

asla kabul görmemiştir. Çünkü Rusya, Güney Kafkasya bölgesi ülkelerinden her zaman bir adım önde olmanın gerektiğine de inanmıştır. Rusya'nın bu tutumu ile 2020 yılı Karabağ Zaferine kadar Ermeniler mevcut durumu devam ettirmiş ve bu durumu bir başarı olarak görmüşlerdir (Sarıahmetoğlu, 2016:106-107-108).

4.2. Bölge Devletlerinin Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımı

Bölgesel aktörlerin bu sorun üzerine karşı jeopolitik bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Bölgesel bir aktör olan Türkiye, sorun üzerinden Ermenistan'a gösterdiği tavır ve tutum belirleyici bir sonuç yaratmıştır. Türkiye ve Azerbaycan bağlantısının kurulması ve devamlılığın sağlanabilmesi için Gürcistan'ı da bünyesine alan politik bir vizyon geliştirmiştir. Bu vizyon sonrası bu üçlü devlet projeler geliştirerek jeopolitik bir bakış açısının olumlu sonucu sahaya yansımıştır. Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hatları sadece bu devletlerin bir projesi değil aynı zamanda küresel enerji piyasasında da etkisi olacak projeler olmuştur. TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projeleri de bu üç devletin başlıca projelerinden olmuştur. Tüm bu projeler Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan'ının birlikteliğiyle uluslararası devletlerin ilgisini çekmiş ve faaliyetlerin Avrupa'ya taşınması açısından bu üçlü birlik önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki işbirliğini daha etkin hale getiren diğer bir husus ise bölgedeki enerji ve ticaret hatlarının güvenliğini arttırmıştır. Güvenlik ve askeri güç çıkarları, bu üç devleti birbirine bağlarken Ermenistan ve Rusya'yı da bu iş birliğine karşı politikalar üretmeye yönlendirmiştir. Bu üçlü işbirliği bölgede en çok Ermenistan'ı rahatsız etmiştir. Çünkü Ermenistan, Gürcistan ile ilişkilerinin bozulmasını istememiştir. Gürcü-Ermeni ilişkilerinin bozulmasıyla bu iki devlet arasında sınırlar kapanmasına ve Ermenistan için yeni bir sorunun doğmasına neden olacaktır. Özellikle ticaretin devam edebilmesi için devletlerin sınır güvenliğine ihtiyacı vardır. Azerbaycan'ın enerji kaynakları yataklarının ortaya çıkmasıyla birlikte bölgeye yatırım yapan büyük dünya şirketleri bölgede istikrarı ve güvenliği arzulamaktadır. Ancak istikrar ve güvenliğin sağlanması, Dağlık Karabağ sorununun bir an önce çözüme kavuşturulmasıyla ancak mümkün olabilecektir (Doğan, 2020:176).

Dağlık Karabağ sorununun çözümü Ermenistan'ın, komşularıyla sorunlu ilişkilerini bitirmesine bağlıdır. Dolayısıyla Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını

işgal altında tutmasıyla, diğer komşu devletlere yönelik toprak iddiaları ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik soykırım suçlamalarıyla bölgede tamamen dışlanmış durumdadır. Ermenistan, bölgede cereyan eden bütün gelişmelerin ve projelerin dışında kalarak önemli bir kazançtan mahrum kalmıştır. Dağlık Karabağ'ın işgali ve Türkiye'nin de bu devlete sınırlarını kapatmasıyla ticari ulaşımda Ermenistan'a kapanmış Dağlık Karabağ'ı işgal etmenin faturası ağır olmuştur. Ancak Rusya'nın askeri ve güvenlik desteği, İran'ın ve Ermeni Diasporasının ticari yönden Ermenistan'a katkısı Ermenistan'ın ekonomisine nefes aldirmiştir (Aslanlı, AA,2019).

4.3. Dağlık Karabağ Savaşında Uluslararası Aktörlerin ve Güvenlik Örgütlerin

Rolü

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilen devlet, yönetimlerarası örgütlerle ve uluslararası toplumlarla olan ilişkileri yakından inceler. Ayrıca siyasal aktörler başta olmak üzere, bürokrasilerde, jeopolitik konumlarda, sosyal ve toplumsal alanlarda önemli bir etkiye de sahiptir. Uluslararası ilişkilerde mevcut olan siyasal aktörler, bağımsız karar alabilme ve hareket edebilme yetisine sahip olmakla birlikte, diğer aktörleri diplomasi yöntemi ile etkileyebilme kabiliyetine de sahiptir. Diğer yandan yandan, kişisel kurallara bağlı olmayan ve bir toplumda tabandan yukarı çıktıkça daralan, bir yapı içinde gruplaşma ilkelerine göre çalışan, sistemler ağı olan bürokrasilerin de siyaset ile iç içe olduğu görülmektedir. Nitekim siyasi coğrafyanın bir alt dalı olarak kabul edilen jeopolitik konumun da siyaset ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu durum, devletlerin coğrafi şekillerinin, nüfus özelliklerinin ve doğal kaynaklarının, ne oranda önemli veya önemsiz olduğunu gösterir (Daban, 2016:1)

Bu nedenle ekonomik ve ticari boyut kazanan bu sorun küresel aktörleri de içine çekmektedir. ABD ve AB bu sorun ile birlikte anlaşmazlığa jeopolitik dengede bir yer bulmak ve avantaj sağlamak için sorunun çözümünde bir pozisyon elde etmeye çalıştıkları görülmektedir. Öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler(BM) ile AGİT'e katılmaları ile birlikte Güney Kafkasya bölgesini aşan uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Sorun bölge ve bölge dışı uluslararası aktörlerin çözüm stratejileri üzerine devam etmiştir. Bu kapsamda Dağlık Karabağ sorununa, bölge sınırı olan devletlerin arabuluculuk yapması önerisinde bulunulmuştur. Bu önerilerden Rusya ve İran'ının arabuluculuğu kabul edilirken Türkiye'nin girişimleri

Ermenistan tarafından sürekli reddedilmiştir. 1992 yılında İran görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerin başlaması sırasında Hocalı Katliamı gerçekleşmiştir. Bu katliamlar Azerbaycan'ın görüşmelerden çekilmesine neden olmuştur.

Bu yaşananlar üzerine Türkiye Azerbaycan'ı yalnız bırakmamış fakat Türkiye'de siyasi çalkantılar ve Avrupa'nın baskısı üzerine istediği etkiyi gösterememiştir. Rusya'nın girişimleri Sovyetler Birliği dağılmadan önce başlamış gerçekleştiren ziyaretler üzerine görüşmeler AGİT çerçevesinde yürütülmüştür. Bu kapsamda ABD ve Fransa 1994 ateşkes antlaşması sonrası barış girişimlerine yoğun mesai harcamıştır. Bu devletlerin temsilcileri AGİT Misk Gurubu üzerinden kayda değer görüşmeler gerçekleştirmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac barış görüşmelerinde sona yaklaşmışken Ermenistan'daki yönetim değişikliği bu süreci engellemiştir. Daha sonra 1997 Zirve Toplantısı, 1998 Birleşmiş Milletler(BM) ve 1999 AGİT Minsk gurubunun katılımları ile Azerbaycan ve Ermenistan arasında olumlu görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler ve uluslararası aktörlerin çabaları ne yazık ki amaca ulaşamamıştır. Çünkü Ermenistan'ın Rusya'nın sözünden çıkamaması barış görüşmelerinde olumlu bir sonucun çıkmasını engellemiş ve 11 Aralık 2003 Cenevre Zirvesi, 29 Kasım 2007 Madrid AGİT Misk Gurubu Zirvesi dâhil olmak üzere 2020 yılına kadar sorun bir çözüme kavuşamamıştır (Aslanlı, 2015:111-112-113). Bu kapsamda aşağıda uluslararası aktörlerin ve bölgede soruna dâhil olan devletlerin Dağlık Karabağ sorununa bakışı incelenecektir.

4.3.1. Türkiye

Bağımsızlığını 1991 yılında elde eden Azerbaycan'ın en büyük destekçisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan devlettir. Aynı köke sahip iki devlet arasında münasebetler yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Tarihi itibarıyla her zaman birbirine destek olan ve Haydar Aliyev'in de dediği gibi "Bir Millet İki Devlet" olan bu devletler tarihte olduğu gibi bugünde birbirlerine desteklerini sürdürmektedir. Bugün de dün olduğu gibi Türkiye Dağlık Karabağ sorununa taraftır bunun tersinin söylenmesi mümkün değildir. Dağlık Karabağ sorunu Ermenilerin Türk düşmanlığının en önemli neticesidir. Bu ortak düşman iki devletin ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Türkiye, Dağlık Karabağ sorununa Sovyetler Birliği'nin iç meselesi olarak görmüş ve

konuya fazla müdahil olmak istememiştir. Fakat Sovyetlerin dağılması ile yeni Türk Devletleri Kurulmuş ve Türkiye Dış Politikası açısından yeni bir döneme girilmiştir.

Yeni dönemde Türkiye siyasi çalkantılarına rağmen Azerbaycan'a her fırsatta destek vermiştir. Ermenistan'ın Türkiye'nin her fırsatta Azerbaycan'a destek vereceği düşüncesi Ermenistan'ı Rusya'ya askeri, ekonomik ve siyasi açıdan bağımlı hale getirmiştir. Dağlık Karabağ'ın işgalinin sonucu olarak Türkiye taraf olduğunu ilan ederek, Ermenistan'a sınır kapılarını kapatmıştır. İlişkilerin tekrar normale dönmesi için ise Ermenistan'dan talep ettiği şartlar şöyle olmuştur;

- Ermenistan, Azerbaycan toprakları içerisinde işgal etmiş olduğu yerlerin tamamından çekilecek. Ayrıca Nahcivan ile Azerbaycan arasındaki geçiş koridorunun kullanılmasını engelleyecek girişimlerde bulunmayacaktır,

- Ermenistan, Türkiye Cumhuriyeti devletinin Misak-ı Milli Sınırlarının bütünlüğünü ve bölünmezliğini hukuken tanıdığını deklare edecektir,

- 1915 yılında Osmanlı Devleti içerisindeki isyancı Ermeni Grupların Osmanlı sınırları dışına göç ettirilmesi meselesini, sanki Ermenilere yönelik soykırım girişiminde bulunmuş gibi iddialarda bulunan Ermenistan, bu iddialarının asılsız olduğunu kabul edecek. Ayrıca Ermenistan, Türkiye ile ilişkilerinde bu sözde soykırım iftiralarını siyasi görüşmelere alet etmeyecek ve Türkiye'den herhangi bir tazminat bedeli talebinde bulunmayacaktır,

- Ermenistan Parlamentosu tarafından 23 Ağustos 1990 yılında deklare edilen Bağımsızlık Bildirgesinin 11. maddesinde Türkiye'yi ve Türkleri itham eden asılsız iddialar bu bildiriye çıkarılacaktır. Zira bu bildiriye göre, Türkiye'nin doğu kesiminden " Batı Ermenistan" diye bahsedilirken, 1915 yılında Ermeni isyancıların sınır dışı edilmesi meselesinden de Soykırım olarak bahsedilmektedir (Demir, 2018:71).

Türkiye- Ermenistan arasındaki ilişkiler sınır kapılarının kapalı olduğu dönemde çok sıkıntı yaşanmamış ama 1915 olayları, Ermenilerin bu olaylarla ilgili sürekli uluslararası platformda suçlayıcı konuşmaları ardından Dağlık Karabağ olayları sorunlu ilişkilerin sürmesine neden olmuştur. Dağlık Karabağ sorununda Türkiye konunun AGİT'e taşınmasında etkili olmuş ve sorunun diyalogla

çözümlemesini istemiştir. Bunun sebebi, Dağlık Karabağ sorunun Türkiye’de siyasi istikrarın olmadığı bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Türkiye’nin Azerbaycan verdiği en büyük destek ise Azerbaycan’ın Avrupa’ya açılmasını sağlamıştır. Özellikle Aliyev’i bu konuda yönlendirmiş ve Süleyman Demirel’in desteği ile Aliyev ilk ziyaretini Paris’e gerçekleştirmiştir. Türkiye kendi içinde çalkantılı olduğu bir dönemde elinden geleni yapmaya çalışmış ve Dağlık Karabağ konusunda en azından o dönemde politik ve askeri ilişkilerin bir temeli atılmıştır. Ermenilerle ilgili diyalog sürecinin gelişmesi için ilk adım Türkiye’den gelmiş ve 2004 NATO zirvesinde Türkiye’nin çağrısına Ermenistan olumsuz cevap vermiştir. Dağlık Karabağ sorununda Türkiye her zaman Azerbaycan’ın yanında yer almıştır. Bu durum zaten Ermenistan’la ilişkileri geliştirmede olumsuz bir sonuç doğurmuştur (Aydın, 2013:165-166). Türkiye Birleşmiş Milletler konseyine de haksız işgalin biran önce son bulması için baskı sürdürmüştür. Bunu üzerine BM Güvenlik konseyi kararları Ermenistan’ın işgal ettiği toraklardan çekilmesini karara bağlasa da Ermenistan işgalden vazgeçmemiş ve işgalci tavrını sürdürmüştür (Milliyet Haber, 2022.08.24, Türk Konseyinden Ermenistan’a BM Kararları Işığında İşgale Son Verme Çağrısı, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turk-konseyinden-ermenistana-bm-kararlari-isiginda-ismgale-son-verme-cagrisi-6317137>).

Bu işgalci tavırlar son yıllarda daha artmış 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan’ın başlattığı saldırılarda sabır taşmış ve Azerbaycan karşı saldırı sonucu işgal edilen topraklarını kurtarmıştır. Türkiye bu savaşta Azerbaycan’ı askeri, siyasi ve diplomatik açıdan destekleyen tek devlet olmuştur. İki devlet arasında savaş öncesi ekonomik anlaşmalar ve gelişmeler ile askeri ilişkilerde gelişmiş bu gelişmeler Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki İkinci Dağlık Karabağ savaşına yansımış ve savaş zafer ile sonuçlanmıştır.

4.3.2. ABD

Dağlık Karabağ sorununda özellikle 1993 yılına kadar Ermenistan yanlısı bir tutum sergileyen ABD, her konuda da Ermenistan’a destek vermiştir. Azerbaycan başkanı Haydar Aliyev’den sonra Azerbaycan ile ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu ilişkiler üzerine ABD, sorunun çözümüne ilişkin uluslararası hukuk normlarına uyulmasını ve ilişkilerin normale dönmesinin yanında Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan

toprağı olduğunu da birçok kez dile getirmiştir. Özellikle Haydar Aliyev'in başkanlığı itibariyle ABD ve Rusya arasındaki denge politikası bölgedeki istikrarın korunmasını sağlamıştır. Hazar petrolünün çıkarılmasında bölgeye ABD'nin yönelmesini sağlayan Azerbaycan uluslararası platformda da Dağlık Karabağ sorununun adaletli bir şekilde çözülebilmeye yolunu açmıştır. Fakat Ermenistan'dan sonra en fazla Ermeni'nin ABD 'de olması ve Ermenilerin burada örgütlenmeleri bu örgütlenmenin ABD yönetimine baskısı sonucunda Ermeniler ABD yönetiminin desteğini almışlardır. Burada örgütlenen Ermeniler Türkiye'yi de soykırım iddiaları üzerinden zora sokmak istemişlerdir. Türkiye ve Azerbaycan üzerine bir lobi kuran Ermeniler Türkiye ve Azerbaycan'a karşı her türlü faaliyetlerde rol almışlardır. ABD ise Türkiye'yi Rusya ve İran'a karşı bir denge unsuru olarak görmüş ve Türkiye'nin fazla güçlenmesini ve söz sahibi olmasını istememiştir. Fakat aynı zamanda da, Rusya ve İran'a karşıda Türkiye'yi güçlendirmek istemiştir. Tabii bu konuda da Ermeni lobisinin tepkisini çekmemek için bu durumu dengelemeye çalışmıştır (Kaya, 2018:13)

ABD bölgeye etkisini 1999 yıllarından sonra daha çok hissettirmeye başlamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanlarının bir araya gelmesi için girişimlerde bulunmuştur. 1999 Cenevre Zirvesinde başkanların bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda olumlu atmosfer devam etmiş ve AGİT İstanbul Zirvesinde bir anlaşmanın çıkabileceği görüşü ağır basmıştır. Rusya ise içinde olduğu bölgede bir sorun varsa o sorunu ancak ben çözebilirim düşüncesi ile girişimlerde bulunmuştur. Atmosferin olumlu olduğu ve artık anlaşmaya kesin gözüyle bakıldığı bir anda beklenmedik bir şey olmuş ve Ermenistan parlamentosunda gerçekleşen ve henüz kimin ne için yaptığı bulunamayan bir terör eylemi girişimi sonrasında tüm olumlu hava yerini olumsuz havaya bırakmıştır. Rusya bu hadisenin üzerine "Ortak Devlet" tasarısından vazgeçtiğini bildirmiştir. Rusya bu hamleleri ile bölgede çoklu bir anlaşmaya ortak bakmamış ve ABD'nin bölgede etkisini arttırmasına müsaade etmemiştir. Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile dış politikada ekonomik unsurlar ön plana çıkmış ve Dağlık Karabağ sorunu Rusya ile ABD arasında anlaşmazlığın merkezi olmuştur. Aslında bu rekabetin tek sebebi Dağlık Karabağ değil Güney Kafkasya jeopolitiğinde zengin enerji yataklarının ele geçirilmesi ve kontrol edilmesi düşüncesi olmuştur (İşyar, 2015:383-384-385).

Genel hatları ile ABD'nin Dağlık Karabağ politikasını Hazar denizinin, jeopolitik durumu, zenginlikleri ile ekonomik ve stratejik çıkarları oluşturmuştur. Azerbaycan ise bu durumda ABD'nin bu isteklerine olumlu yanıt vererek Rusya ve Ermenistan'a karşı ABD'yi yanında tutmak istemiştir. Özellikle petrol anlaşmasını imzalanmasıyla da ABD Azerbaycan'daki hedefine büyük ölçüde ulaşmıştır. ABD, petrol şirketleri ile Bakü-Ceyhan boru hattının güvenliğinin sağlanması için bölgede istikrar ve güveni desteklemiştir (Mardanov, 2012:203). ABD'nin Dağlık Karabağ ile ilgili tutumunu özetlemek gerekirse, ABD'nin Dağlık Karabağ sorununda göstermek istediği yaklaşımları belirleyen en önemli etki Ermeni lobisidir. Lobi, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını arttırması ve bölge sorunlarına bizzat ilgilenmesi için baskı oluşturmuştur. Bu baskılara boyun eğmek durumunda kalan ve bunun üzerine Dağlık Karabağ sorununda ağırlıklı olarak Ermenistan yanlısı tutum sergileyen ABD, Dağlık Karabağ sorununda en iyi çözümün çözümsüzlük olduğunu göstermiştir.

4.3.3. İran

Dağlık Karabağ sorununda İran, Güney Kafkasya'ya sınırı olan bir ülke olması ve köklü bir tarihe sahip olmasına rağmen bölgede belirleyici bir ülke olamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Dağlık Karabağ sorununun zirveye ulaştığı yıllarda henüz Irak ile olan savaşı ile Humeyni'nin ölümüdür. İran o dönemlerde dış politikadan daha çok iç meseleleri ile uğraşmıştır. Buna rağmen 1992 yılında İran tansiyonun düşürülmesi için arabulucu olmuş ve o esnada Şuşa Şehri işgal edilmiştir. İşgal sonrası İran'ın arabuluculuğu başlamadan bitmiştir. Fakat İran'ın dönemde Erivan'a lojistik destek sağladığı bilinmektedir. İran bu dönemde Azerbaycan'ın enerji çalışmalarına tepki göstermiş ve Azerbaycan'a karşı bir tutum gerçekleştirmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile Elçibey'in İran karşıtı tutumu ve Elçibey'in Güney ve Kuzey Azerbaycan'ı tekrar birleştirme düşüncesi İran için tedirginliğe neden olmuştur. İran iç sorunlarının yanında böyle bir sorunla da uğraşmak istememiştir (Uğur H. İran Araştırmaları Merkezi, 2022.01.06, Dağlık Karabağ ve İran'ın Kafkasya Politikası <https://iramcenter.org/daglik-karabag-ve-iranin-kafkasya-politikasi/>).

İran'ın Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı Azerbaycan'ı memnun etmemiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra İran'da etkin ve siyasi kişiler tarafından Azerbaycan'a yönelik politika kurallarına karşı etik olmayan eylemler düzenlenmiştir. Bu eylemler

Aliyev ailesinin sağduyulu davranmasıyla daha büyük sorunların çıkmasına engel olmuştur. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, İran ile bağları sıkı tutmaya çalışmış bir husumetin doğmaması için özen göstermiştir. Çünkü İran'da yaklaşık otuz milyon Azerbaycan Türkü'nün yaşaması, dinsel ve mezhepsel bağlar iki ülkeyi birbirine bağlamıştır. Bu yakınlığa rağmen Dağlık Karabağ sorununda İran, Azerbaycan yanında yer almak istememiştir. Gerçekte İran, Türkiye- Azerbaycan kardeşliğini hep kıskanmış ve Türkler 'in Kafkaslarda nüfusunun yükselmesinden ve Avrasya'ya açılmalarından hiçbir şekilde haz etmemişlerdir (Hasanoğlu E. Aa.com, 2022.01.07 “İran’ınAzerbaycanSiyaseti”<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-azerbaycan-siyaseti/2396577>).

4.3.4. Ermenistan

Ermenistan Dağlık Karabağ'ın her zaman kendilerinin olduklarını savunmuşlardır. Bunun üzerine ise bir söylem geliştirmişlerdir. Ermenistan'ın savunduğu söylem Dağlık Karabağ Ermenilerinin “kendi kaderini tayin hakkına” sahip oldukları yönündedir. Ermenistan, savaşın Dağlık Karabağ ile Azerbaycan arasında yaşandığını, Ermenistan'ın bölgedeki Ermeni nüfusunu ve onların kendi kaderlerini tayin hakkını korumak için savaşa mecbur kaldıklarını savunmaktadır. Ermenistan, bölgede oluşturdukları çoğunluk nedeniyle siyasal gelecekleri konusunda kendilerinin karar verebileceklerini ileri süren Ermenileri de bu söyleme dayanarak desteklediğini ileri sürmektedir. Söz konusu destek ekonomik ve askeri desteği de içermektedir. Dağlık Karabağ'ın 18,500 kişilik ordusunun yaklaşık yarısı Ermenistan'dan gelen askerlerden oluşmaktadır ve bölge bütçesinin üçte biri Erivan tarafından sağlanmaktadır. Günümüzde Ermenistan, hem politik hem de ekonomik olarak Kafkasya'nın en fazla yalnızlaşmış ülkesidir. Azerbaycan ve Türkiye ile kapalı olan sınırlar, ülkenin neredeyse tüm sektörlerde Rusya'ya bağımlı olması ve yer altı kaynaklarının bulunmaması gibi nedenlerle Ermenistan ekonomisi kötü durumdadır. Ülkenin en önemli gelir kaynağı yurtdışındaki Ermenilerden gelen kaynaktır. Ayrıca ülkenin genç nüfusu dış ülkelere özellikle Rusya'ya göç etmekte ve Ermenistan bu nedenle işgücünü kaybetmektedir. Bunu ile birlikte Erivan da savunma harcamalarında ciddi bir artışa gitmiş, 2011 yılında savunma harcamaları, 2001'e oranla yaklaşık üç kat artmıştır. Ermenistan, Dağlık Karabağ Sorunu ve 1915 Olayları üzerinden güvenlikçi söylemlerini devam ettirmekten bir gün geri durmamıştı. Bu

nedenle ülkede demokratikleşme ve barış gibi unsurlar konusunda geri planda kalmaktadır (Söker,2016:567).

4.3.5. Azerbaycan

Azerbaycan, SSCB'nin yıkılması sonrasında bağımsızlığına kavuşmuş ve tarihte, olduğu gibi Rusya, İran ve Türkiye'nin doğrudan etkisine maruz kalmıştır. Bu etki Azerbaycan dış politikasında da kendini göstermiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan dış politikasının şekillenmesine etki eden diğer faktörleri su şekilde gruplandırmak doğru olacaktır:

- Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali;
- Küresel süreçler;
- Jeopolitik konum;
- Doğal kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılması;
- Küresel ve bölgesel güvenlik tehditleri;
- Bölgesel ve uluslararası sorunlara sorumlulukla yaklaşma ve işbirliği zorunluluğu.

Azerbaycan'ın dış politikasının şekillenmesindeki faktörlerde de görüldüğü üzere bölgesel ve uluslararası işbirliklerinin en önemli nedeni Dağlık Karabağ sorunudur. Dağlık Karabağ sorununun çözülebilmesi için Azerbaycan dış politikası iki yönde gelişme göstermiştir. Birincisi, komşu ülkelerle (Gürcistan, Türkiye, Rusya ve İran) karşılıklı anlaşma ve işbirliği; ikincisi, AB ülkeleriyle karşılıklı ve yakın ilişkidir. Ayrıca, İslam ülkeleriyle de yakın bir işbirliğine gidilmiş ve bu ülkelerin gerek ekonomik gerekse de uluslararası tecrübelerinden faydalanmaya çalışılmıştır. Özellikle, Dağlık Karabağ probleminin çözümü konusunda bu devletlerin desteği alınmaya çalışılmıştır. Yoğun görüşmelerin yaşandığı son döneme damgasını vuran İlham Aliyev, Dağlık Karabağ sorununu barışçıl yolla çözmeye çalışmıştır. Ancak, barışçıl yollarla elde edilmeye çalışılan çözümün gecikmesiyle savaş yolu da son dönemde artmıştır. Diğer taraftan, Minsk grubunun yönlendirmesiyle görüşmelere devam eden Azerbaycan ulusal çıkarlarına uymayan unsurları etkisizleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, toprak bütünlüğünün sağlanması ve korunması amacıyla

uluslararası kamuoyunda etkin bir propaganda yürütmektedir. Diğer yandan, petrol gelirlerini kullanarak bölgenin en etkin gücü haline getirilmesi amacıyla Azerbaycan Ordusu Türkiye işbirliğiyle modernleştirilirken, birçok devlette büyükelçilikler açılmakta, ülkeyi tanıtmak akabinde haklılığını duyurmak amacıyla uluslararası organizasyonlar gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2012:71-90).

4.3.6. AB

AB'nin Güney Kafkasya'yla ilişkisi özellikle ilk zamanlarda tartışmalı bir konu olmuştur. AB, uzun süre Rusya hegemonyası altında kalan ve güvenlik sorunu yaşayan alanlara dâhil olmak konusunda kararsız kalmıştır. Ayrıca, Güney Kafkasya 1990'lı yıllarda çoğu AB bürokratinin hakkında az bilgiye sahip olduğu uzak bir bölgeden ibarettir. Bu çerçevede AB'nin 1990'lı yıllar boyunca bölgeye bakışı, finansal yardım yoluyla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a 1 milyar Euro'nun üzerinde yatırım yaparak bölgedeki kalkınma projelerinin en büyük finansörü olmak şeklinde gerçekleşmiştir. AB'nin bölgeye yönelik ilgisi bölge ülkeleri tarafından genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Mevcut finansal desteğin ötesinde AB ile ekonomik ve siyasi işbirliğini artırmak, Rusya'nın bölgedeki rolünün azaltılmasını sağlamak için önemli görülmüştür. AB'nin sorundaki etkinliği bölge ülkeleri tarafından desteklenmesine karşın, sorunun karmaşıklığı ve ABD, Rusya gibi büyük güçlerin sorundaki rolü AB açısından önemli engellerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde AB, Balkanlar'da yaşanan çatışmalar nedeniyle Güney Kafkasya bölgesiyle ancak 1990'ların sonuna doğru ilgilenmeye başlamıştır. AB'nin Dağlık Karabağ konusundaki resmi öncelikleri; ilk olarak silahlı çatışmayı önlemek, ikinci olarak savaş söylemini ortadan kaldırmak ve son olarak müzakerelerin sürekli olmasını sağlamaktır (Aras,2017:101).

AB'nin Hazar enerjisine olan ihtiyacı da, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bu ihtilafın çözümlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Fakat Güney Osetya sürecinde özel temsilcisi aracılığı ile kendisine masada bir yer edinen AB'nin, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için, özel temsilcisini aktif olarak kullanmadığı görülmektedir. Rus-Gürcü savaşında diplomatik temaslar yürüten, Cenevre sürecinin başlamasına ön ayak olan ve EUMM misyona danışmanlık yapan AB Özel Temsilcisi H. Salber, Dağlık Karabağ konusunda sadece gözlemci konumda kalmıştır. Dağlık Karabağ

konusunda AB'nin izlediği yaklaşımlar genel itibari ile Azerbaycan ile Ermenistan'ın benimsediği tezlere göre değişiklik göstermektedir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik amaçlanırken, Dağlık Karabağ ile ilgili bu misyonda aynı amacın olmadığı görülmektedir AB, yalnızca sorunun çözümü için oluşturulan AGİT'e destek vermek dışında herhangi bir müdahalede bulunmamıştır (Dilaver,2018:57).

4.3.7 NATO

Uluslararası örgütler düzeyine bakıldığında ise bölgede ön plan çıkan güvenlik örgütlerinden bir diğeri ise NATO'dur. NATO'nun çatışma sürecinde bölgede herhangi bir müdahalede bulunmama taraftarı olduğu görülmüştür. Bu nedenle öncelikle AB tarafına bakıldığında birliğin yasama gücü AP'daki birçok milletvekili, Ermeni diaspora örgütlerinin etkisiyle birliğe Dağlık Karabağ'a müdahale etmesi yönünde kararlar aldirmaya çalışmıştır. Ancak AP üyelerinin tüm gayret ve isteklerine rağmen, AB Yüksek Temsilcisi Josep Borell birliğin bu çatışmaya taraf olmayacağını ve bu çatışmanın çözümünü AGİT Minsk Grubuna bıraktıklarını ifade etmiştir. Bu grup üyeleri arasında ABD ve Rusya dışında Fransa'nın bulunması dikkate alındığında, AB'nin aslında dolaylı olsa da bu sorunun çözümü konusundaki sorumluluğunu üye ülke Fransa'ya yüklediği anlaşılmaktadır. Ancak NATO'nun sorunun başlangıcından itibaren pasif bir tutum sergilediği söylenebilir. Zira NATO belirli çatışma süreleri zarfında çatışmaya ilişkin herhangi bir müdahalede bulunmaya yanaşmadığı gibi Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü Kafkaslarda Moskova ile karşı karşıya gelmek istememektedir. Bu noktada NATO yönetimi, Dağlık Karabağ bölgesini en başından “alan dışın (out of area) olarak nitelendirerek kendi tarafsızlığını başarılı bir şekilde meşrulaştırmıştır (Mazı Y, aa.com.tr, 2020.12.04, Avrupa'nın Dağlık Karabağ Tutumu, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-nin-daglik-karabag-tutumu/2065476>)

4.3.8. AGİT

AGİT, soğuk savaş döneminde bloklar arasında düzenli diyalog tesis etmek suretiyle gerginliği, anlaşmazlık noktalarını azaltmak ve bu sayede Avrupa'da güvenliğin artırılmasını sağlamak amacıyla, AGİT adı altında bir müzakere forumu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkmıştır. 1992 Helsinki Zirvesi'nde bugün halen işlevsel olan AGİT 'in temeli atılmıştır. 1994 Budapeşte Zirvesi'nde ise AGİT

bir uluslararası teşkilata dönüşerek AGİT adını almıştır. Halen Güneydoğu Avrupa’da Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova ve Makedonya’da; Doğu Avrupa’da Moldova ve Ukrayna’da; Kafkaslarda Azerbaycan ve Ermenistan’da; Orta Asya’da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’da faaliyet gösteren AGİT ofis ve misyonları, çatışmaların önlenmesi ve çözümü için siyasi süreçlerin kolaylaştırılması, sivil toplumun ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, demokrasinin geliştirilmesi, insan ve azınlık haklarının korunması işlevlerini yerine getirmektedirler (Dışişleri Bakanlığı, “Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz” 2022.02.07 “AGİT” <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa>).

Dağlık Karabağ çıkmazında siyasi süreçleri kolaylaştırma için kurulan AGİT sorunun çözümü noktasında birçok öneri ve çözüm geliştirmiştir. İlk olarak Azerbaycan ve Ermenistan’ın taraf olduğu Dağlık Karabağ sorununa çözüm üretmek için müzakere ekibini Minsk Grubu’nu oluşturmuştur. Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya ve Belarus’un daimi üyesi olduğu Minsk Grubu, 2 Mayıs 1994 tarihinde ateşkes imzalandıktan sonra, Rusya’nın Minsk Gurubundaki temsilcisi Kazimirov, Bakü, Erivan ve Azerbaycan’ı ziyaret etmiştir. Ziyarete Kazimirov, ateşkesin güçlendirilmesi ve büyük siyasi anlaşmanın bir an önce yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Büyük Siyasi anlaşmasının imzalanmasıyla Rus ordusu bölgeye gönderilecek ve kontrolü sağlayacaktır. Burada Rusya’nın bu anlaşmayı istemesi gelecekte sorunu kendi istediği gibi çözüme düşüncesidir. ABD bu anlaşmaya sert tepki göstermiştir. Rus ordusunun bölgeye tek başına girmesine asla izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Azerbaycan’da barış planında sadece Rus askerlerinin barış gücü olarak bölgeye yerleştirilmesine itiraz etmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Rus askerlerinin bölgeye AGİT barış gücü içinde çok uluslu bir yapı olarak girmelerine müsaade edeceklerini belirtmişlerdir. AGİT ise bu sorunu çözerek “Kıdemli Memurlar Komitesi” 16 Eylül 1994 ‘te bölgeye gönderilmesi gerektiği kararını vermiştir. AGİT barış gücünün bölgeye gönderilmesine ilk tepki Rusya ‘dan gelmiştir çünkü AGİT barış gücünün bölgeye gelişi Rusya’yı tamamen saf dışı bırakabilmektedir. AGİT Minsk Grubu Başkanı Andres Byurner Barış Gücü’nün sahada nasıl görev alacağı ile alakalı teknik konuları görüşmek için Bakü’ye gelmiştir.

Bu durumu Azerbaycan kabul ederken Ermenistan ise reddetmiştir (Aslanlı, 2015:89-90-91).

Anlaşma hiç şekilde sağlanamamıştır. 1 Ocak 1997'den sonra AGİT Minsk Grubu eş başkanları ABD, Fransa ve Rusya olmuştur. Sonrasında sorunun çözülmesi için 54 ülkenin bulunduğu Lizbon zirvesinin en önemli konularından biri Dağlık Karabağ sorunudur. Dağlık Karabağ sorunu ile alakalı zirvede şu kararlar kabul edilmiştir;

- Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğü sağlanacaktır,
- Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlı olacak biçimde özel bir statü verilecektir,
- Dağlık Karabağ'da nüfus güvenliği sağlanacaktır;

Böylelikle sorun farklı bir evreye giriş yapmıştır. Minsk Gurubu'nun ikinci eş başkanları Lizbon ilkelerine dayalı Dağlık Karabağ dışındaki işgal edilen bölgelerin kurtarılması ve Dağlık Karabağ'a yeni bir statü verilmek üzere üç seçenek sunmuştur; Birincisi 1997 yılında sunulan "Paket Sunum", ikincisi "Aşamalı Çözüm" ve üçüncüsü 1998 yılının Kasım ayında sunulan "Ortak Devlet" önerisidir. Bu önerilen çözüm aşamalarından birinin gerçekleşmesi Ermenistan'ın işgal ettiği 7 bölgeden çekilmesine bağlanmıştır. Azerbaycan tarafında ise bu önerilere sıcak bakmıştır fakat yine savaşın sonlanması için olumlu bir tutum sergilemiştir. Ermenistan ise önerilen hiçbir çözüm aşamasına katılmamıştır. Dağlık Karabağ sorununda yine bir çözüm önerisi başarısız olmuştur. Aslında başarısız AGİT'tir. Eş başkanlar sorunu çözmek değil sorunun ömrünü uzatma çabası ortaya koymuştur. AGİT eş başkanları dışında farklı ülkelerin çözüm önerilerine de kapalı olmuştur ve yıllarca sadece kendilerinin yetkili oldukları konusunda ısrar etmişlerdir(Tanrıverdi, 2021:30). Bu nedenle AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ sorunu için ortaya koyduğu çözüm önerilerinin maksadına ulaşamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. AGİT'in Kafkasya bölgesindeki çoğu soruna yönelik ortaya koyduğu çalışmalardan ve bölgenin sorunlarına sürekli çözüm üretmeye çalışmasından rahatsızlık duyan Rusya, AGİT'i ve diğer uluslararası kuruluşları bir şekilde sorunun dışına itmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan bölge ülkelerini kendi hegemonyası

altında gören Rusya, bu alanda meydana gelen gelişmeleri doğrudan kendisinin yönlendirmesi gerektiğini düşünmektedir (Demir, 2018:90).

5. ATEŞKESİN İMZALANMASI VE 1992-2020 ARASI DÖNEM

Dağlık Karabağ sorunu ateşkesin imzalanmasıyla birlikte farklı bir sürece girmiş ve bu süreçle birlikte uluslararası boyutta sorunun çözümü noktasında çeşitli senaryolar ortaya atılmıştır. Bu kapsamda ateşkes sonrası çözüm senaryoları ve gelişmeleri 1992-1999, 1999-2004 ve 2004-2020 arası dönem olarak üç başlık altında incelenecektir.

5.1. 1992-1999 Arası Dönem

Dağlık Karabağ sorunu 1980 yılı sonlarına doğru çok ciddi bir sorun haline gelmiştir. 1980'li yılların yarısına gelindiğinde gerginlik en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yüksek gerginlik Sovyetler Birliği'nin sorunu kontrolde tutma çabası ile 1991 yılına kadar gelmiştir. Bir yandan barış için uğraşlar verilirken diğer yandan savaş için gelirimler hat safhaya ulaşmıştır. Karşılıklı birbirlerini suçlayıcı tavır sorunun büyük bir savaşa evrilmesine yol açabileceği düşünülmektedir. 1991 yılının Mart ayında Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin resmi ajansı TASS'a yaptığı açıklamada Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Ermeniler, sadece Dağlık Karabağ'daki Ermenilere destek verdiklerini ve bölgede bir hak iddia etmediklerini söylemişlerdir. 1991 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov'a bir darbe girişimi olmuştur. Başarısız olan darbe sonunda Sovyetler Birliği'ne bağlı Cumhuriyetler bağımsızlık girişimlerini hızlandırmıştır. Ermeniler de bu karmaşadan faydalanarak Azerbaycan'ın topraklarına saldırmışlardır (Caferov, Aslanlı, 2016:243)

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına saldırması üzerine durumun daha da içinden çıkılmaz bir hal almaması için bir ateşkes anlaşması imzalandı. İmzalan bu ateşkes anlaşması bölgede ki ilk ateşkes anlaşmasıydı. Ateşkes anlaşması 1991 yılında Rusya Devlet Başkanı Yeltsin ve Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in bölgeye ziyareti ile gerçekleşti. Bu anlaşma üzerine iyi niyetli adımlar atılmıştı. Bu iyi niyetli adım Ermenistan tarafından henüz gelmemişti. Atılan adımlar sonrası Ermenistan'ın hiçbir adım atmamasını ispatlamak için Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan'dan gözlemci çağırılmışlardı. Yola çıkan gözlemciler içinde Rus generali, Kazakistan işleri bakan yardımcısı, Azerbaycan hükümet üyeleri ve gazeteciler vardı.

Gözlemciler bir helikopter ile bölgeye gelirken Ermenistan'ın kontrolündeki bir bölgeden açılan ateşle düşürülmüş ve helikopterde bulunan herkes hayatını kaybetmiştir. Bu durum Azerbaycan tarafında büyük bir güvensizliğe ve belirsizliğe neden olmuştur. Bu güvensizlik ve belirsizlik sürecinde İran, sorunda arabulucu rolünü üstlenmek istedi. İran'ın Dışişleri Bakanı Ali Ekber'in bölgeyi ziyareti sırasında bölgede çalışmalar başlamıştır. Arabulucu görüşmelerinin yapıldığı esnada Ermenistan Hocalı 'ya saldırmıştır. Hocalı saldırı sonrası İran, 17 Mayıs 1992 yılında arabuluculuğu tekrar denemek istemiştir. Devlet başkanları arasında gerçekleşen görüşme esnasında Ermenistan yine saldırmıştır. Ermenistan bu sefer Şuşa ve Laçın'ı işgal etmiştir. 1992 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev ateşkes için bir girişimde daha bulunmuştur. Minsk Grubu Başkanı Mario Rafaelli, Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı ziyaret ederek ateşkes yapılmasını ve Minsk Konferansı için görüşmelere başlanmasını istemiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Kazakistan Dışişleri Bakanları arasında 27 Ağustos 1992'de "Alma-Ata" bildirisi imzalanmıştır. Alma-Ata anlaşmasına uyulması için de "Erivan" protokolünü de imzalamışlardır. Ermenistan kısa bir süre sonra da bu anlaşmalardan çekildiğini açıklamıştır.

(AslanlıA.aa.com"Karabağ'daAteşkesin25.Yılı:Ateşkesildimi?"2022.01.13,ht
[tps://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabagda-ateskesin-25-yili-ates-kesildi-mi/1477865](https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabagda-ateskesin-25-yili-ates-kesildi-mi/1477865)).

Ermenistan çözüm görüşmeleri sürecinde uyguladığı bu işgallerle aslında çözüm istemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Dünya ise bu işgallere sessiz kalmıştır. Özellikle Avrupa yapılan bu işgallere dur bile denmemiştir. BM güvenlik konseyinden ufak çaplı görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerden çıkan kararlardan birinde " Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan gerginlik" ifadesi kullanılmıştır. Bu büyük katliamlara ve işgallere BM sadece gerginlik diyerek olayı kapatmaya çalışmıştır. Ermenistan alınan bu kararları bile dikkate almamıştır. Azerbaycan ise kendisine önerilen çözüm tekliflerinden vazgeçmek istememiş çözümün AGİT çerçevesi üzerinden yürütülmesini istemiştir. Yalnız Minsk Gurubu üyeleri arasındaki tutarsızlık, sorunun çözümünün yavaşlamasına sebep olmuştur. Bu çözümsüzlük süreci Haydar Aliyev'in "hızlı ve etkin dış politika" çalışmaları ile değişmiştir. Haydar Aliyev sorunu uluslararası platforma taşıyarak, soruna yeni bir boyut kazandırmış ve uluslararası kuruluşların etkinliğinden yararlanmaya çalışmıştır.

Aliyev'in uluslararası kuruluşlardan destek araması Azerbaycan'ın Rusya ve Ermenistan'a karşı elini güçlendirmiştir. Bunun üzerine Minsk şehrinde bir toplantı yapılması kararı alınmıştır. Toplantıya Azerbaycan ve Ermenistan'dan birer gözlemci kabul edilecektir. Ermenistan'ın gözlemci düzeyinde katılım sağlamayı kabul etmediği için toplantı başlamadan sona ermiştir. Minsk gurubunun bu süre zarfında başarısızlığı Rusya'nın arabulucu etkinliğini güçlendirmiştir. ABD ve Rusya başkanları yayınladıkları bildiride Azerbaycan ve Ermenistan'a çatışmaların derhal durdurulmasını ve çözümün AGİT süreciyle yeniden başlamasını istemişlerdir. Çatışmalar şiddetli olmasa bile durmaksızın Rusya arabuluculuğu ile imzalanan 1994 "Bişkek Ateşkes Protokolü"ne kadar devam etmiştir. Ardından gelen 1996 yılındaki "Lizbon Zirvesi", çözüme yönelik adımları ortaya koymuştur. Özellikle zirvede teklif edilen öneride Dağlık Karabağ ve Azerbaycan topraklarından Ermenistan askerlerinin çekilmeleri ve tüm mültecilerin dönüşlerinin sağlanması istenmiştir. Bu zirve uluslararası düzeyde çözüme en çok yaklaşan ilk siyasi belge niteliğini kazanmıştır (Çeltekligil, 2012:57-58-59).

5.2.1999-2004 Arası Dönem

Lizbon Zirvesi getirdiği çözüm süreci ile birlikte 18 Kasım 1999 tarihinde AGİT üyesi devlet liderlerinin katılımıyla "İstanbul Zirvesi" gerçekleşmiştir. Zirvenin gerçekleştiği sırada Rusya çeçen krizi ile meşguldür. Avrupa ise bu zirvenin en önemli maddesi olacak olan uluslararası toplumun devletlere müdahalesini kolaylaştırmak için "Avrupa Güvenlik Şartı" kabul edilmiştir. Rusya, Çeçen meşguliyeti nedeni ile bu karara itiraz etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Yel'tin, Çeçenler nedeni ile aniden zirveyi terk ederek, yerini Rus diplomatlara bırakmıştır. Zirvede beş maddelik AGİT belgesi kabul edilmiş ve abul edilen belgeler; AKKA, Avrupa Güvenlik Şartı, AKKA'nın adaptasyon süreci Nihai Senet, Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemlere nedeniyle Viyana Belgesi ve İstanbul Zirve Deklarasyonu'dur. Bu zirvede en önemli belge ise Avrupa Güvenlik Şartı'dır. AGİT bu belge ile etkinliğini artırma istemiştir. Bu kapsamda yeni birimler oluşturulmuş ve savaş sonrası zarar gören ülkelere yardım etmeye çalışılmıştır. Belgede katılımcı üstünlük, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, savaş bölgesinde barış ve istikrar ve azınlık haklarını korumaya destek verecekleri kabul edilmiştir. Bu kabul edilen belgeler ışığında AGİT İstanbul Zirvesinde artık bir anlaşmanın çıkacağı konuşulmaya başlanmıştır. Fakat Ermenistan

Parlamentosuna yapılan baskın ve üst düzey yetkililerin öldürülmesi ile bu zirveden de bir sonuç alınamamıştır (Barutçu, 2012:31).

Fransa'nın girişimi ile tekrar 2001 yılında iki devlet üst düzey görüşmelere başlamıştır. Fransa eş başkanlardan biri olarak sorunun çözümü için birçok arabuluculuk girişiminde bulunmuş ve bu girişimlerin sonucunda iki devlet başkanları arasında görüşme Paris'te gerçekleşmiştir. Yapılan bu görüşmelere "Paris Görüşmeleri" adı verilmiştir. Bu görüşmede Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'ı bir araya getirmek istemiş ve iki ülke başkanları arasında yapılan görüşme sonrası Fransa Cumhurbaşkanı'nın katılımı ile üçlü görüşmeyle sona ermiştir. Görüşmenin içeriği gizli tutulmuş fakat yapılan açıklamalarda liderlerin birçok konuda uzlaşma sağlamışlardır. Görüşmelerin ve açıklamaların ardından Aliyev'in büyük tavizler verdiği haberleri yayılmaya başlanmıştır. Bu yayılan haberler Azerbaycan tarafında olumsuz bir havaya neden olmuştur. Bu söylentilerin ardından Haydar Aliyev açıklama yaparak, böyle bir söylentinin doğru olmadığı ve görüşmede birçok konuda karar verilemediği için 4 Martta yeni görüşmenin planlandığını söylemiştir. Hatta Aliyev, ben teklifi götüren değil Koçaryan'dan bekleyen tarafım diye de sözlerine eklemiştir. Haydar Aliyev'in söylediği gibi 5 Martta bir görüşme gerçekleşmiştir. Sonrasında ise Fransa Cumhurbaşkanı 'da dâhil olarak üçlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Chirac, barış anlaşmasının 2001 yılı içinde de imzalanacağını duyulmuştur. Olumlu hava devam ederken Ermenistan, Azerbaycan'ın Paris Anlaşması şartlarına uymadığını açıklamıştır. Bu açıklama üzerine Azerbaycan yetkilileri karşı açıklamalar yaparak Ermeniler 'in bazı şartlar ileri sürdüklerini ve bu şartların kabul edilmediğini söylemişlerdir. Bu karşılıklı söylemler ve suçlamalar devam ederken Fransa Cumhurbaşkanı Chirac bir süre arabuluculuk girişimlerini sonlandırmıştır (Gözlek, 2008:125-126).

Fransa'dan sonra ABD'de arabulucu olmak istemiştir. ABD arabuluculuk görüşmelerini sürdürürken en önemli adımı 2001 yılı Nisan ayında gerçekleştirmiştir ve Key-West görüşmelerine başlamıştır. Görüşmede ilk toplantı 3-7 Nisan 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme Azerbaycan için çok önemli olmuş ve görüşme öncesinde ABD'nin yayınladığı görüşme öncesi "Karabağ Sorununun Geçmişine Dair " isimli raporda Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal

edildiği sözlere değinilmiştir ve Azerbaycan toplantıya güçlü ve umutlu bir şekilde katılmıştır. Toplantı olumlu geçse de ne yazık ki bu toplantıdan da bir sonuç çıkmamıştır. Toplantıdan sadece 15 Haziran Cenevre de bir toplantı olacağı kararı çıkmış fakat Cenevre görüşmeleri gerçekleşmemiştir. Tabi sonraki süreçte ki görüşmeler de “Yenilenmiş Madrid Görüşmeleri” dikkat çekmiştir ve “Moskova Bildirisi” yayınlanmıştır. Bu görüşmeler ve bildirilerden de bir sonuç çıkmasa da bazı önemli aşamalar geçilmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan’da yapılacak olan seçimler Dağlık Karabağ sorununun bir süre askıya alınmasına sebep olmuştur (Aslanlı:2015:190-191).

5.3. 2006-2020 Arası Dönem

Azerbaycan ve Ermenistan’da gerçekleşen seçimlerden birkaç yıl sonra 2005 Ağustos ayında Minsk Grubu, bir taslak hazırlayarak Azerbaycan ve Ermenistan başkanlarına sunmuştur. Minsk grubunun sunduğu çalışmanın adı “Temel Prensipler”dir. Aslında bu çalışmanın içeriği şöyledir; Ermenistan Dağlık Karabağ çevresindeki işgal ettiği bölgeden çekilecek ve bölgeler silahsızlandırılacaktır. Ayrıca işgal süreci kapsamında yerinden ayrılmak zorunda kalan ve göçe mecbur bırakılan insanlar evlerine geri gönderilecektir. Bu geri dönüş sonrasında Dağlık Karabağ’ın durumu için bir oylama yapılarak karar verilecektir. Bu kararlar gerçekleşene kadar Dağlık Karabağ’a geçici bir statü verilmesi planlanmıştır. Yapılan çalışma sonrası 2007 yılında AGİT ‘in Madrid’de bulunan Bakanlar konseyi; yapılması muhtemel planları ve prensipleri içeren “Dağlık Karabağ Çatışmasının Barışçıl Çözümü Hakkında Temel Prensipler” isimli bir belge sundu. Bu belge resmiyete dönüştürülmüş ve ileride yapılacak müzakereler için bir dayanak olarak kalacaktır. Temel prensiplerde alınan kararlar yapılacak müzakerelerde aşamalı olarak tamamlanacaktır. Müzakere çalışmalarına Bakü’de Başlayan Minsk Grubu Eşbaşkanları, öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan Devlet başkanlarının anlaşmayı sözle de olsa duyurmalarını istemişlerdir. Bu söylemlerden sonra aynı yıl içinde Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Madrid Kriterleri’ne uyacaklarını taahhüt altına alan “Moskova Bildirgesi” imzalanmıştır (Kılavuz, 2017:60-61).

Ana hatlarıyla müzakerede yapılacak olan anlaşmaların sonucunda, Dağlık Karabağ için ileriki aşamada bir referandum öngörülmüştür.. Azerbaycan ve Ermenistan

anlaşma koşullarına yaklaşımları incelendiğindeyse, Ermenistan'ın anlaşma maddelerini görüşmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Azerbaycan ise uluslararası hukuk kurallarına uyulacaklarını fakat toprak bütünlüğünün kırmızıçizgi olduğunu söylemişlerdir (Aslanlı,2001:427).

Azerbaycan toprak bütünlüğünün önemini belirtmiştir. Fakat Dağlık Karabağ'ı geri alma konusunda pek emin olmamıştır. Çünkü Rusya'nın bu duruma tepki gösterebileceğinden çekinmektedir. Zaten Azerbaycan'ın askeri olarak hareket etmemesinin temel nedeni budur. Özellikle Azerbaycan'ın 2010 yılında kabul ettiği askeri doktrin kararında Ermenistan işgali altındaki Dağlık Karabağ içindeki yedi kentin kurtarılması için her türlü diplomatik, siyasi ve son olarak askeri seçeneklerin uygulanacağını ilan etmiştir. Bu nedenle Azerbaycan askeri harcamalarına hız vermiştir. Çünkü Rusya bir yandan tarafların anlaşmasını arzulasa da diğer yandan çatışmaların devam etmesini istemiştir. Nedeni; Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çözümsüzlük Rusya'nın çıkarlarına daha uygundur. Çünkü bölgede ki barış ikliminin devam etmesi sonucunda, ABD ve AB'nin bölgede de etkisini arttırabilecek ve NATO'nun Güney Kafkasya'da nüfusunu arttırmasına yol açabilecektir. Rusya 'nın istediği barış kendi çıkarlarına uygun olan olmamıştır. 2013 yılına gelindiğinde ise Rusya- Gürcistan çatışmasının ardından devletler pozisyonlarını belirlemiş ve Rusya NATO ile rekabet ilişkisi içine girmiştir. Ermenistan ise kendini bu ilişkinin arasında bulmuştur. AB, Erivan'a 2013 yılının Aralık ayında yapılması planlanan "Üçüncü Doğu Ortaklığı Zirvesi"nden önce, "Ortaklık Anlaşmasını" imzalamasını önermiştir. Bu önerinin diğer bir maddesi ise derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmasıdır. Bu serbest ticaret anlaşması şartlarına, Ermenistan olumlu yaklaşır ve AB ile anlaşmanın içeriğini üç yıl müzakere etmiştir. Rusya ise bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Ermenistan'la olan müttefikliğin tehdit edildiğini düşünmüştür. 13 Ağustos 2013 tarihinde Putin Bakü'ye uzun bir süre sonra ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyarete Rusya'nın Azerbaycan'ın Rusya'dan silah alacağı yönde haberler çıkmıştır. Ardından Rusya Ermenistan'a bazı yaptırım kararları almıştır. Yaptırım kararı sonrası Rusya Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmesi halinde yaptırımların geri çekileceğini açıklamıştır. 3 Eylül 2013 tarihinde Sarkisyan ve Putin arasında yapılan görüşme gerçekleşmiştir ve Sarkisyan Ermenistan'ın Rusya'nın teklif ettiği Gümrük

Birliği'ne girme kararını onayladığını ve AB'nin Ortaklık Anlaşmasıyla ilerlemeyeceğini açıklamıştır (Kılavuz, 2017:15).

2016 yılına gelindiğinde ise “ Dört Gün Savaşı” olarak bilinen silahlı çatışmada önemli stratejik noktaların bir kaçını ele geçiren Azerbaycan, topraklarının tamamını da işgalden kurtarabileceğini düşünmüştür. Sonraki ilk iki yılda Azerbaycan bu düşünce üzerine hazırlıklar yapmış ve silah sanayisinin hızla gelişmesine önem vermiştir. Bu sırada Kadife Devrimi ile yönetime gelen Nikol Paşinyan'ın Rusya karşıtı eleştirel söylemleri dikkat çekmiştir. Bu söylemler bölgede olumlu bir değişimin sinyali vermiştir. Fakat göreve geldikten sonra değişen bir şey olmamıştır. Rusya halen Ermenistan üzerindeki baskısı ve hâkimiyeti devam etmektedir. Bir süre Ermenistan Lobisi tarafından eleştirilen Paşinyan bu eleştirileri dikkate alarak milliyetçi söylemlerle kendisine yönelen eleştirilerin önüne geçmek istemiştir. Bu süreç içinde Azerbaycan'a yönelik saldırgan bir tutum izlemiştir. Her türlü platformda Azerbaycan'a yönelik düşmanca tavırlarından vazgeçmemiş hatta 2019 yılında bir açıklamasında Dağlık Karabağ Ermenistan'ındır nokta ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine İlhan Aliyev ise Dağlık Karabağ Azerbaycan'ındır ünlem sözleri ile karşılık vermiştir. Bu karşılıklı söylemlerden sonra tansiyon iyice yükselmiştir (Özdemir, 2021:325).

Gelinen süreçte özellikle Azerbaycan topraklarının işgalinin başlamasından sonra yapılan anlaşmalar, görüşmeler, müzakereler vb. olmak üzere birçok devlet tarafından Dağlık Karabağ'ın statüsünün Azerbaycan toprak bütünlüğü açısından kabul edilmesine rağmen Ermenistan, bugüne kadar bölgede işgalci tutumundan hiç bir şekilde vazgeçmemiştir. Dahası Ermenistan'ın işgalci tutumun yansira tahrik edici tavırları ve saldırgan tutumu da son bulmamıştır. Fransa'nın da senatosunda Dağlık Karabağ Cumhuriyet'ini tanıyan bir karar almasıyla da sorun artık içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. 27 Eylül 2022 tarihinde Ermenistan'ın başlattığı Tovuz saldırısıyla birlikte sorunun artık masada değil saha da çözümleneceği belli olmuştur. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'ı resmen başlamıştır. Savaşın başlamasıyla açık bir şekilde Ermenistan'a Fransa tarafından destek gelmiştir. Bu durumda bir destek açıklaması da Azerbaycan'a gelmiştir. Dostane ve yapıcı politikaların sürmesini isteyen Türkiye Cumhuriyet'i Fransa'nın bu tavrından sonra dost ve kardeş ülke olan Azerbaycan'a desteğini açıklamıştır. Destek sonrası konu faklı yerlere çekilse de başta Rusya, ABD,

İran, Almanya ve Fransa taraflara ateşkes çağrılarını yapmıştır. Çatışmaların kırkdördüncü gününde Rusya'nın devreye girmesi ile ateşkes ilan edilmiş ve zafer Azerbaycan'ın olmuştur (Bozkuş, 2021:57).

6.İKİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI (VATAN MUHABERESİ)

2020 yılının Eylül ayının son günlerinde Ermenistan kuvvetlerinin geniş çaplı bir hareketle Azerbaycan ordusu mevzilerini ve yerleşim yerlerini yoğun bir ateşe maruz bırakması sonucunda Azerbaycan Ordusu bu duruma karşılık vererek operasyona başlama kararı almıştır. Karşılıklı çatışmaların artmasıyla birlikte öncelikle Ermenistan ülkede seferberlik ve olağanüstü hal ilan etmiştir. Azerbaycan ise bu duruma karşı kısmi seferberlik ilan etmiştir. Çatışmalar alevlenerek yerini savaşa bırakmış ve böylece İkinci Dağlık Karabağ savaşı başlamıştır (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Cumhur Başkanı ve Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı, 2022.03.15 <https://president.az/az/articles/view/45923>).

İkinci Dağlık Karabağ Savaşı, son iki yüz yıldır sürmekte olan ve bir türlü çözüme kavuşamayan sorun için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sorunun başından itibaren Ermenistan'ın saldırgan bir tutum izlemiş fakat Azerbaycan bu tutuma her zaman sabır göstermiştir. Süreç sonucunda Azerbaycan için Ermenistan'ın sürekli artan saldırıları ve tahrikleri sabır konusunda son bardağı taşırılmıştır. Azerbaycan savaş stratejisine geçmek zorunda kalmıştır. Savaş stratejisine geçmek zorunda kalan Azerbaycan 30 yıldır diplomasi yolu ile elde edemediği 7 rayon (kent) olarak adlandırılan bölgeleri ve Dağlık Karabağ bölgesinde bulunan Şuşa Şehrini ile bazı kasaba ve köyleri 44 günde geri almayı başarmıştır. Azerbaycan bu savaştan zaferle dönmüş ve masaya güçlü bir şekilde oturmuştur. Azerbaycan artık bu durumda koşulları belirleyen taraf olmuş ve bu savaşta Azerbaycan'a en büyük desteği politik, diplomatik, askeri olanaklarıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti vermiştir. Savaş 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan'ın ağır yenilgisiyle son bulmuştur.

6.1. Uluslararası Aktörlerin İkinci Dağlık Karabağ Savaşına Yaklaşımı

Dağlık Karabağ sorununun yeniden alevlenmesi ve çatışmaların savaşa dönüşmesi üzerine uluslararası aktörler tarafını ortaya koymaya başlamışlardır. Tarihi açıdan bakacak olursak Rusya sorunun başlangıcından buyana bazen dolaylı bazen de açık şekilde Ermenistan'a destek vermiştir. Fakat son durumda Rusya'da Ermenistan yönetimindeki Paşinyan'dan hiçbir şekilde memnun olmadığını bu savaş da biraz geride durarak ifade etmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye ve Rusya'nın yakın

ilişkileri Azerbaycan açısından önemli bir kazanım olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti her platformda Azerbaycan desteğini açıklamaktan çekinmemiş ve savaş sürecinde siyasi ve askeri açıdan Azerbaycan'dan desteğini hiçbir zaman çekmemiştir. Çatışmalar sırasında dünyada güç dengesi açısından öne çıkan ABD Paşinya'na başkanlık seçimlerinden dolayı beklediği desteği verememiştir (Bozkuş, 2021:57).

Bir diğer etkin aktör olan İngiltere ise şaşırtıcı olarak Azerbaycan'ın haklı tutumunu ve toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Hatta BM Güvenlik Konseyi'nde Azerbaycan'ın aleyhine olan Güvenlik Konseyi Başkanı'nın hazırladığı taslağı veto etmiştir. Aynı şekilde İtalya'da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmuş ve desteklemiştir. Senato kararları ile savaşın fitilini ateşleyen alenen Ermenistan'a destek veren Ermenistan'ın kaybedeceğini anlayan Fransa, biran önce savaşın durması ve müzakerelerin başlaması çağrısında bulunmuştur. Almanya ise bakanlık düzeyinde yapılan açıklamada bir an önce askeri çatışmanın durdurulmasını ve ateşin sivil halka yansımalarından tedirginlik duyduğunu açıklamıştır. İran da her zaman olduğu gibi arabulucu rolü için hazır olduğunu duyurmuş tarafları ateşkese davet etmiştir. Her ne kadar savaş sırasında bazı kaynaklardan İran'ın Ermenistan'a askeri malzeme nakli yaptığı duyulsada bu söylenti İran tarafında reddedilmiş hava sahası ve karayollarını Ermenistan'a kapattığını duyurmuştur. İran sınırında olan Şuşa şehrinin alınması İran halkı tarafından sevinç gösterileri ile kutlanmıştır (Ege Meclisi, [İran'da Şuşa kutlaması \(egemeclisi.com\)](http://egemeclisi.com), 2022.09.29, [İran'da Şuşa kutlaması \(egemeclisi.com\)](http://egemeclisi.com)).

6.2. Dağlık Karabağ Savaşı Sonunda “Üçlü Bildiri Anlaşması”

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 44 gün süren ve Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan İkinci Dağlık Karabağ savaşında Rusya'nın devreye girmesiyle ateşkes anlaşması imzalanmasına karar verilmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından imzalanan anlaşmanın maddeleri şu şekildedir;

- Dağlık Karabağ çatışma bölgesinde tam bir ateşkes ve askeri operasyonlar 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saatiyle 00.00'dan itibaren ilan olunur. Azerbaycan Cumhuriyeti ve bundan sonra taraflar olarak adlandırılan Ermenistan Cumhuriyeti mevkilerine çekilirlerdir,

- Ağdam bölgesi ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kazah bölgesinde işgal ettiği araziler 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne iade edilecektir,

- Dağlık Karabağ'daki ateşkes hattı boyunca ve Laçın koridoru boyunca Rusya Federasyonu'nun Barış Gücü Birliği 1960 silahlı asker, 90 zırhlı personel taşıyıcısı, 380 adet askerî otomobil ve özel teknik araç yerleştirilecektir,

- Rusya Federasyonu'nun Barış Gücü Birliği, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin geri çekilmesine paralel olarak yerleştirilecektir. Rusya Federasyonu Barış Gücü Birliği'nin kalma süresi, taraflardan hiçbiri bu sürenin bitmesine 6 ay kala itiraz etmediği takdirde, gelen 5 yıllık dönem için otomatik uzatılacaktır,

- Çatışma tarafları tarafından anlaşmanın hayata geçirilmesinin güçlendirilmesi için ateşkesi izlemek üzere bir barış izleme merkezi kurulacaktır,

- Ermenistan Cumhuriyeti, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile alakasını temin edecek Laçın koridorunu (5 km. eninde) tutarak Kelbecer bölgesini 15 Kasım 2020'ye kadar, Laçın bölgesini ise 1 Aralık 2020'ye kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne iade edecektir. Şuşa şehrine dokunulmayacaktır,

- Tarafların anlaşması temelinde, gelen üç yılda bu rotayı korumak için Rusya Barış Gücü Birliği'nin yeniden yerleştirilmesi ile Hankendi ve Ermenistan arasında iletişim temin eden Laçın koridoru boyunca yeni bir ulaşım inşası (köprü) planı kararlaştırılacaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti yol güvenliğine garanti verir. Laçın koridoru boyunca her iki istikamette vatandaşlar, ulaşım vasıtaları ve mallar garanti altındadır,

- Zoraki göçmenler ve sığınmacılar, Birleşmiş Milletler Teşkilatının Göçmenler Komiserliği idaresinin nezareti altında Dağlık Karabağ bölgesine ve etrafındaki bölgelere döneceklerdir,

- Askerî esirlerin ve diğer mahkûmların ve ölenlerin cesetlerinin değiş tokuşu hayata geçirilecektir,

- Bölgede tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları açılacak, Ermenistan Cumhuriyeti, vatandaşların, araçların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini

organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım bağlantıları/kanalları sağlayacaktır. Ulaşım kanalları üzerindeki kontrol, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin Sınır Servisi organları tarafından gerçekleştirilecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım hattının inşası sağlanacaktır (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı, 2022.03.15 <https://president.az/az/articles/view/45923>).

İmzalanan anlaşmanın maddelerinde de açık bir şekilde anlaşıldığı üzere 44 gün süren bu savaşta Ermenistan mağlup olmuştur. Azerbaycan birçok noktada kontrolü sağlasa da Rusya devreye girmiş ve bazı maddelere müdahale etmiştir ama Azerbaycan bu savaştan en karlı çıkan taraf olmuştur. Anlaşmanın kazanımlarının en önemlisiyse Dağlık Karabağ'dan Nahçıvan'a ulaşım koridorunun açılacak olmasıdır. Bu koridorun açılması, kardeş ülke Türkiye ile Azerbaycan'ın bağlantı kurması ayrıca açılan koridor Türk Dünyası açısından da Kafkasya'daki jeopolitiği değiştirebilecek bir irtibatın sağlanacağı anlamına gelmektedir. Batı tarafından da bu savaş Türkiye ve Azerbaycan'ın başarısı olarak görülmektedir. Çünkü Aliyev'in ateşkes anlaşmasını duyurduğu seslenişinde; "Kardeşim Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in çabalarını takdir ediyorum. Çatışmaların ve bu savaşın sona ermesinde bu iki lider önemli rol aldı. Bu aynı zamanda işbirliği formatını da belirlemiştir" demiştir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 5. madde de yer alan Barış Gücü olarak Rusya ile birlikte yer alacağını da açıklamıştır (Suyundikov, 2021:142).

7.GÜNEY KAFKASYA'YA YÖNELİK JEOPOLİTİK ÇIKARLAR

Bu başlıkta yerel ve bölgesel düzeydeki aktörlerin Kafkasya'daki jeopolitik çıkarları incelenecektir. Bu bağlamda bölgede düzen ve istikrar kurmak isteyen devletlerin bölgeye yönelik çıkarlarının ayrı ayrı incelenmesi önemlidir. Bu jeopolitik çıkarlar kimlikler, normlar, fikirler düzeyindedir. Ancak bu analiz devletlerin somut amaçlarını göz ardı etmeden gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda bölgedeki enerji kaynaklarının varlığını elinde tutmak isteyen devletlerin bu somut amaçlarına ek olarak çıkarlarını da incelemek söz konusu devletlerin bölgeye olan bakış açılarının değerlendirilmesinde kapsamlı bir çerçeve oluşturacaktır.

7.1. Rusya'nın Güney Kafkasya'ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları

Kafkasya, tarih boyunca küresel sistem ve bu sistemin aktörleriyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Kafkasya bölgesinde hüküm süren büyük devletler Bizans İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Pers İmparatorluğu ve Ruslar olmuştur. Bu devletlerin en önemlisi Kafkasya için Ruslardır. 16. Yüzyılda Astrahan Hanlığını fethederek İran ve Osmanlı'ya komşu olan Rusya, sonrasında hızlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip olan Rusya, Kafkasya'ya yönelik politikalar geliştirmiş ve halen ilk günden beri bu politikalarını sahneye de yansıtmıştır (Altınanıt, 2014:56).

Yukarıda saydığımız imparatorlukların da egemen olduğu bu topraklarda bugüne kadar birçok devlet hüküm sürmüştür. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Kafkasya coğrafyasında birçok devlet kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birçok devlet kurulsada Rusya Kafkaslardaki politikasından vazgeçmemiştir. Çünkü Rusya için Kafkasya en önemli coğrafyalardan biridir. Peki, Rusya için Kafkasya'yı bu kadar önemli kılan nedir? Rusya'nın Kafkasya'ya bu kadar önem vermesinin en önemli nedeni jeopolitik konumudur diyebiliriz. Rusya'nın doğuşundan beri doğu batı ve kuzey sınırlarında tarih boyunca zorlanmıştır. Zor iklim koşulları bu sınırları geçilmez yapsada yine de birçok saldırılara maruz kalmıştır. Rusya'nın güçlenmesiyle birlikte en önemli politikası sıcak denizlere inmektir. Bu durumun üç alternatifi vardır. Birinci alternatifi İstanbul boğazlarından inerek Ege ve Akdeniz'e açılan kıyılarına inmek düşüncesidir. İkincisi ise güney tarafından yani Kafkaslardan inip Doğu Anadolu üzerinden Akdeniz'e ulaşma düşüncesidir. En son

alternatif ise yine Kafkasya üzerinden Hint Okyanusuna ulaşma düşüncesidir (Neoldu.com, Rusya'nın Kafkasya Politikası Rusya ve Ermenistan İlişkileri, 2022.05.25, <https://www.neoldu.com/rusyanin-kafkasya-politikasi-rusya-ve-ermenistan-iliskileri-15650h.htm>).

Rusya'nın Kafkaslara önem vermesinin diğer bir nedeni de ekonomidir. Çünkü Rusya Ekonomisi için Kafkasya bir hammadde kaynağıdır. Rusya Kuzey Kafkasya'da yer alan Çeçenistan, Dağıstan ve Tataristan gibi özerk cumhuriyetlerden petrolünün neredeyse yarısını karşılamaktadır. Aynı zamanda Güney Kafkasya'daki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zenginlikleri Rusya'nın kalkınması için önemli ülkelerden biri olmuştur. Özellikle Hazar petrolünün batıya ulaşması düşünülen boru hattının bu bölgede olması Rusya için stratejik önem taşımaktadır. Ruslar var olduğu günden beri bölgede yer alan rezervler ve jeopolitik çerçevede Avrasya'nın tam merkezinde bulunması nedeniyle her zaman Kafkaslara hâkim olmak istemişlerdir. Yalnız Rusya, bölge hâkimiyeti istese de Kafkasya coğrafyasında etnik yapı ve birbirine yakın milletler ve Rusya'ya yakın Türkiye gibi güçler ile rekabet oluşmuştur. Özellikle 1990 sonrası bağımsızlığı kazanan ülkelerin etnik kimlik yakınlığı dolayısıyla Türkiye'nin hamiliğini istemesi ve bölgede Türk-İslam akımlarını güçlenmesiyle birlikte Rusya endişeye kapılmıştır. Bu nedenle bölgede uzun süre işbirliği hâkim olmuştur. Rusya işbirliğini fırsat bilerek bölgedeki devletler ile iyi ilişkiler kurmuştur. Rusya bölgede gücünü hissettirmek ve rakiplerinin Kafkasya ile bağlantısını kesmek için devletleri kışkırtmış ve kışkırtma sonucunda çıkan çatışmalara müdahale gerekçesiyle onları yönetmiştir. Bu nedenle Rusya, Ermenistan ile yakın ilişkiler kurarak bu bölge üzerindeki hâkimiyetini tesis etmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle Dağlık Karabağ sorununda Ermenileri desteklemiş ve ileri süreçte Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinde yakın bağı engellemek için Ermenilere sürekli Türkiye ve Azerbaycan'a karşı tahrik etmiştir. Thomas Goltz, Rusya'nın temel politikasının, Moskova'nın yörüngesinden ayrılan devletleri bölerek yutmak istediğini söylemiştir. Özellikle Goltz, Dağlık Karabağ savaşı ve Hocalı katliamının iki devlet arasında bitmesi zor bir duruma ulaşması ve kontrolü tamamen elinde tutmak için Rusya'nın bir planı olduğunu söyleyecek kadar da ileri gitmiştir. Böylece Dağlık Karabağ sorununun çözülmemesinin sebebini de direkt Ruslara dayandırmıştır. Goltz, Kafkasya'daki savaşların yazılıp yönetildiği yerin Moskova olduğunu da dile getirmiştir

(Cheterian,2017:171).Bu durumda Rusya, bölgedeki devletleri kendi hegemonyası altında tutarak herhangi bir savaş ya da tehlike durumunda Güney Kafkasya topraklarında istediği şekilde saldırılarını gerçekleştirebilecektir. Ancak son süreçte Dağlık Karabağ'ın alınması ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kara yolu açılmıştır. Bu süreçten sonra Rusya'nın aslında hiç olmasını istemediği önemli stratejik politikalardan birinin sekteye uğradığı görülmüş ve bundan sonra neler olup biteceği Rusya'nın hangi politika izleyeceği merak konusu olacaktır.

7.2. Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları

Güney Kafkasya'nın jeopolitiğine bakıldığında önemle dikkat edilmesi ve öncelik verilmesi gereken bölgenin, yerel halklarıdır. Azerbaycan ise Güney Kafkasya'daki dört önemli unsurdan biridir. Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Kafkasya'nın bugün ki jeopolitik dengesinin belirlenmesinde aktif rol oynamıştır. Kafkasya halkları arasındaki anlaşmazlıkta en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur.

Azerbaycan jeopolitik açıdan Güney Kafkasya'nın bir parçası olarak Orta Doğu, Avrupa ve Asya'nın ortasında yer almıştır. Böyle bir coğrafi konumda bulunması Azerbaycan'ın jeopolitik önemini artırmış, onu bölgede ekonomik ve siyasal güce dönüştürmüştür. Buna zemin hazırlayan bazı jeopolitik değerler; enerji kaynakları, güvenli enerji ve transit taşıma olanakları, askeri stratejik konum, bölgesel entegrasyona olanak veren toplumsal ve kültürel değerler, politik ve ekonomik yapı ile demografik nitelik önemli jeopolitik nedenlerdir. Bunların bir kısmı daha çok küresel ve bölgesel, diğer kısmı ise ulusal boyutta belirleyici niteliğe sahiptir. Bugün Azerbaycan jeopolitik imkânlarına dayanarak Avro Atlantik, Uzak ve Orta Doğu ülkeleri ve Rusya ile çeşitli alanlarda kapsamlı işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği bölgesel ve uluslararası nitelikli önemli projeleri içermektedir. Azerbaycan ABD ve Avrupalı devletlerle stratejik ilişkilerini güvenlik, ekonomik ve siyasal entegrasyon üzerinde kurmuştur. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın Avro - Atlantik mekânla olan ilişkilerinde enerji faktörü önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan petrol ve doğal gazının Rusya ve Orta Doğu kaynaklarına alternatif oluşturması ve ulaştırma kolaylığı onu Avrupa için cazip duruma getirmiştir. Bunun güvenilir şekilde sağlanması, Azerbaycan'ın da yer aldığı bölgenin güvenliği meselesini de gündeme getirmiştir.

Dağlık Karabağ sorunu bölge güvenliğini tehdit eden çatışmalardan biridir. Bu nedenle Azerbaycan Batı ile Doğu arasında bir enerji köprüsü olmak istemiş ve bölgede etkin enerji gücü olmak, çıkarlarını tesis etmek için bir an önce Dağlık Karabağ sorununu ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Kazımlı, 2018:103).

Bu nedenle Azerbaycan bağımsızlığı sonrası çıkarları doğrultusunda dış politikada denge politikası gözetmiş ve bir ülkeye bağımlılıktan kaçınmıştır. Kaybettiği ve işgal edilen topraklarını geri almak kendi önceliklerinden olsa bile dış politikada sadece kabul edilebilirlik ve ekonomi-enerji projelerine öncelik vermiştir (Veliyev, 2011:8). Çünkü Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunun ortadan kalkmasında ABD ve AB'nin desteğini sağlamak için enerji faktörünü kullanmaya çalışarak uluslararası mekanizmada var olacak ve kendi kimliğini oluşturacaktır.

Bu oluşumda batının sitemine ve isteklerine de cevap verebilmek gerekmektedir. Batılı devletlerin öncelikli yaklaşımı zengin ve güvenli enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede hangi yolla olursa olsun çatışmaların durdurulması ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu konuda Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkileri kendine has özelliklere sahiptir. Karşılıklı ilişkilerde enerji faktörü belirleyici nitelik taşımamaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'la olan stratejik işbirliği çerçevesinde, güvenli enerji teminatı ile birlikte Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde çözümüne iten birçok neden olmuştur (Kazımlı,2018:111). Bağımsızlık sonrası Güney Kafkasya jeopolitiğinde var olmak ve kendi kendine yetebilmek için yoğun mücadele veren Azerbaycan denge politikasıyla başarı sağlamıştır. Bugün bu başarısını İkinci Dağlık Karabağ savaşıyla da gösteren Azerbaycan Dağlık Karabağ'daki topraklarını işgalden kurtarmış Kafkasya'nı jeopolitik sınırlarını kendi lehine çevirmeyi başarmıştır.

7.3. Ermenistan'ının Güney Kafkasya'ya Yönelik Jeopolitik Çıkarları

Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını elde eden Ermenistan, sınırlı kaynak ve dışa bağımlı ekonomiye sahiptir. Hazar denizi çevresindeki enerji kaynaklarının batıya ulaşmasında transit ülke konumunda olan Ermenistan, işgalci ve saldırgan yapısıyla dışlanmış ve bu avantajı elinin tersiyle itmiştir. Bu nedenle Güney Kafkasya'yı daha da çetrefilli duruma iten asıl devletin Ermenistan olduğunu söylemek mümkündür. Güney Kafkasya jeopolitiğinde 100 yıllık devlet ve 200 yıllık

ulusal kimliği ile var olmaya çalışan Ermenistan, 1826-1828 Rusya-İran ve 1828-1829 Rusya-Osmanlı savaşları sonrasında 1. Petro yönetiminin Ermeni nüfusunu bir arada toplamak amacıyla yürüttüğü politikaların sonucunda oluşmuştur. Yani genel anlamda dünya tarihi ve özelde uluslararası ilişkiler tarihi kapsamında bilinen devlet oluşumu sürecinden farklı olarak, Ermenistan, başka bir devlet tarafından toplama nüfusla yaratılmış bir devlettir. Dolayısıyla, Ermenistan devletinin bölgedeki jeopolitik çıkarları kendi toplumsal dinamikleri tarafından değil, Rusların çıkar gereksinimleri doğrultusunda belirlenmiştir ve bu gerçeğin doğal sonucu olarak da Ermenistan'a yapay bir devlet denilebilir. Ama Ermenistan tarafı bu gerçeği reddederek, çok eskilere uzanan bir tarihi kimlikle bölgeye bağlı olduğunu, hatta mevcut coğrafyanın kendilerine "ait olan" tarihsel yüzölçümlerini yansıtmadığını iddia etmektedir. Aslında ana sıkıntının kaynağı da bu iddialarla başlayan uzun sorunlar dizisini besleyen toprak (coğrafi büyüme) talepleridir

(Salmanoc E. Uluslararası Politika Akademisi, 2022.08.16, Güney Kafkasya'da İstikrarsızlığın Sebebi; Ermenistan, <http://politikaakademisi.org/2018/12/04/guney-kafkasyada-istikrarsizlik-kaynagi-ermenistan/>).

Bu toprak talebi nedeniyle de Güney Kafkasya'da uzlaşmadan uzak bir çizgide bulunan Ermenistan, Kafkasya'dan batıya açılabilmesi için tek çıkış yolu olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle " Dağlık Karabağ Sorunu" ve " Sözde Ermeni Soykırımını" sürekli gündemde tutması sebebiyle de engellenmiştir. Ermenistan çıkarları için komşuları ve yaşadığı coğrafya da iyi ilişkiler kurması yapıcı tavrına bağlıdır (Kasım, 2011:154). Çıkarları Rusya'nın gereksinimleri gereğince belirlenen Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununda da Rusya tarafından kullanılmıştır (Veliev, 2011:151). Bu kullanımın sonucu olarak bugün 2. Dağlık Karabağ savaşında da ağır yenilgi almıştır. Yenilgi sonrası Ermenistan normalleşme sinyali vermektedir. Bugün Ermenistan bu sonuçları gözetererek iyi düşünmelidir. Güney Kafkasya'daki jeopolitik çıkarlarına ulaşmak için bölge devletleriyle iyi geçinmeli, saldırgan ve içe kapalı durumundan vazgeçmelidir.

7.4. Bölgedeki Diğer Aktörlerin Güney Kafkasya'ya yönelik Jeopolitik Çıkarları

Bölgede önemli bir güç olan Türkiye için Güney Kafkasya, uzun vadede hayati öneme sahiptir. Türkiye'nin Güney Kafkasya ile köklü tarihi ve kültürel bağları

mevcuttur. Güney Kafkasya'nın istikrarlı yönetimlerle yönetilmesi, bölge halkları arasında sürekli barış ortamının sağlanmasıyla birlikte bölgenin refah seviyesinin yükseltilmesi de Türkiye için önemlidir. Bu yüzden Türkiye, SSCB'nin dağılmasını müteakip bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını öncelikle tanıyan ülke olmuştur. Ermenistan dışında Azerbaycan ve Gürcistan'la diplomatik ilişkiler tesis etmiş ve bu ülkelere ekonomik destek yanında her türlü yardımı sağlamaya gayret etmiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile dostluk ilişkileri ve işbirliği giderek artmaktadır. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin sıkça yapıldığı bu ülkelerin uluslararası alanda hak ettikleri yere ulaşmalarında Türkiye her iki ülkeyi her platformda destek vermektedir. Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki ana hedefi ve çıkarı, bölge ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın da katıldığı çok kapsamlı bir işbirliğinin sağlanması olmuştur. Bu çerçevede Türkiye gerek bu ülkelerin birbirleri ile olan sorunlarının çözümünde ve gerekse Türkiye ile olan ilişkilerinde daima yapıcı ve uzlaştırıcı rol oynamıştır. Gerek birbirleri ile olan ilişkilerinde ve gerekse kendi içindeki etnik ve dini milliyetçilik sorunlarının asgariye indirilmesi bizim için önemlidir. Bu yüzden bu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması, bu ülkelerin Rusya'nın baskı ve kontrolünden çıkartılarak batı ile bütünleşmelerinin sağlanmasında ve nihayet zengin ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesinde Türkiye'ye ciddi sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun dışında Türkiye, bölge ülkelerinin NATO, AGİT, Avrupa Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel örgütlerle bütünleşmelerini aktif şekilde desteklemektedir. Türkiye'nin bölge ile ilgili ilişkileri arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve 21 Kasım 2007'de Gürcistan bölümünün temeli atılan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı gibi önemli projeler bulunmaktadır. Bu projeler hem Türkiye ve hem de bölge ülkelerini stratejik bir konuma taşımıştır. Bu projelerin aksamadan devamının sağlanması Güney Kafkasya'nın istikrar ve refahının sürekliliği açısından ve Türkiye'nin güvenli ekonomik çıkarları için önem kazanmaktadır (Tamer T. Cirkassiancenter, 2022.08.16, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki Rolü", <https://www.circassiancenter.com/tr/turkiyenin-guney-kafkasyadaki-rolu/>).

Güney Kafkasya'daki bölge ülkelerinden en önemlilerinden biriside İran'dır. İran için Güney Kafkasya'da iki çıkar söz konusudur. Birincisi askerî çıkarlar. Dağlık Karabağ'la ilgili yapılan üçlü anlaşmanın ardından Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın önemli bir kısmında mutlak kontrol sağlamış ve Rusya bölgeye geçici olarak barış gücü yerleştirmiştir. Türkiye de Dağlık Karabağ'da gözlem noktası kurmayı ve barış gücü yerleştirmeyi amaçlamakta ayrıca Azerbaycan'da askerî üs edinme yönünde bir politika izlemektedir. Türkiye-Azerbaycan ittifak ilişkisinin daha ileri seviyeye taşınması, İran'ı endişelendirmektedir. İran ise Azerbaycan'la askeri ilişkilerde bulunmak istemektedir. Daha önce İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü olan, şimdi de İran'ın Bakü Büyükelçisi görevini yürüten Abbas Musevi, 14 Ocak 2021'de Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Gasanov'la bir araya gelerek askerî ve teknik alanda iş birliği geliştirmek istediğini dile getirmiştir. Ayrıca Musevi, İran ve Azerbaycan arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesinin bölgesel güvenlik için büyük bir öneme sahip olacağını açıklamıştır. İran'ı bölgeden ikinci beklentisi ise bölgedeki jeoekonomik gelişmelerdir. Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın kontrol altına alınmasıyla ortaya çıkan yeni jeopolitik ortamda, Türkiye'yle beraber yeni jeoekonomik projeleri hayata geçirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Ermenistan ve Azerbaycan üzerinden Türkiye'nin Rusya'ya bağlanmasını öngören doğu-batı ulaşım koridoruna alternatif olarak Tahran, Azerbaycan üzerinden Rusya'nın İran'a bağlanmasını öngören kuzey-güney koridorunu önermektedir. Sonuç olarak İran, Türkiye'nin, Güney Kafkasya'da jeoekonomik ve askerî olarak güçlenmesi ve bölgedeki süreçleri etkiler duruma gelmiş olmasıyla harekete geçmiştir. İran'lı diplomat Muhammed Cevad Zarif'in Dağlık Karabağ sürecinin tarafları olan aktörleri ziyaret etmesinin amacı; bu ülkelerin İran'a yönelik yaklaşımlarını ölçmek, Azerbaycan'la daha yakın bir ilişki kurabilmek, eğer olmazsa da Türkiye'nin bölgedeki etkisini dengelemek için diğer aktörlere yakınlaşarak bundan sonra bölgedeki süreçlerde kendisi için bir konum elde etmeye çalışmıştır. Fakat yakın geçmişte Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemiş olan hatta İkinci Dağlık Karabağ Savaşında Ermenilere mühimmat gönderdiği söylentileri çıkan İran, Azerbaycan için etkisiz bir komşu olmaktan öteye geçmeyeceği çok açıktır (Askeroğlu S. İran Araştırmaları Merkezi, 2022.08.16 İran'ın Kafkasya'ya Geri Dönme Çabaları, https://www.iramcenter.org/iranin-kafkasyaya-geri-donme-cabaları/?send_cookie_permissions=OK).

SONUÇ

Tüm bu gelişmeler ışığında Dağlık Karabağ sorunu, Güney Kafkasya'daki jeopolitik dengede, küresel sonuçlara yol açan köklü değişikliklere neden olacağı görülmüştür. Uzun bir dönem durağan olan ve çözüm süreçleriyle bir sonuç alınamayan bölge yeniden hareketlenmiştir. Bu yeni hareketli bölgede, jeopolitik dizayna ve rekabete konu olan bölgeler, SSCB'nin çöküşü ile neredeyse yetmiş yıla yakın bir süre jeopolitik değerlendirmelerin dışına çıkan Güney Kafkasya'nın, İkinci Dağlık Karabağ Savaşıyla birlikte jeopolitik analizler açısından yeniden merkezi konum edindiği saptanmaktadır. Bu durum ile birlikte; ilk aşamada, Güney Kafkasya jeopolitiğinin değiştiği görülmektedir.

Bu jeopolitik değişimle birlikte bölgesel ve küresel düzlemler ele alındığında bir takım noktalar dikkati çekmektedir. Yerel düzeyde jeopolitik değerlendirmeler yapılırken beklentilerden ziyade fiili durum unsurlarının dikkate alınması gerektiği konusu daha güçlü olarak ortaya çıkmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bu sorunda her ne kadar uluslararası toplum tarafından kalıcı bir çözüm bulunmasa da AB devletlerinin sunduğu çözüm önerilerinin ve AGİT, NATO gibi güvenlik örgütlerinin belirleyeceği bir çözümünde söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca AGİT ve NATO'nun sağlamak istediği güvenlik kalkanının kısa sürede mümkün olmayacağı da anlaşılmıştır.

İkinci Dağlık Karabağ savaşının başlamasıyla birlikte geçen kırk dört günlük savaş sürecinde Rusya'nın müdahalesiyle savaşın sona ermesi bölgesel dengelerde Rusya'nın belirleyici olduğu imajını desteklemiştir. Bu durum, Rusya'nın bölgesel dengelerdeki konumu güçlendirmek ve statükonun devamını sağlamak adına gerekirse güç kullanabileceği anlayışını da doğrumuştur. Jeopolitik anlamda da SSCB coğrafyasının en güney sınırına tekrar dönen Rusya, Suriye'de komşu olduğu İran'a barış gücü sıfatıyla kuzeyden de komşu olmuştur. Kırk dört gün süren çatışmaların ardından varılan ateşkesle birlikte bölgedeki dinamik ve dengelerde ciddi bir değişimin yaşandığını belirtmekte yarar vardır. Bu noktada uzun yılların ardından özellikle Azerbaycan, Nahçıvan ve Türkiye arasında kara bağlantısının yeniden sağlanması, başta Türkiye'nin Kafkasya olmak üzere Orta Asya ve diğer bölgelere ulaşımı noktasında da önemli bir kazanım olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu

Nahçıvan koridorunun açılması Türkiye'ye jeopolitik açıdan önemli kazanım olacaktır. Ayrıca Türkiye, bölgede ateşkesi koruma üssünde yer alarak İran'a kuzeyden komşu olmuştur. Türkiye'nin İran'a barış gücü sıfatıyla kuzeyden komşu olması, askeri boyutta İran'a jeopolitik baskı anlamını da doğuracaktır. Bu da İran'ın yıllardır Azerbaycan'a verdiği gözdağının sonu olduğu anlamına gelmektedir.

Ayrıca, İran'ın ise Ermenistan'a destek vermesi ve bu desteğinin ifşa olması nedeniyle İran'daki otuz milyona yakın Azerbaycan Türkünün bakış açısını değiştirmiş ve bu husus İran'ın geleceğinde yararına olmayan sonuçların ortaya çıkabileceği durumunu da doğurmuştur. Azerbaycan ve Ermenistan bölge üstündeki iddialarından vazgeçmiş değildir. Azerbaycan işgal edilen topraklarını geri almış, uzun süredir verdiği mücadelenin meyvesini kırkdört günde toplamıştır. Fakat savaş her ne kadar Azerbaycan zaferi ile bitmiş, işgal edilen topraklar geri alınmış olsa da kesin bir barıştan bahsetmek mümkün değildir. Bölge, halen hareketli ve çıkabilecek yeni bir çatışmaya gebe dir. Çalışmanın hipotezinde de belirtildiği gibi bölgedeki oyuncuların çokluğu ve çelişen çıkarlar bölgedeki istikrara en büyük engeldir. Rusya uyguladığı politikalarla bazen frenleyici bazen de hızlandırıcı görevi görerek çatışmaları kimi zaman hem alevlendirip hem de yavaşlatarak bölgede istikrarın oluşumunu engelleyen bir tavır içerisinde dir. Kimse kesin bir zafer ya da yenilgi yaşamadığı için ve Rusya-Ukrayna savaşının da devam etmesi nedeniyle süreç bu şekilde sürüp gitmektedir. Şimdilik Azerbaycan, Dağlık Karabağ meselesinde kârlı görünse de meseleye kesin bir çözüm bulunmadığı sürece hiçbir başarının kalıcılığından söz etmek mümkün olmayacaktır.

Ermenistan'ınsa artık bölgedeki politikasını değiştirmesinin zamanı da gelmiştir. Komşuları Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'dan toprak talep etmek yerine artık kendi iç meseleleri ile uğraşmalı ve halkının refah seviyesini yükseltmek ve ekonomik sorunları çözmek için daha barışçıl politikalar izlemeye başlamalıdır. Zira son durumda Ermenistan'da bir değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmazdır. Rusya'nın bölgedeki beklentisinin de uzun vadede zaten bu yönde olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bir süredir batıya yanaşmaya çalışan Ermenistan'ın, batının beklentisine cevap vermeyeceğini ve Rusya'nın da buna izin vermeyeceğini anlamıştır.

Yeni oluşan jeopolitik süreçte, Rusya ve Türkiye'nin önderliğinde sürece belki İnan da dâhil edilerek başta demiryolları olmak üzere enerji ve alt yapı çalışmalarına öncelik verilmesi, bölge ülkeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca bu süreçte Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırların açılması hususu da gündeme gelebilecektir. Böyle bir adım özellikle bölge ülkeleri açısından ciddi bir kazanım olmanın yanı sıra Türkiye'nin Azerbaycan ile birlikte bölgeye yönelik atacağı adımlarda da elini büyük oranda güçlendirecektir.

KAYNAKLAR

- Ağır, O.** (2019). Dünya Siyasetini Etkileyen Devrimlerin Uluslararası Sonuçları: 1917 Bolşevik Devrimi1. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 325-342.
- Akın, U.** (Aralık 2021). Bir Jeopolitik Alan Olarak Uzay: Klasik Ve Eleştirel Jeopolitik Bir Bakış. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Ali Asker, Z. G.** (Tarih Yok). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, : 83-106.
- Aliyev, T.** (2006). Dağlık Karabağ Sorunu Ve Uluslararası Örgütler. *Yüksek Lisans Tezi* . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Altınant, H. İ.** (2014). *Özgürlüğün Görkemli Ülkesi Kafkasya* (Cilt 1. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Aras, İ.** (2017, 06 12). Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü. *Avrasya Ütütleri* (51), S. 95-122.
- Arı, P. D.** (2010). Orta Asya Ve Kafkasya "Rekabetten İşbirliğine". Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Aslanlı, A.** (2011). Kafkasya'da Güvenlik Ve İstikrara En Büyük Tehdit: Karabağ Sorunu. A. A. Cavid Velielev İçinde, *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler Ve Enerji* (S. 190-191). Ankara: Berikan Matbaacılık.
- Aslanlı, A.** (2015). *Karabağ Sorunu Ve Türkiye Ermenisatn İlişkileri*. Ankara: Berkan Yayınevi.
- Ata, Ş. D.** (2010, Ekim). Dağlık Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Ata, Ş. D.** (2010, Ekim). Dağlık Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*, 70-71. Trabzon.
- Atay, S. Ö.** (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar Ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 144-155.
- Atay, S. Ö.** (2016-Aksaray). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar Ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 144-155.
- Atmaca, A. Ö.** (2011, Temmuz). Yeni Dünyada Eski Oyun:Eleştirel Pespektiften Türk-Amerikan İlişkileri. *19 Mart Çanakkale Üniversitesi Ortadoğu Etütleri*, 3(1), 157-191.
- Aydın, N.** (2013- Elazığ). Türkiye'nin Dağlık Karabağ Politikası. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* .

- Barutçu, A.** (Tarih Yok). Uluslararası Anlaşmazlıkların Çözümünde Agit'in Rolü: Dağlık Karabağ Olayı. *Doktora Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü .
- Bingül, T.** (1998). 2 Kafkaslar, Orta Doğu Ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Hak .Yayıncılık, *2 Kafkaslar, Orta Doğu Ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu*, S. 4.
- Bozkuş, Y. D.** (2016). Küresel Ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu. *Tyb Akademi*, 137-158.
- Bozkuş, Y. D.** (2021). Dağlık Karabağ Savaşı Ve Güney Kafkasya'da Yeni Güç Dengeleri. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* , 54-65.
- Burcu Bostanoğlu, M. A.** (2009). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonyamedeniyetler Ve Robert W. Cox*. Sakarya: 2. Baskı. İmge Kitabevi.
- Cabbarlı, H.** (Bahar 2017). Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği Ve Güvenlik Sorunları: Dağlık Karabağ Örneğinde . *Karadeniz Araştırmaları*, 53. Sayı S.51-69 .
- Cavid Kasımlı, İ. A.** (2015). *Azerbaycan Ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Cavid Veliev, A. A.** (2011). *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler Ve Enerji*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Chereian, V.** (2017). *Kafkasya'da Savaş Ve Barış Rusya'nın Sorunlu Hududu*. İstanbul: Beleg Uluslararası Yayıncılık.
- Cheterian, V.** (2017). *Kafkasya'da Savaş Ve Barış "Rusya'nın Sorunlu Hududu"*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Çakıroğlu, A. D.** (2017). A.N. Tolstoy'un "Azap Yolları" Adlı Eserinde Ekim Devrimi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı .
- Çelikipala, M.** (2011). Güney Kafkasya'da Yeni Jeopolitik Denge. A. A. Cavid Veliev İçinde, *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler Ve Enerji* (S. 289). Berikan Yayınevi.
- Çeltekliligil, K.** (2012). 1990 Sonrası Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Dağlık Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daban, C.** (2016). Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi Ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği. *Beu Akademik İzdüşüm*, 2(2), S. 22-50.
- Demir, A.** (2018). Agit Minsk Grubu, Dağlık Karabağ Ve Bölgenin Ekonomi Politikası. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

- Demirtaş, C.** (2018). Dağlık Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilaver, T.** (2018, Nisan). Bir 'Sorun Çözücü' Olarak Avrupa Birliği: Dağlık Karabağ Çıkmazı. *Avrasya Dünyası*(2).
- Doğan, G. E.** (2020). Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 176.
- Dursun, D.** (Tarih Yok). *Kafkasya* (Cilt 24.). Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Ekici, Y.** (2017). Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması Ve Sebepleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 265-275.
- Ekşi, R.** (2010). *Karabağ* (1. B.). İstanbul, Topkapı: Doğu Kütüphanesi.
- Elvazlı, E.** (Tarih Yok). Hocalı Katliamına Giden Süreç Ve Türk Basınında Hocalı Katliamı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal Of Eurasian Inquires* , 2019; VII/1/1: 152-173.
- Fatma Nur Özdemir, F. E.** (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 315-334.
- Ganire Paşayeva, İ. A.** (2017). *Azerbaycan Edebiyatında Karabağ Hikayeleri* (Cilt 1). İstanbul: Azerbycan Kültür Evi Yayınları.
- Gözlek, D.** (2008). Dağlık Karabağ Sorununun Dünü, Bugünü Ve Geleceği. *Yüksek Lisans Tez*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözlek, D.** (2008). Karabağ Sorununun Dünü, Bugünü Ve Geleceği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Haber, Ö.** (2016, Nisan 14). Rusya'nın Kafkasya Politikası, Rusya Ve Ermenistan İlişkileri.
- Huseynov, I.** (2020). XVI-XVIII.Yüzyıllarda Rusya'nın Kafkasya'da Yayılmacılık Politikası. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arıh Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir.
- İbadov, A.** (2007). Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu Ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler. *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- İbadov, A.** (2007). Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu Ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler. *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı.
- İşyar, Ö. G.** (2022). Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı. *Uludağ Üniversitesi Avrasya Dosyası*, 385-426.

- İzzatov, E.** (2006). Tarihten Günümüze Azeri – Ermeni İlişkilerinde Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Karaca, E.** (2015). Sscb'nin Dağılması Sürecinden Bdt'nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahçıvan, Ermenistan Ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler Ve Türkiye'nin Tutumu (Ekim 1987-Aralık 1991). *Akademik Pakış* 113, 9(17).
- Karımova, N.** (2019). Rusya'nın Kafkasya Politikası Ve Azerbaycan İle Lişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya.
- Kazımlı, E.** (Tarih Yok). Azerbaycanın Jeopolitik Konumu Ve Karabağ Sorunu. *Black Sea-Caucasus Region: Risks And Opportunities*, 101-111.
- Kazımzade, R.** (2019, Temmuz). Dağlık Karabağ Sorunu Ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, M.** (2015). Yakın Çevre Doktorini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi. *Dergipark*, 3(2), 45-62.
- Kılavuz, İ. T.** (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. *T.C. Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı- Avrasya Etüdları*, 51-78).
- Kılavuz, İ. T.** (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. (.. T. Başkanlığı, Dü.) *Avrasya Etüdları* 52/2017-2 (51-78), 51-78.
- Mardanov, S.** (2012). Azerbaycan-Abd İlişkileri Ve Azerbaycan'da Abd Algısı. *Doktora Tezi* . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Mehdiyev, R.** (2015). *Tarih, Dağlık Karabağ Kaynakların Diliyle*. (A. Aslanlı, Çev.) Çankaya/Ankara: Berikan Yayınevi.
- Mevlüt Kaya, D. A.** (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum / Education And Society In The 21st Century*, 923-949.
- Mirzayev, V.** (2015). Kafkasya Jeopoliti İçinde Güney Kafkasay'nın Stratejik Önemi Ve Güvenlik Sorunları. *Yüksek Lisans Tezi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı.
- Mirzazade, A.** (2014). *Karabağ Düğümü* (Cilt 1.). İstanbul, Sultanahmet: İmleç Kitap.
- Murteza Hasanoğlu, A. M.** (202). İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 3, Ss.522-529.
- Mustafalı, C.** (2020). 1917 Ekim Devrimi Sonrası Güney Kafkasya'da Gelişmeler Işığında Ömer Faik Numanzade'nin Siyasi Faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2 (2020): 283-299.

- Mustafayev, B.** (Güz 2013). Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası . *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 39 • S.53-68 .
- Neciyev, D. E.** (2011). Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi. *Ermeni Araştırmaları*, S. Sayı:39.
- Fatih Erarlan, F. N.** (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 315-334.
- Özkahraman, D. Y.** (2015). *Hocalı Soykırım*. İstanbul, Topkapı: Bizim Avrasya Yayıncılık.
- Paşa, E.** (2021). Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar Ve Çözüm Süreci. *Giresun Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 192-215.
- Sánchez, S. C.** (2017). Master's Thesis. Ankara: Hacettepe University Graduate School Of Social Sciences Department Of Peace Studies.
- Sariahmetoğlu, N.** (2016). Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye Ve Rusya. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 93-119.
- Sayılan, M. O.** (2007). 1988 – 95 Arası Dağlık Karabağ Sorunu. *Yüksek Lisans Projesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı .
- Söker, Ç.** (2017, 6 22). Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kaüibfd*, 8(16), S. 555-574.
- Suyundikov, S.** (2021 5(1) I). Dağlık Karabağ Savaşı'nın Çözümü Bağlamında Türkiye Ve Rusya. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (Utad)* , Ssn: 2618-5873.
- Suyundikov, S.** (2021). Dağlık Karabağ Savaşı'nın Çözümü Bağlamında Türkiye Ve Rusya. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (Utad) The Journal Of International History Researches*, 131-145.
- Şiriyev, Z.** (2010). 2010 Yılı'nın Diplomasi Tarfında Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları. *Oaka*, 119-145.
- Tarverdiyev, V.** (2021, Ağustos). Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. *Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü Sürecine Üçüncü Tarafların Etkileri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi * Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, A.** (2014). Lenin Dönemi (1917-1924) Sovyet Rusya'nın Kafkasya Ve Azerbaycan Politikası. *Yüksek Lisans Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Ünal, L.** (2019). Tarihsel Gerçeklik Işığında Türkiye'nin Transkafkasay Politikası. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*,, 555-576 .

- Yelda Demirdağ, C. K.** (2006). *Geçmişten Günümüze Orta Asya Ve Kafkasya*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Yıldız, M.** (2018, 12 30). Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye. *Takvim-İ Vekai*, S. 1-24.
- Yılmaz, R.** (Tarih Yok). Kafkasya'da Çözölemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi(2)1*, S. 71-90.
- Yılmaz, S.** (8). Jeopolitik Ve Strateji. *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, S. 61.

İnternet Kaynak

- Askeroğlu S. İran Araştırmaları Merkezi, 2022.08.16 İran'ın Kafkasya'ya Geri Dönme Çabaları, https://www.iramcenter.org/iranin-kafkasyaya-geri-donme-cabaları/?send_cookie_permissions=OK
- Aslanlı A. aa.com AGİT, 2021.12.01, Minks Gurubu Nasıl Oluştı Ne İşe Yaradı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-agit-minsk-grubu-nasil-olustu-ne-ise-yaradi/2008339>
- AslanlıA.aa.com“Karabağ'daAteşkesin25.Yılı:Ateşkesildimi?”2022.01.13,<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabagda-ateskesin-25-yili-ates-kesildi-mi/1477865>
- Alpar G. Kafkasya Jeopolitiği ve İran Tarihinin Gizli Şifreleri, 2022.03.29, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/kafkasya-jeopolitigi-ve-iran-tarihinin-gizli-sifreleri-kose-yazisi-18707>,
- Alpar G. Stratejik Düşünce Enstitüsü,2022.03.29, Kafkasya Jeopolitiği ve İran Tarihinin Gizli Şifreleri (2020) (<https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/kafkasya-jeopolitigi-ve-iran-tarihinin-gizli-sifreleri-kose-yazisi-18707>)
- (Atlas İ. Kasım 2020,Kenar Kuşak ve Yol: Rusya'nın Transkafkasya Politikası, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kenar-kusak-ve-yol-rusyanin-transkafkasya-politikasi>)
- Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Cumhur Başkanı ve Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı, 2022.03.15 <https://president.az/az/articles/view/45923>
- Çamaş. T 21.03.2022 Amkasam/Ahkacam <https://www.ankasam.org/karabag-savasi-ekseninde-yeni-kafkasya-jeopolitigi/>
- Dışişleri Bakanlığı, “Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz” 2022.02.07 “AGİT” https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-ismirliigi-teskilati-agit_tr.mfa
- Erşen E. Küresel Çalışmalar, 2021.12.09, Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler, <https://kureselcalismalar.com/jeopolitik-ve-uluslararasi-iliskiler/>

Ege Meclisi, İran'da Şuşa kutlaması (egemeclisi.com), 2022.09.29, İran'da Şuşa kutlaması (egemeclisi.com)

Güler M. 2022.04.04. Dağlık Karabağ Sorununun Arka Planı Nedir? Dünya Bülteni. <https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum-1/daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-h479332.html>

Gürcistan Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2022.08.08 Kafkasaya Bölgesi, (<https://www.gurcistanderneği.org.tr/kafkasya/>)

İşitez A. (2016) Kaskasya Pespektifinde, 2022.03.22 ABD-Rusya ve “Soykırım” Meselesi (<http://ahmetisitez.blogspot.com/2016/07/kafkasya-perspektifinde-abd-rusya-ve.html>)

Tarihi Olaylar, 2021.12.02, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB) <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sovyet-sosyalist-cumhuriyeti-birligi-sscb-310/>

Mazı Y, aa.com.tr, 2020.12.04 Avrupa’ nın Dağlık Karabağ Tutumu, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-nin-daglik-karabag-tutumu/2065476>

Milliyet Haber, 2022.08.24, Türk Konseyinden Ermenistan’a BM Kararları Işığında İşgale Son Verme Çağrısı, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turk-konseyinden-ermenistana-bm-kararlari-isiğında-ısgale-son-verme-cagrısı-6317137>

HasanoğluE.Aa.com,2022.01.07“İran’ınAzerbaycanSiyaseti”<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-azerbaycan-siyaseti/2396577>

Neoldu.com, Rusya’nın Kafkasya Politikası Rusya ve Ermenistan İlişkileri, 2022.05.25, <https://www.neoldu.com/rusyanin-kafkasya-politikasi-rusya-ve-ermenistan-iliskileri-15650h.htm>

Salmanoc E. Uluslararası Politika Akademisi, 2022.08.16, Güney Kafkasya’da İstikrarsızlığın Sebebi; Ermenistan, <http://politikaakademisi.org/2018/12/04/guney-kafkasyada-istikrarsizlik-kaynagi-ermenistan/>

Uğur H. İran Araştırmaları Merkezi, 2022.01.06, Dağlık Karabağ ve İran’ın Kafkasya Politikası <https://iramcenter.org/daglik-karabag-ve-iranin-kafkasya-politikasi/>

Tamer T. Cirkassiancenter, 2022.08.16. Kumkale, Türkiye’nin Güney Kafkasaya’daki Rolü, <https://www.cirkassiancenter.com/tr/turkiyenin-guney-kafkasyadaki-rolu/>

Yılmaz S. “Rusya’nın Dağlık Karabağ İçin Çözüm Planı Ne? 2021.12.31, ikirturu.com/jeo-strateji/rusyanin-daglik-karabag-icin-cozum-planı-ne

Mazı Y, aa.com.tr, 2020.12.04 Avrupa’ nın Dağlık Karabağ Tutumu, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-nin-daglik-karabag-tutumu/2065476>